KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1972

5

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

18. ÉVFOLYAM
1972. 5. SZÁM

Szerkesztő bizottság:
Arató Attila, Arató Ferenc,
Dobos Piroska, Gallai Ervin,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Kertész Gyula, Kovács Máté,
Kövendi Dénes szerkesztő, Láng Imre,
Lévai Tamásné, B. Nagy Ernő szerkesztő,
Németh Zsófia, N. Rácz Aranka,
Rejtő István, Ruzsás Lajosné,
Sebestyén Géza főszerkesztő, Szurmay Ernő

Szerkesztőség:
Budapest VIII., Múzeum utca 3.
Telefon: 134-000, 272. m.
Megjelenik kéthavonként.
Előfizetési díj: 90,— Ft.
Egyes szám ára: 15,— Ft.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda.
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató.
Készült az NPI sokszorosító üzemében.
3175-72
Felelős vezető: Mátrai Emil
Példányszám: 600.
Terjedelem: 9,8 A 5 ív

TARTALOM

KOVÁCS Máté (1906–1972) 461
Az UNESCO manifesztuma a közmüvelődési könyvtárakról..... 462

Hálózatfejlesztés

A fővárosi tanácsi könyvtárhálózat távlati fejlesztése (CHOLNOKY Győző)..... 467

A társadalomtudományi tájékoztatás

A társadalomtudományi szakemberek információhasználata és információszükségletei. Az INFROSS-vizsgálat és tanulságai (Maurice B. LINE)..... 483
A társadalomtudományi tájékoztatási rendszer kialakulásának jelenlegi állása a Szovjetunióban..... 495

Könyvtárközi együttmüködés

Az épitőipari munkások szakirodalmi ellátottsága (BAGI János) 498

Tájékozódás

Ujabb lépés a nemzetiségek könyvtári ellátásának javitására (FUTALA Tibor)..... 506
A könyvtárak a Kinai Népköztársaságban (John T. MA)..... 515
A könyvtárak mesterséges világitásának alapelvei (Keyes D. METCALF)..... 522
Európai konferencia a nemzetközi kiadványcseréről (GOMBOCZ István)..... 528
XVI–XVII. századi zenei kéziratok restaurálása (Cz. KOZOCSA Ildikó)..... 534
Az Informatika cimü szovjet referáló lap és folyóiratbázisa (SONNEVEND Péter)..... 538
Számitógépes bibliográfiai tanfolyam..... 539

Magyar könyvtárosok külföldön

Az 1971. évi külföldi tanulmányutak jegyzéke 541

Könyvtárról könyvtárra

A müszaki egyetemek könyvtárai 548
A Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtára..... 550
A MÉM Információs Központja és a mezőgazdasági felsőoktatási intézmények könyvtárai..... 550

Hungarica Külföldi Folyóiratszemle (ism. CSÜRY István) 553
Balatoni beszélgetések. A könyvtárak, muzeumok és levéltárak vezetőinek országos tanácskozása. Siófok, 1971. (ism. KERTÉSZ Gyula) 558
BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában (ism. BERECZKY László) 565
MIKLÓS Pál: Olvasás és értelem (ism. KAMARÁS István) 567
Külföldi hirek 497, 552

E számunk munkatársai: BAGI János (Pest megyei Könyvtár), BERECZKY László (KMK), CHOLNOKY Győző (KMK), CSÜRY István (KLTE Könyvtára, Debrecen), FUTALA Tibor (MM Könyvtárosztály), GOMBOCZ István (OSZK), KAMARÁS István (KMK), KERTÉSZ Gyula (Felsőfoku Tanitóképző Intézet, Debrecen), Cz. KOZOCSA Ildikó (OSZK), NAGY Péter (KMK), SONNEVEND Péter (KMK), SZILÁGYI Tibor (KMK).

KOVÁCS MÁTÉ
(1906–1972)

Kovács Máté professzort, az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács elnökét, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének vezetőjét, multban és jelenben fontos állami és közéleti funkciók betöltőjét, szóban és irásban sokan és méltóképpen elbucsuztatták, elmondván, mit vesztett halálával a magyar könyvtári élet.

Hadd bucsuzzunk el tőle külön mi is, hiszen egyik gazdája volt a Könyvtári Figyelőnek négy éven keresztül, mióta lapunk az OKDT és a KMK közös orgánuma lett. Hivatalosan csupán a szerkesztő bizottság tagjainak egyike gyanánt, de minden gondunkért teljes felelősséget érezve vett részt a szerkesztés munkájában. A bizottság üléseiről sohasem maradt távol, pedig sokféle elfoglaltsága között nehezen tudott rá időt szakitani, s olykor terhes is volt ez már számára az utóbbi időkben, egészségi állapotának megromlása óta. Nem dirigálni, nem szerepelni jött, hanem segiteni; eleven összetartó ereje volt munkaközösségünknek – nemcsak a közéleti ember rutinjával, amely megkönnyitette homályos kérdések megvilágitását, szétfolyó viták mederbe terelését, bonyolult helyzetekben a kiut felismerését, hanem az ember jószándékával, nyiltságával, közvetlenségével is, amely mindehhez kedvező, baráti légkört teremtett. Nagyon fog hiányozni mindnyájunknak, akik a Könyvtári Figyelő munkájában vele együtt vettünk részt.

Az UNESCO manifesztuma a közművelődési könyvtárakról

1949-ben az UNESCO manifesztumot tett közzé a közművelődési könyvtárak célkitüzéseiről. Most a nemzetközi könyvév alkalmából felkérte az IFLA-nak, a Könyvtáregyesületek Nemzetközi Szövetségének közmüvelődési könyvtári szekcióját, hogy készitse el a manifesztum uj, átdolgozott változatát, figyelembe véve a közel negyedszázad alatt bekövetkezett változásokat és fejleményeket.

Az uj manifesztum szövegét az UNESCO ezennel közzéteszi. E manifesztumot a világ valamennyi jelentős nyelvére leforditják és az IFLA idei budapesti közgyülése elé terjesztik.

A közmüvelődési könyvtárak létesitése és fenntartása mind országos, mind helyi szinten állami feladat.

Az UNESCO őszintén reméli, hogy mindazokban az országokban, ahol a közmüvelődési könyvtárak még nem elégitik ki a manifesztumban körvonalazott igényeket, a pedagógusok, a társadalmi és kulturális élet különféle területein müködő dolgozók, valamint a közösség vezetői fel fogják kelteni az érdeklődést az ügy iránt, és minden lehetséges eszközzel elő fogják mozditani a közmüvelődési könyvtári szolgálat megteremtését, amely központi fontosságu, dinamikus erő egy eleven, növekvő közösség életében.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR

AZ UNESCO ÉS A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK

Az UNESCO, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete azért jött létre, hogy az emberek tudatának befolyásolása révén előmozditsa a békét és az emberiség szellemi haladását.

Az UNESCO ezzel a manifesztummal annak a meggyőződésének ad hangot, hogy a közmüvelődési könyvtár az oktatás, a kultura és a tájékoztatás eleven erejü intézménye, amelynek alapvető szerepe van a népek és nemzetek közötti béke és megértés előmozditásában.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR MINT DEMOKRATIKUS OKTATÁSI, KULTURÁLIS ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNY

A közmüvelődési könyvtár a folyamatos, egész életen át tartó egyetemes müvelődésbe, valamint az emberiség tudományos és kulturális eredményeinek megbecsülésébe vetett demokratikus hitnek a gyakorlati megtestesülése.

A közmüvelődési könyvtár az az alapvető eszköz, amely az emberi gondolatokat és eszméket, az ember teremtő képzeletének megnyilvánulásait mindenki számára ingyenesen elérhetővé teszi.

Szórakoztató és pihentető könyvekkel frissiti fel az emberek szellemét, segitséget nyujt a tanulóknak, és korszerü müszaki, természet- és társadalomtudományi információkat szolgáltat.

A közmüvelődési könyvtárakat világosan megfogalmazott jogszabályok alapján kell létrehozni, amelyek biztositják az egész országra kiterjedő közmüvelődési könyvtári szolgáltatásokat. Alapvető fontossága van a könyvtárak közötti együttmüködésnek, mert csak ennek révén lehet az ország összes könyvtári erőforrásait teljes mértékben kihasználni és valamennyi olvasó rendelkezésére bocsátani.

A közmüvelődési könyvtárat teljes egészében közpénzekből kell fenntartani, szolgáltatásaiért közvetlen dijat senkitől sem szabad követelni.

Ahhoz, hogy betölthesse feladatait, könnyen hozzáférhetőnek kell lennie és szélesre kell tárnia kapuit, hogy a közösség valamennyi tagja — fajára, bőrének szinére, nemzetiségére, vallására, nyelvére, társadalmi állására vagy iskolai végzettségére való tekintet nélkül — szabadon és egyenjoguan használhassa.

A KÖNYVTÁR GYÜJTEMÉNYE ÉS SZOLGÁLTATÁSAI

A közmüvelődési könyvtár adjon lehetőséget mind a felnőtteknek, mind a gyermekeknek ahhoz, hogy lépést tartsanak a korral, folyamatosan képezzék magukat és nyomon kövessék a tudományok és müvészetek fejlődését.

Gyüjteményével elevenen demonstrálja a tudás és a kultura fejlődését. Gyüjteményét folyamatosan vizsgálja felül, tartsa korszerü szinten, vonzó formában mutassa be. Ily módon adjon segitséget az embereknek ahhoz, hogy önálló véleményt formáljanak, kifejlesszék alkotó, kritikai itélőképességüket. A közmüvelődési könyvtár feladata az eszméknek és információknak legkülönfélébb kifejezési formáikban való szétsugárzása.

Mivel a tudás, az eszmék és az információk közlésének évszázadok óta a nyomtatott szó az általánosan elfogadott közege, a közmüvelődési könyvtárak legfontosabb eszközei továbbra is a könyvek, a folyóiratok és az ujságok maradnak. De a tudomány uj formákat teremtett a gondolatok rögzitésére, s ezek a jövőben egyre nagyobb részét teszik ki a közmüvelődési könyvtár állományának. Lesz köztük kis helyen tárolható és szállitható, kicsinyitett formáju nyomtatott anyag, lesznek filmek, dialemezek, hanglemezek, hang- és képszalagok, mind a felnőttek, mind a gyermekek számára, az egyedi használatukhoz és a kulturális rendezvényekhez szükséges berendezésekkel együtt.

A teljes gyüjtemény terjedjen ki minden tárgykörre, elégitse ki a legkülönfélébb izlésü, képzettségü és müveltségi szintü emberek igényeit.

Legyen benne képviselve a közösség által használt valamennyi nyelv, az egyetemes jelentőségü müvek pedig az eredeti nyelven is legyenek olvashatók.

A közmüvelődési könyvtár központi fekvésü helyen álljon, a testi fogyatékosok számára is hozzáférhetően, s az olvasók számára megfelelő időben legyen nyitva. Épülete és berendezése legyen vonzó, otthonos és barátságos. Alapvetően fontos, hogy az olvasók a polcokon lévő könyvekhez saját maguk, közvetlenül hozzáférhessenek.

A közmüvelődési könyvtár a közösség természetes kulturális központja, amely összehozza az azonos érdeklődésü embereket. Biztositson

helyet és felszerelést mind a felnőttek, mind a gyermekek számára kiállítások, viták, előadások, hangversenyek és filmvetítések rendezéséhez.

Falusi és külvárosi területeken gondoskodni kell fiókkönyvtárakról és mozgókönyvtárakról.

A könyvtári állomány kiválasztásához, kezeléséhez, valamint az olvasók segitéséhez létfontosságu a megfelelő számu, képzett és hozzáértő személyzet. Számos tevékenységhez, például a gyermekekkel és testi fogyatékosokkal való foglalkozáshoz, az audiovizuális anyagok kezeléséhez vagy a kulturális tevékenységek szervezéséhez különleges szakképzettségre van szükség.

GYERMEKEK A KÖNYVTÁRBAN

A könyvek szeretetét, a könyvtár és a könyvtári szolgáltatások használatát fiatal korban lehet legkönnyebben elsajátitani. A közmüvelődési könyvtárnak ezért különleges kötelessége, hogy alkalmat adjon a gyermekeknek a könyvek és egyéb anyagok kötetlen és egyéni kiválasztására. A gyermekek számára külön gyüjteményről és – ha lehetséges – külön helyiségről kell gondoskodnia, mert csak igy válhat a gyermekkönyvtár olyan elven, ösztönző erejü hellyé, hogy a benne folyó különféle tevékenységek a kulturális inspiráció forrásául szolgáljanak.

TANULÓK A KÖNYVTÁRBAN

A legkülönbözőbb koru tanulóknak módot kell adni arra, hogy az oktatási intézményük által nyujtott szolgáltatások kiegészitéseképpen a közmüvelődési könyvtárra támaszkodhassanak. Azok, akik egyéni tanulmányokat folytatnak, könyv- és információigényeik kielégitésében esetleg teljesen a közmüvelődési könyvtárra szorulhatnak.

A TESTI FOGYATÉKOS OLVASÓK

Egyre növekvő gond az idős és a különféle testi fogyatékos emberek helyzete. A magányból, a különféle testi és szellemi fogyatékosságokból fakadó nehézségeket a közmüvelődési könyvtár sokféleképpen enyhitheti. Szolgáltatásainak körét egyebek közt hozzáférhetőségének

megjavitásával, gépi olvasási segédeszközökkel, öregbetüs és hangszalagra mondott könyvekkel, kórházi és szociális intézményi szolgálattal, valamint otthoni, személyes szolgáltatásokkal terjesztheti ki azokra, akiknek a legnagyobb szükségük van rá.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR HELYE A KÖZÖSSÉGBEN

A közmüvelődési könyvtár legyen aktiv és pozitiv tényező, tegye nyilvánvalóvá szolgáltatásainak értékét és mozditsa elő használatukat.

Teremtsen kapcsolatot az oktatási, társadalmi és müvelődési intézményekkel, egyebek között az iskolákkal, a felnőttoktatási szervekkel, az öntevékeny müvészeti és egyéb csoportokkal.

Éberen figyelje a közösségben felmerülő uj szükségleteket és érdeklődési irányokat, például olyan csoportok létrejöttét, amelyeknek speciális igényeik vannak az olvasás vagy szabad idejük kulturált eltöltése terén, s biztositson helyet ezeknek az igényeknek a könyvtár gyüjteményeiben és tevékenységében.

Ford. SZILÁGYI Tibor

HÁLÓZATFEJLESZTÉS

A fővárosi tanácsi könyvtárhálózat távlati fejlesztése

CHOLNOKY Győző

Egyre nő a kultura szerepe a társadalom fejlődésében. Ennek a tény-nek a felismerése nyomán a gazdaságilag fejlett országok a lakosság teljességének müveltségi szinvonalát emelő, korszerü iskola-, könyv-tári stb. rendszert épitenek ki, a költségvetési összegek erőteljes központositása révén. E felismerés társadalmi hasznositása nálunk az elmult 10—15 évben sokkal erőteljesebb volt a termeléssel közvet-lenül összefüggő szaktudományok területén, mint a közmüvelődésben.

A kulturális élet mechanikus alárendelése a rövidtávu gazdasági cél-kitüzéseknek gazdasági, szaktudományi szempontból is hibás, hiszen a határtudományok számának növekedése, az uj szakmák, foglalko-zások születése, régiek elsorvadása a társadalom legszélesebb réte-geitől is folyamatosan „karbantartott", magas szintü általános mü-veltséget kiván, ez utóbbi teremti meg az alapot az ismeretek konver-tálásához. Ráadásul az effajta müvelődéspolitika nem sok esélyt nyujt az egyes embernek a harmonikus világkép elnyerésére, kezdeményező és befogadó készségének kifejlesztésére.

Az országos településhálózat-fejlesztési koncepció (1007/1071./III. 16./ sz. Kormányhatározat) távlati mozgásformát teremt a gazdaság-fejlesztés és a kulturális intézmények dinamikus kölcsönhatására. A határozatban kijelölt településközpontoknak ugyanis nemcsak gazdasá-gi, igazgatási alapegységekké kell válniuk, de biztositaniuk kell a komplex régiófejlesztés kivánta magas szintü kulturális ellátást is.

Ezt a törekvést tükrözi a III. Országos Könyvtárügyi Konferencián jóváhagyott s azóta kodifikált „Alapelvek és követelmények a köz-müvelődési könyvtárak távlati tervezéséhez"c. dokumentum, amely

a lakosság könyvtárellátási normativáit a távlati telepitésfejlesztési irányelvekhez kapcsolja, lévén a közmüvelődési könyvtárhasználat elsősorban lakóhelyhez kötött (például a leendő kiemelt felsőfoku, illetve felsőfoku településeken mindenképpen „A" tipusu könyvtár épitendő).

Budapest demográfiai, gazdasági sulya különös jelentőségüvé teszi a fővárosi tanácsi könyvtárhálózat megfelelő mértékü fejlesztését. Igaz, önmagában a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Magyarország legnagyobb tanácsi könyvtárhálózata, az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület (1) és könyvállomány vonatkozásában viszont messze elmarad a vidéki átlagtól.

Éppen ezért elsősorban nem a könyvtári munka minőségi (szolgáltatások, visszakereső rendszerek, hatékonyság stb.) fejlesztésének lehetőségeit vizsgáljuk a jelen tanulmányban, hanem a telepitésfejlesztéshez kapcsolódó, elodázhatatlan extenziv fejlesztést (ezen belül is az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület és kötetszám növelését) igyekszünk felvázolni.

Ezt a fejlesztési tervet a fenntartók szempontjából közelitjük meg, mivel a lakosság és a könyvtár ellátási szinvonalát a tanácsok által rendelkezésre bocsátott költségvetési keretösszeg nagysága határozza meg. Az erőforrások hatékony felhasználása azután már a könyvtárvezetés hatáskörébe tartozik.

A hatékony könyvtári munka feltételeiről csak az ellátási szinvonallal való összefüggésükben szólunk a következő részben. Mint látni fogjuk, a főváros rendkivül alacsony ellátási szinvonala nemcsak önmagában aggasztó, de szükségképpen visszahat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár teljesitményére is. A tanulmány célja ennek az összefüggésnek a bemutatása, majd az „Alapelvek és követelmények a közmüvelődési könyvtárak távlati tervezéséhez" normativáira alapozott telepitésfejlesztési változatok rövid ismertetése.

NÉHÁNY SZEMPONT A KÖNYVTÁR MUNKÁJÁNAK ÉRTÉKELÉSÉHEZ

Ugy gondoljuk, nem lehet elfogadni azt a meglehetősen elterjedt értékelési gyakorlatot, amely egy könyvtár vagy könyvtári hálózat eredményes müködésének kritériumát szinte kizárólag elemi mutatószá-

mok (a kölcsönzések, a látogatók, a beiratkozottak stb. száma) alakulásában látja. A kölcsönzések száma például semmit sem árul el olyan, jó néhány könyvtári szolgáltatás alapjául szolgáló igényesebb feltáró tevékenységekről, mint a témafigyelés, a bibliográfia, referátum készitése; sőt „eltünteti" a dokumentumok rendelkezésére bocsátásának egyre fontosabbá váló, korszerü formáit is, amilyen a reprográfiai szolgáltatás, mikrofilmezés, az audiorészlegek müködtetése – e területen ugyanis kölcsönzés jelenleg még nincs.

Ezek a számok persze igen értékes következtetésekre nyujthatnak lehetőséget, de önmagukban véve semmi esetre sem tájékoztatnak a komplex könyvtári munka eredményességéről.

A hatékonysági szinvonal alakulása csak a teljes ráforditás (jelen esetben a költségvetés) és a teljesitmény viszpnylatában értékelhető. (Ez persze korántsem egyszerü feladat, egyelőre a teljesitmények sulyozására egzakt módszerekkel nem rendelkezünk.) Az értékelésnek épp ezért képet kell adnia a használat intenzitásának és az eszközök kihasználtságának alakulásáról is (hiszen ezek is költségvetési összegek voltak).

Az elmondottak értelmében tekintsük át vázlatosan a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár müködésének jellemző adatait. (Az adatokat a könyvtár 1966–1970-re vonatkozó, publikált, illetve belső statisztikai jelentéseiből vettük.)

A könyvtár kiadási előirányzata az 1966–1970 közötti időszakban 21,2 millió Ft-ról kb. 30 millió Ft-ra nőtt, tényleges kiadásainak összege pedig 20,9 millióról 29,9 millióra. A növekedés 41,4%, illetve 42,9%.

Fenntartva azt, hogy egy-egy kiragadott mutató nem jellemezheti megbizhatóan a hálózat müködését, a rendelkezésünkre álló adatokból a következőket állithatjuk szembe a kiadások évenkénti több mint 10%-os növekedésével:

1. Teljesitménymutatók:
   - a kölcsönző könyvtárlátogatók száma 1,7%-kal nőtt 1966–1970 között (évenként átlagosan 0,4%-kal),
   - a beiratkozott olvasók száma viszont ugyanezen idő alatt 2,4%-kal, a kölcsönzött köteteké pedig 3,9%-kal csökkent.
2. A müködést jellemző fontosabb mutatók alakulása:
   - a könyvállomány 1966–1970 között 11,7%-kal gyarapodott (nem egészen 3%-kal évente!),

- a bérfejlesztés ugyanezen időszakban évenként átlagosan 3%,
- a könyvkötészet teljesitménye könyvtári egységben évi 5%-kal nőtt,
- végül a legjellemzőbb adat: a fenntartási-felujitási költségek 1966-tól 1970-ig csaknem 180%-kal (évi 45%-kal) nőttek, miközben a hálózat hasznos alapterülete lényegében nem változott, sőt — a könyvtár előterjesztése értelmében — a hálózat nem egészen 12 000 m^2 területéből távlatilag kb. 3000 m^2 megszüntetendő.

Ugy tünik, még ezek a részmutatók is tükrözik nagy vonalakban az ellátási szinvonal és a hatékonyság közötti összefüggést. A fenntartási-felujitási költségek ugrásszerü emelkedése mögött ugyanis a hálózat épületeinek leromlott állapota, szükössége huzódik meg, a teljesitményt jellemző mutatók viszont stagnálnak vagy éppen visszafejlődnek. Az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület és könyvállomány mutatója, mint láttuk, messze a megyei átlagok alatt marad, a hálózat egységei igen szétaprózottak — egy könyvtárra és fiókra átlagosan 102 m^2 jut — s az „Alapelvek"-ben rögzitett szükséges alapterület 1/7-e áll jelenleg rendelkezésre. Nyilvánvaló, hogy az ilyen mértékü területhiány gátolja a megfelelő kiszolgálást, a kivánatos állományfejlesztést, a hatékony feltáró munkát, a modern szolgáltatások bevezetését.

Az ellentmondás még szembetünőbbé válik, ha — a szintetizálás igényével — összefüggéseket keresünk az erőforrásokat összevontan jellemző költségvetési keretösszeg változása, valamint az ennek részeit alkotó könyvbeszerzési és karbantartási keretösszeg változása között. Itt tulajdonképpen nem fajlagos mutatók időbeli változásait kivánjuk bemutatni, hanem két-két jellemző adat %-os változásának ütemkülönbségét. Évi átlagban ugyanis

a könyvbeszerzési költségek 5%-kal lassabban,
a fenntartási-felujitási költségek 31,8%-kal gyorsabban

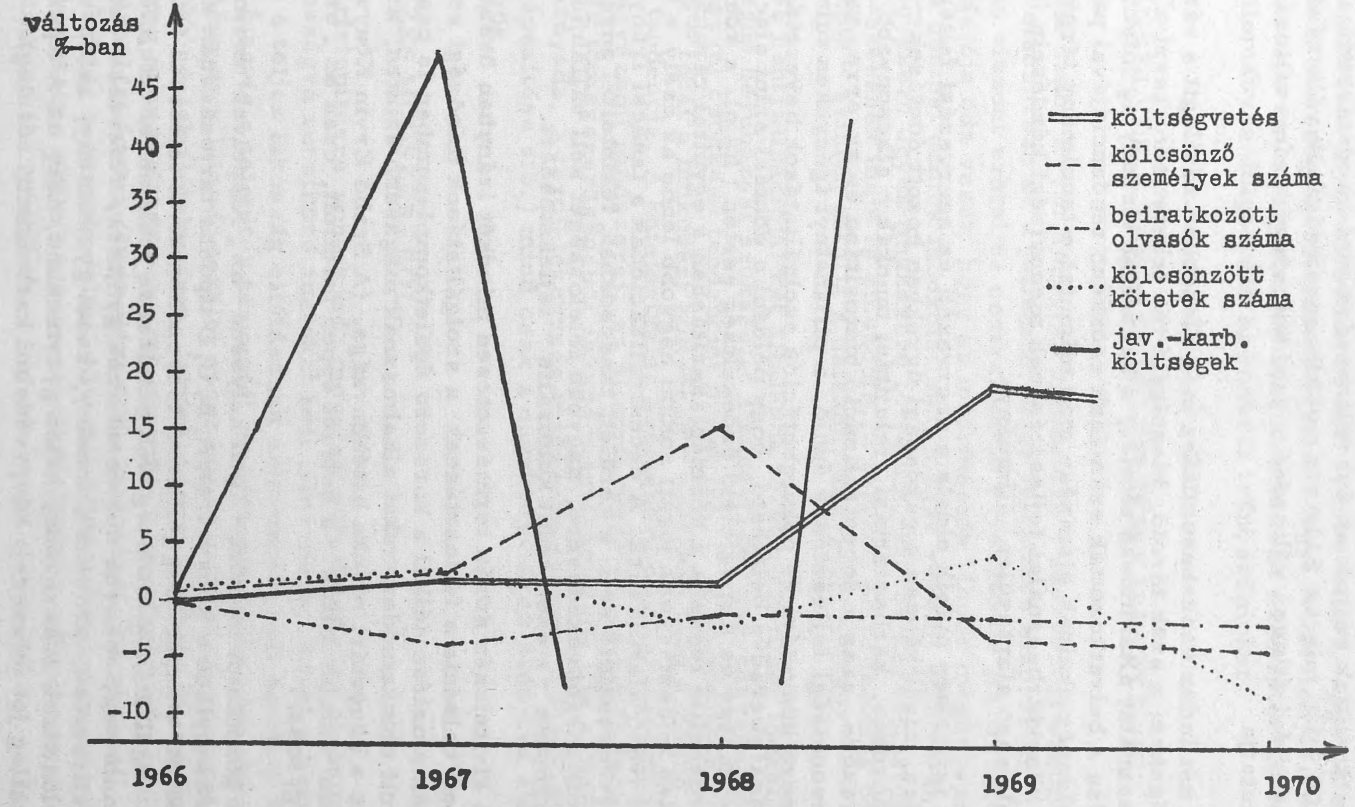
nőnek, mint a teljes költségvetési keretösszeg.

A két index világosan mutatja az egészségesnek egyáltalán nem mondható tendenciát: a költségvetési keretösszeg önmagában véve emelkedik, de egyre kisebb részét használják fel könyvbeszerzése, viszont egyre nagyobb részét az épületek fenntartására, felujitására.

Hogy a kapacitás korlátai mennyire csökkentik a hatékonyságot, az még szembeötlőbb a kihasználtságot jelző mutatók összehasonlitásakor. A könyvtárhasználat intenzitásának változását a be-

1. melléklet

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár költségvetésének, fő teljesitménymutatóinak és a müködését jellemző főbb adatoknak alakulása 1966–1970.

iratkozottak számának évi változására jutó látogatásszám-változás (100,9%), mig az állomány kihasználtságának változását az állomány évi átlagos változására jutó kölcsönzésszám-változás (93,3%) mutatja.

E két index összehasonlitása még élesebben rávilágit a vázolt nehézségekre: a szük tároló, kiszolgáló tér lehetetlenné teszi a könyvtárhasználat általánossá tételét, a használat viszonylag intenzivebbé válása a beiratkozottak számának csökkenő tendenciájával párosul. A jelenség okainak elemzése már tulmutat e tanulmány tárgyán, vagyis a könyvtárhasználat fejlesztésének mennyiségi kérdésein (a kapacitást jellemző alapterület, állomány).

A fejlesztés másik oldala a szervezeti és szervezési feltételek javitása, kiváltképpen a gazdasági ügyekben hozott döntések — anyagutalványozás, karbantartási, felujitási munkák — alacsonyabb pontra helyezése, azaz a decentralizáció biztositása és az erre, valamint a mennyiségi fejlesztésre épülő, a pillanatnyi igényeken tulmutató korszerü könyvtári és dokumentációs szolgáltatások bevezetése. A példánál maradva belátható, hogy például a döntési szint alacsonyabbra helyezése és a megfelelő érdekeltség esetén (ha pl. a könyvtárvezetőt érdekeltté tesszük a bérmegtakaritásban s egyuttal ráruházzuk a béralap felosztásának jogát) sokkal nagyobb lenne az esély e mutatók kedvező alakulására. A decentralizációnak a tanácsi irányitásban is érvényesülnie kell: a kerületi tanácsoknak, tekintettel anyagi lehetőségeik megnövekedésére, nagyobb felelősséget kell vállalniuk kerületük komplex — s ezen belül kulturális — fejlesztéséért.

A kivitelezés során természetesen mindkét irányban összehangoltan kell haladnia a fejlesztésnek: a szolgáltatások minőségi szinvonalának emelése nélkül a korszerü épületkomplexumban is csak az elavult munkamódszereket alkalmaznák magasabb szinten, azaz nem nőne a könyvtári munka hatékonysága. (A Szabó Ervin Könyvtár esetében — amint láttuk — a helyzet éppen forditott, csak az „eredmény" ugyanaz.)

E gondolatot tükrözi — igen helyesen — az „Alapelvek" normarendszere, amennyiben a könyvtárak A, B, C, D tipusba tartozásának kritériumai között a kapacitást jellemző tényezőkön kivül tételesen feltünteti a szolgáltatások minőségének emelésére irányuló követelményeket is (nem hagyományos dokumentumok gyüjtése, referensz-szolgálat kifejlesztése, prézens állomány, zenei gyüjtemény, audio-részleg, előadások szervezése, külön gyermekkönyvtár, az A tipusnál technikailag jól felszerelt könyvvédelmi karbantartó részleg).

A telepitéshálózat fejlesztésének távlati tervezésekor, éppen a mennyiségi és a minőségi kritériumok (értsd: tárgyi feltételek és szolgáltatások) szoros összefüggése következtében csak az alapterületre és a könyvállományra dolgoztunk ki konkrét irányszámokat.

IRÁNYELVEK A TÁVLATI TELEPITÉSFEJLESZTÉSHEZ

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatára – szervezési szempontból – elsősorban az a jellemző, hogy telepitése elaprózott, irányitásában viszont erőteljes centralizáció érvényesül. Az irányitás centralizációja oda vezet, hogy az információs láncok meghosszabbodnak, a döntési pontok indokolatlanul magas vezetői szintre kerülnek, az egyszerü ügyek (munkaerő felvétele, kisebb karbantartás stb.) elintézésének ideje is elhuzódik, a területi elaprózottság pedig – mint láttuk – szintén gátolja a hatékony könyvtári munkát.

A telepités centralizációját két általános törvényszerüség indokolja. 1. A fajlagos beruházási szükséglet a könyvtárak nagyságrendjének emelkedésével csökkenő tendenciát mutat (2). 2. A folyamatos ráforditások – tehát a müködési költségek – esetében még erősebb ez a csökkenő tendencia. A katalogizálás széleskörü munkamegosztáson alapuló nagyüzemi módszerei, az állományvédelmi és egyéb technikai munkák tömegszerüségéből fakadó megtakaritások (fix költségek nagyobb hányada, a termelékenység magasabb szintje, a mechanikus munkák gépesitése stb.) mind csak a nagykönyvtárak számára elérhető előnyök.

A TERVEZÉS MÓDSZERÉRŐL

A könyvtártelepitésre vonatkozó, megalapozott döntéshez elsősorban a lakosságra vonatkozó adatokat kell ismernünk, mivel a beruházás révén a teljes lakosság ellátásának szinvonalát kell emelni. Ezek az adatok (vagyis a telepités tényezői) többrétegüek. Az alapréteget nyilvánvalóan az ellátandó terület nagysága és a lakosságra vonatkozó legfőbb adatok (lélekszáma, lakósürüsége, várható összetétele kor, szakma és müveltség szerint) jelentik, a következő rétegeket pedig a települési forma (sürü-városias, lakótelepi, kertvárosi), a kulturális bázis, a kereskedelmi, hivatali centrum vonzása. A gyakorlati tervezésben ezekre a normativákra épülnek a könyvtár ellátására vonatkozó irányértékek.

A lakosság ellátási szintjét meghatározó tényezők azonban – megfelelő módszerrel – a gyakorlati tervezésben egymással kapcsolatba hozhatók, s ha már nem függetlenek egymástól, akkor a tervezésben sem kell mindegyiküket külön-külön figyelembe venni.

Ehelyütt persze nem vállalkozhatunk konkrét környezethatások vizsgálatára. Ez azonban nem is szükséges, a következők miatt: a területnagyság, lélekszám, lakósürüség nagyjából fedi a könyvtár használatának várható intenzitását; az adott településforma ezzel teljesen analóg. De még a lakósürüséggel esetleg ki sem fejezhető, a kulturális és kereskedelmi központ hatásából fakadó kohéziót is ellensulyozza az illető területek fővárosi viszonylatban magasabb szintü könyvtári ellátása (tudományos, egyetemi, vállalati könyvtárhálózat). Ez esetben inkább a használati formák arányait kell tisztázni, természetesen már a területkijelölés szakaszában (például a Belvárosban, esetleg a központi könyvtár különálló részlegeként, valamely forgalmas utvonalon célszerünek tünik egy 5–800 m^2 alapterületü reprezentativ folyóiratolvasó, valamint állandó jellegü budapesti helytörténeti kiállitóterem létesitése).

Ugy gondoljuk tehát, hogy valamely terület nagysága és lakosságának lélekszáma alapján reális képet kapunk könyvtári szükségleteiről.

Alább kifejtendő javaslatunk az un. könyvtári körzetek létesitéséből indul ki. Mindegyik körzetnek saját alközponttal (A tipusu könyvtárral) kell rendelkeznie. Az egyes körzetekhez – a Fővárosi Tanács távlati tervei szerint – a következő kerületek tartoznának:

Körzet:	Kerület:
I.	II., III.
II.	XII., I.
III.	XI., XXII.
IV.	IV., XIII.
V.	V., VI., VII., VIII., IX.
VI.	XIV., XV., XVI.
VII.	X., XVII.
VIII.	XVIII., XIX., XX., XXI.

A településjelleg és a távlati lakásépitési tervek ismeretében, némi egyszerüsitéssel, a II., a IV. és az V. körzet minősithető sürüvárosiasnak, az I., a III. és a VII. lakótelepinek, a VI. és a VIII. pedig kertvárosinak.

Az IFLA normativa-tervezete szerint 2 kilométer a könyvtár és az olvasó közötti reális távolság maximuma. Ezt mi is elfogadhatjuk, mert 1. a távlati közlekedésfejlesztési és életszinvonal-emelési (gépkocsi stb.) tervek ismeretében ez a 2 km nálunk is reálisnak tekinthető, 2. ezzel a módszerrel területileg egyenletes elosztású hálózatot kapunk, ahol azonban érvényesül a lakósürüség hatása (és a korábban emlitett eltérő erősségü kohézió is). Tegyük fel például, hogy egy 130 és egy 65 km^2 területü körzet telepitését kell megoldanunk. A szükséges könyvtárak száma az első körzetben (egy könyvtár hatóköre tulajdonképpen egy 2 km sugaru kör területe, azaz 13 km^2) 10, a másodikban pedig 5.

Miután a körzet területe alapján igy meghatároztuk a szükséges könyvtárak számát, a lakosság lélekszáma és az egy könyvtár, ill. könyvtártipus által ellátandó lakosok száma (3) alapján meghatározhatjuk, hogy a könyvtártipusok milyen összetétele szolgálhatja gazdaságosabban az adott lakosság könyvtári ellátását. Ha például körzetünk területe 78 km^2, lakossága pedig 400 000 fő, az alábbi alternatívák között választhatunk:

1. változat: 1 db A tipusu könyvtár,
5 db C tipusu könyvtár,
2. változat: 1 db A tipusu könyvtár,
2 db B tipusu könyvtár,
3 db C tipusu könyvtár.

Nyilvánvaló, hogy a második változat a gazdaságosabb, mivel itt nagyobb az A és B tipusu könyvtárak aránya, azt pedig már láttuk, hogy a nagykönyvtárak fajlagos beruházási szükséglete kisebb.

KONKRÉT ADATOK A FŐVÁROSI KÖNYVTÁRHÁLÓZAT FEJLESZTÉSI TERVÉHEZ

1. VÁRHATÓ NÉPESSÉGVÁLTOZÁS KÖRZETENKÉNT, 1985-ig (4)

Körzet	Várható népesség 1975-ben (ezer fő)	A további növekedés várható üteme (5)	Becsült népesség 1985-ben (ezer fő)	A körzet területe (km^2)	Lakósürüsége 1985-ben (fő/km^2)
I.	197	110,3	217	74,9	2897
II.	127	101,2	128	30,8	4156
III.	212	110,1	234	66,7	3508
IV.	238	104,0	248	33,3	7447
V.	508	99,6	506	26,7	18951
VI.	298	114,2	340	78,4	4334
VII.	120	102,7	124	94,9	1307
VIII.	340	130,5	443	119,5	3707
	2040		2240		

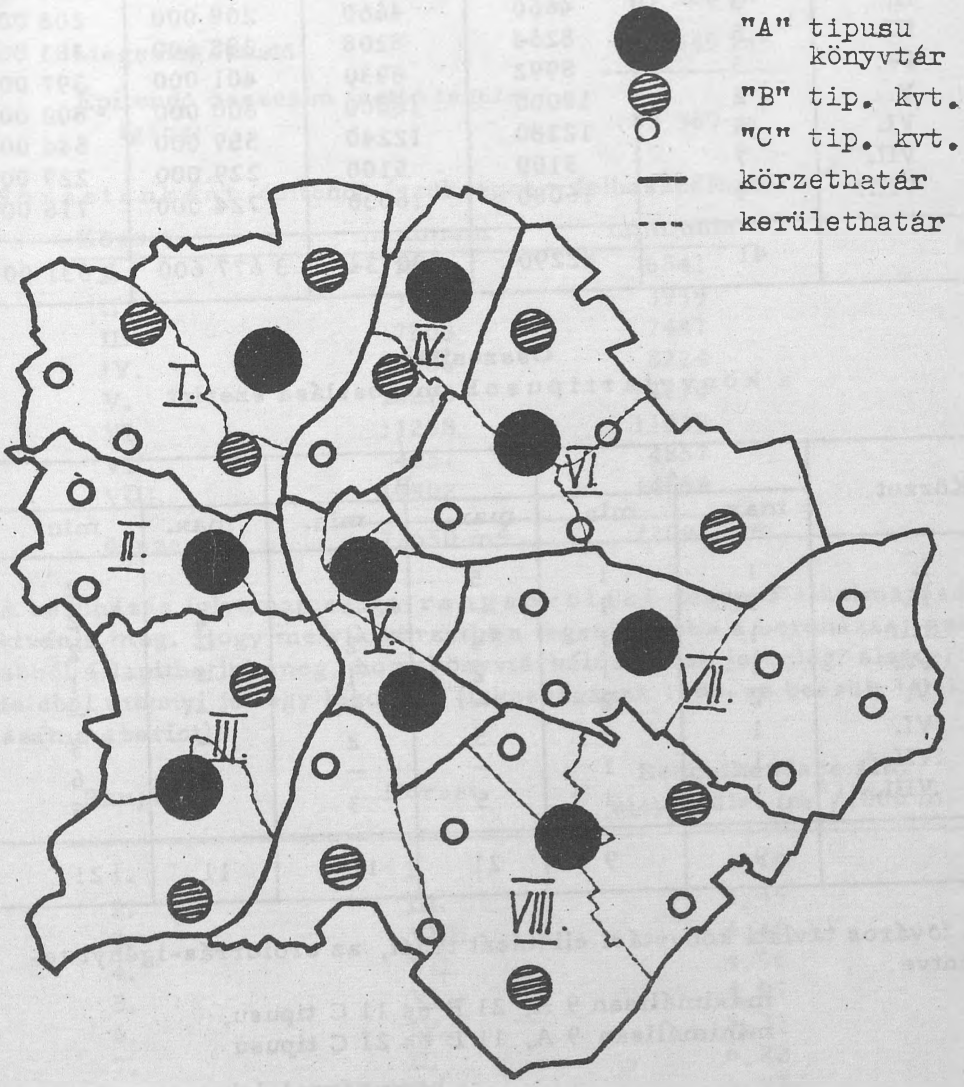
2. JAVASOLT KÖNYVTÁRTIPUSOK KÖRZETENKÉNT

Korlátozó feltételek:

a) a választott összetétel biztositsa a körzet lakosainak könyvtári ellátását.
b) minden körzetben legyen A tipusu könyvtár,
c) a könyvtárak hatóterülete egységesen 13 km^2 legyen,
d) távlati fejlesztési tervről lévén szó, C tipusunál alacsonyabb rendü könyvtár nem tervezhető,
e) az egy építési ütem befejeztéig nem selejtezett állomány és le nem bontott épület a tervezéskor felhasználható erőforrásként figyelembe veendő.

2. melléklet

Telepitési javaslat
a Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár hálózatára

Összesítés
a könyvtári kapacitás paraméterei szerint:

Körzet	Könyvtárak száma	Alapterület m^2-ben		Kvtári egység kötetben	
		maximum	minimum	maximum	minimum
I.	6	7724	7560	378 000	354 000
II.	3	4660	4660	208 000	208 000
III.	5	8264	8208	388 600	383 000
IV.	3	8992	8930	401 000	397 000
V.	2	18000	18000	800 000	800 000
VI.	6	12380	12240	559 000	544 000
VII.	7	5100	5100	229 000	229 000
VIII.	9	16080	16036	724 000	716 000
	41	82290	80734	3 677 600	3 631 000

Összesítés
a könyvtártipusok megoszlása szerint

Körzet	A		B		C	
	max.	min.	max.	min.	max.	min.
I.	1	1	5	3	—	2
II.	1	1	—	—	2	2
III.	1	1	4	2	—	2
IV.	1	1	2	1	—	1
V.	2	2	—	—	—	—
VI.	1	1	5	2	—	3
VII.	1	1	—	—	6	6
VIII.	1	1	5	3	3	5
	9	9	21	11	11	21

A főváros távlati könyvtári ellátását tehát, az erőforrás-igényt tekintve

maximálisan 9 A, 21 B és 11 C tipusu,
minimálisan 9 A, 11 B és 21 C tipusu

könyvtárral lehet megoldani.

3. A KÖNYVTÁRI ALAPTERÜLET NÖVELÉSÉNEK JAVASOLT ÜTEMEZÉSE, 1972–1985.

Összesitett területigény:

Szükséges kapacitás (kerekitve)	81 000 m^2
Rendelkezésre áll	– 11 680 m^2
	69 320 m^2
Megszüntetendő	3 040 m^2
Épitendő összesen (nettó területigény)	72 360 m^2

Körzetenként épitendő (szükséges – felhasználható) m^2-ben:

Körzet	maximum	minimum
I.	7003	6841
II.	3939	3939
III.	7503	7447
IV.	8286	8224
V.	14270	14270
VI.	11258	11018
VII.	4857	4857
VIII.	14902	14858
összesen:	72650 m^2	72094 m^2

A beruházás folyamatossága rangsorolási tényező alkalmazását kivánja meg. Hogy melyik körzetben legsürgősebb a beruházás, azt abból állapithatjuk meg, hogy könyvtárhálózatának jelenlegi alapterületéből mennyi jut egy lakosára (lakosságának 1985-re becsült lélekszáma szerint):

Rangsor	Körzet	Rendelkezésre álló alapterület (m^2/1000 fő)
1.	I.	4, 15
2.	III.	4, 45
3.	VIII.	4, 46
4.	VII.	4, 96
5.	VI.	4, 97
6.	IV.	5, 31
7.	II.	6, 22
8.	V.	6, 97

Ez a rangsor önmagában is cáfolja azt az eléggé elterjedt véleményt, amely szerint a Szabó Ervin Könyvtár alapterület-szükségletét (és általában ellátási mutatóit) a vidékinél alacsonyabb normatívák szerint kell megállapitani. A legrosszabb helyzetben lévő körzetek ugyanis peremvárosi kerületekből állnak; ezeknek a lakói igen kevéssé élvezik a tudományos és szakkönyvtári hálózat szolgáltatásait, ilyen értelemben tehát sokkal közelebb állnak a vidéki, mint a belvárosi helyzethez.

A beruházás gyakorlati kivitele a rangsor mellett az átlagos épi-tési ütem $\left(\frac{\text{nettó területigény}}{\text{a tervidőszak éveinek száma}} = 4840\ m^2/\text{év}\right)$ kiszámitását is igényli.

A rangsor és az átlagos épitési ütem alapján lehet meghatározni, hogy az épitkezés melyik körzetben mikor esedékes és mennyi időt vesz igénybe. Az erre vonatkozó adatok a 3. mellékletként közölt táblázatban találhatók meg, az állományfejlesztés ütemezésének kiindulásaként.

4. AZ ÁLLOMÁNYFEJLESZTÉS ÜTEMEZÉSE

A konkrét ütemezés (lásd a 3. mellékletet) az épités menetét követi. Az épités szakaszosságával ellentétben azonban az épitési beruházásoknak megfelelő teljes állományszükséglet folyamatosan feltöltődik. Az állományfejlesztést ezért két részre bontottuk: az első rész az egész hálózat meglévő állományának (1,6 millió kötetnek) az épitési időszakban esedékes „természetes" gyarapodása, a másik pedig az ezen felül szükséges pótlás.

A „természetes" gyarapodás ütemét – tekintettel egyrészt az irodalomtermés növekedésére, másrészt a selejtezés ütemére – évi 5%-ra becsülhetjük. A pótlólagos gyarapitási szükségletet ugy kapjuk meg, hogy az adott időszakban kiépitendő körzet bruttó kötetszükségletéből levonjuk az egész hálózat meglévő állományának az adott időszakban (a beruházás kezdete és befejezése között) esedékes gyarapodását; 1972–73 között pl. a pótlási szükséglet (maximálisan) 378–(1695–1600) = 283 ezer kötet.

3. m e l l é k l e t

Az állományfejlesztés ütemezése 1972-1985.

Építési időszak	Körzet	A beruházás időtartama (év)	A körzetben szükséges állomány az időszak végén (1000 kötet) max.	min.	Az egész hálózatban rendelkezésre álló állomány az időszak végén (1000 kötet)	Pótlási szükséglet max.	min.
1972-73.	I.	1,5	378	354	$1600 \cdot 1{,}05^{3/2} = 1695$	283	259
1973-74.	III.	1,5	388	383	$1695 \cdot 1{,}05^{3/2} = 1796$	287	272
1975-77.	VIII.	3,0	724	716	$1796 \cdot 1{,}05^{3} = 2065$	455	447
1978.	VII.	1,0	229	229	2168	126	126
1979-81.	VI.	2,3	559	544	2439	288	288
1981-82.	IV.	1,9	401	397	2688	152	156
1982.	II.	0,8	208	208	2800	96	96
1983-85.	V.	3,0	800	800	3220	380	380

Kivánatos állomány a tervidőszak végére, 1000 kötetben (lásd az összesitést a 2. pontban)	max. 3678, min. 3631
Az állomány "természetes" feltöltődése	3220 3220
Pótlási szükséglet	max. 458, min. 411 ezer kötet

ÖSSZEFOGLALÁS

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának korszerüsitése – ugy hisszük – országos jelentőségü ügy. Az alapvető ellátási mutatószámok önmagukban is aggasztóak (az ország lakosságának 1/5-ét kitevő fővárosban a közmüvelődési könyvtári alapterület mindössze 6%-a található), de különösen a használatra gyakorolt hatásukat tekintve. A jelentős mértékü épületberuházás, ugy tünik, elodázhatatlan; hatékony viszont csak akkor lesz, ha párosul a korszerü szervezési megoldások, szolgáltatási formák bevezetésével.

Végül a hálózat kapcsolataiban is korszerüsitésre szorul. Itt nemcsak a könyvtárközi együttmüködésre, hanem a kerületi tanácsok felelős irányitó, ellenőrző szerepére is gondolunk. Ez utóbbi teremtené meg az alapot a közoktatásban rég esedékes szemléletváltozásra is, a könyvtár által nyujtandó intézményes szolgáltatások (iskolai letét, irodalomjegyzékek, szakköri tematikák stb. – az iskola és nem az egyes gyerekek számára) utján.

JEGYZETEK

1. Az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület vonatkozásában Budapestet (6,03 m^2/1000 lakos) 100%-nak tekintve az országos átlag 310% (18,66 m^2/1000 lakos), ezen belül a központi településeké 251% (15,13 m^2/1000 lakos), az egyéb kategóriáké 370% (22,33 m^2/1000 lakos).

2. Lásd: „Alapelvek és követelmények a közmüvelődési könyvtárak távlati tervezéséhez". – Az 1000 lakosonként szükséges könyvtári alapterület, illetve állomány például

– 1500 lakosu településen	55 m^2,	illetve 3000 kötet,
– 5000 lakosu településen	50 m^2,	illetve 2300 kötet,
– 20 000 lakosu településen	36 m^2,	illetve 1700 kötet.

3. Az „Alapelvek" értelmében például 150 000 főnyi vagy annál nagyobb település ellátására A tipusu könyvtár épitendő.

4. Az 1971–1975 közötti időszak adataiból indultunk ki. A körzetenkénti népességváltozás mértékét a becsült természetes szaporodási ütem, valamint a IV. ötéves terv lakásépitési célkitüzései alapján számitottuk.

5. Azonosnak vettük az 1971–1975 közötti ütemmel.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁJÉKOZTATÁS

A társadalomtudományi szakemberek információhasználata és információszükségletei

(Az INFROSS-vizsgálat és tanulságai)

Maurice B. LINE

Kivonatosan közöljük a vizsgálat vezetőjének, a bathi(Nagy-Britannia) egyetemi könyvtár igazgatójának „The information uses and needs of social scientists: an overview of INFROSS" c. tanulmányát (ASLIB Proc. 1971. 8.no. 412-433.p.). Teljes szövegének fordítása megtalálható a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban, F 4123 tételszámon.

A VIZSGÁLAT CÉLJA ÉS MÓDSZEREI

Eddig főként csak a természettudományok terén folytak a kutatók információszükségletére és tájékozódási szokásaira vonatkozó vizsgálatok. Az 1967 őszén, az OSTI anyagi támogatásával megindult INFROSS (Information requirements of the social sciences) vizsgálatnak ezért jóformán teljesen járatlan uton kellett haladnia. Nem tapogatózhatott előre óvatosan, lépésről lépésre feltérképezve egy-egy szük szakterületet; az volt a fontosabb, hogy minél hamarabb minél szélesebb áttekintést kapjunk a társadalomtudományok egész területén a tájékoztatás problematikájáról. A természettudományi, müszaki téren végzett igényvizsgálatok ugyanis nemegyszer kimutatták, hogy bizonyos tájékoztatási eszközök és módszerek nem töltik be hivatásukat – utólag azonban már nagyon nehéz változtatni a már erősen kifejlesztett tájékoztatási eszközökön vagy épp rendszereken. Ezért kell már a rendszer kibontakozásának az idején minél messzebbre tekintenünk a fejlődés lehetőségeibe.

Három módszert alkalmaztunk vizsgálódásainkhoz. Kérdőivet küldtünk szét 2602 kutatónak – az országban általunk talált társadalomtudományi kutatók 2/7-ének; 1089 töltötte ki a terjedelmes kérdőivet (42%). 125 interjut folytattunk, részben olyan személyekkel, akiknek nem is küldtünk kérdőivet (állami hivatalokban müködő kutatók, szociális dolgozók stb. információszerzési problémáinak feltárására pl. nem volt alkalmas a kérdőiv). Kiegészitette végül a vizsgálatot kisszámu kutató információszerzésének folyamatos megfigyelése; ezt az tette lehetővé, hogy a bathi egyetemi könyvtárban 1969 januárjában, kisérleti jelleggel, külön társadalomtudományi tájékoztató szolgálatot szerveztünk.

A kérdőivek óriási adattömegét sokféle szempontból feldolgoztuk számitógéppel; a táblázatokat teljességükben nem publikáljuk, de az eredeti anyag hozzáférhető a kutatók számára.

A vizsgált társadalomtudományi szakterületek: antropológia (nem biológiai, hanem filozófiai-szociológiai értelmében – a szerk.), közgazdaságtan, pedagógia, politikai tudományok, pszichológia, szociológia; szórványosan történészek, statisztikusok is kerültek a mintába. Elsősorban a kutatókat vizsgáltuk, de hivatali dolgozókra, középiskolai tanárokra, szociális gondozókra is kiterjesztettük vizsgálatainkat. E területek müvelőinek nem formális információszerzési eljárásait is igyekeztünk felderiteni.

Ilyen vizsgálat sohasem lehet öncélu. Kérdéseink a tájékoztatási rendszerek kiépitésében konkrétan hasznositható tények megállapitását célozták: a szakterület, a környezet vagy más tényezők határozzák-e meg elsősorban a tájékozódási szokásokat? hat-e ezekre a szokásokra a kutatók életkora? a tájékoztatási rendszerek és eszközök milyen sajátságai váltják ki rokon- vagy ellenszenvüket? a formális rendszerek használatában mi okoz nekik nehézséget?– stb.

A válaszok az információszerzés módján kivül sok mindent elárulnak a társadalomtudományi kutatásokról általában. Tulajdonképpeni problémáink tisztázásához azt is meg kellett tudnunk, hogy milyen témákkal foglalkoznak a kutatók. Kutatómunkájuk menetéről, módszereiről is szerettünk volna képet kapni – az erre vonatkozó kérdésekre azonban nem adtak eléggé egyértelmü, könnyen csoportositható válaszokat.

AZ INFORMÁCIÓHASZNÁLAT TIPUSAI

Három kérdés vonatkozott a kutatásokban alkalmazott anyagra: 1. milyen „nyersanyagot" (levéltári anyagot, kisérletet vagy megfigyelést, interjut vagy kérdőivet) használnak a megkérdezett kutatók, 2. milyen tipusu információkat használnak, 3. milyen fizikai megjelenési formájában vagy milyen egyéb csatornán át szerzik az információt.

Szakterületek szerint nem találtunk feltünő különbségeket a válaszok között. A legtöbb szakmában majdnem mindenféle „nyersanyagfajtát" feldolgoznak. Az általunk megadott tipusok közül történeti és deskriptiv információt kevésbé használnak, módszertani és fogalomtisztázási információt csaknem mindenki (de kivált a pszichológusok), statisztikai jellegüt ugyancsak (főként a közgazdászok). — A 3. kérdésre adott válaszokat az 1. táblázat szemlélteti. Az az adat, amely szerint a válaszolók 3—3%-a nem használt periodikumokat, ill. monográfiákat, alkalmasint csak a kérdőiv kitöltésénél történt elirások eredménye. Megállapithatjuk, hogy a társadalomtudományok müvelői lényegében a nyomtatott betüre támaszkodnak tájékozódásukban. Az utolsó rovatban a (x) jel azt jelzi, hogy itt lényegesen nagyobb volt a „gyakran" válaszok aránya, mint más szakterületen.— A használat gyakorisága szempontjából négy kategóriát különböztettünk meg, de itt csak a két szélsőnek a nagyságát tüntetjük fel.

1. táblázat A különböző információcsatornák használata

csatorna		nem használja (%)	gyakran használja (%)	a legtöbb „gyakran" választ nyujtó szakterület
FIZIKAI FORMÁK	periodikumok	3	57	pszichológia[x]
	könyvek (monográfiák)	3	57	antropológia
	könyvek (konferenciai anyagok)	13	32	pszichológia[x]
	kutatási jelentések	21	28	pszichológia[x]
	disszertációk	29	11	pedagógia[x]

1. táblázat (folytatás)

	csatorna	nem használja (%)	gyakran használja (%)	a legtöbb „gyakran" választ nyujtó szakterület
FIZIKAI FORMÁK	hirlapok	36	16	politika[x]
	hivatalos kiadványok	23	34	közgazdaságtan[x]
	mikroformátumok	74	3	történelem[x]
	térképek	63	10	földrajz[x]
	filmek	93	1	–
	egyéb képanyag	76	2	antropológia, földrajz[x]
	hangfelvétel	85	4	pedagógia
	képmagnószalag	97	1	–
	computernyomtatvány	62	21	statisztika[x]
NEM FORMÁLIS CSATORNÁK	rádió vagy tv	78	1	–
	konferenciák	41	8	statisztika[x]
	intézménybeli kollegák	15	26	pszichológia, statisztika
	más kollegák, szakértők	16	26	szociológia

HONNAN SZEREZNEK TUDOMÁST A RELEVÁNS PUBLIKÁLT INFORMÁCIÓKRÓL

A 2. táblázat mutatja az e kérdésre kapott válaszokat (a négy kategória közül ismét csak a két szélsőt). Feltünő, hogy milyen kevesen igénylik a könyvtárosok segitségét (főként az idősebbek közül).

2. táblázat Az információkról való tudomásszerzés módjainak használata

módszer	a válaszolók hány %-a	
	nem használja	tartja igen hasznosnak
referáló vagy szignalizáló kiadványok	22	32
szakértők megkérdezése	16	34
eszmecsere intézeti kollegákkal	13	27
eszmecsere másokkal	17	23
könyvtári katalógusok	22	22
böngészés intézménye könyvtárában	23	18
böngészés más könyvtárakban	34	16
a könyvtáros megkérdezése	48	8
szakbibliográfiák	35	23
könyvek, folyóiratok bibliográfiai hivatkozásai	6	59
könyvismertetések	23	17

A REFERÁLÓ ÉS SZIGNALIZÁLÓ FOLYÓIRATOK HASZNÁLATA

Azt kértük a kutatóktól, nevezzék meg a munkájukban felhasznált orgánumokat. Nem adtunk kész listát, nehogy tul előnyös képet adjanak magukról, sok cimet kipipálva. Igy viszont sok esetben maguk „költöttek" cimeket. Meglepően kevéssé ismerik, használják ezeket az orgánumokat; 65% csak egyet emlitett, 16% kettőt, 11% hármat, 8% négyet vagy többet. Pedig a primér társadalomtudományi dokumentumok igen sokféle területen vannak szétszórva, ennek megfelelően tehát többféle szakterület referáló, szignalizáló szolgálatát is használniuk kellene a kutatóknak.

Saját szakterületük referáló bázisfolyóiratát sem használják eléggé; a geográfusok 48%-ban és a pszichológusok 43%-ban; négy másik szakterületen 32–15% között van ez az arány, a többi szaklapot a közvetlenül érdekelt kutatók 10%-a sem használja. Tanulság: nem

uj szolgáltatásokra van szükség, hanem a meglévők javitására, ill. terjesztésére!

A válaszolók egy része (főleg aki a nem formális tájékozódást kedveli) jelzi, hogy saját témáit nehezen tudja a kereséshez szükséges fogalmak alá foglalni, ill. nehezen találja meg, hogy a lap milyen cimszavakkal jelöli ezeket a témákat.

KELL-E HIVATKOZÁSMUTATÓ A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN?

A megkérdezetteknek több mint fele nagyon hasznosnak, 5%-a szükségtelennek tartana ilyen segédletet a maga szakterületén. A társadalomtudományban feltehetőleg valóban nagyobb volna ennek a jelentősége a „hagyományos" tájékoztató eszközökhöz képest, mint a természettudományokban, mivel a tudomány szerkezete, terminológiája itt lazább s a dokumentumok szóródása is nagyobb.

A KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOK ÉS A BIBLIOGRÁFIÁK HASZNÁLATA

A válaszolók 39%-a egyáltalán nem emlitette, hogy könyvtári katalógust használna munkájában, és szakbibliográfiákat is csak 41% emlitett — holott a könyvekről főleg ez a kétféle segédeszköz tájékoztat. (Feltehetőleg ugy vélik: saját szakterületük irodalmáról formális tájékoztató eszközök nélkül is van áttekintésük.) A katalógusok a válaszolók 47%-a szerint nem elég részletesek. Arra nézve viszont általában nincsenek konkrét elképzeléseik, hogyan lehetne számukra használhatóbbá tenni a katalógusokat.

A KÖNYVEK MUTATÓI

A könyvek mutatóit általában használhatónak találják; szeretnék, ha részletesebbek lennének.

A KUTATÓK SAJÁT SZAKKÖNYVEI

Arra a kérdésre, hogy magánkönyvtárukban hány olyan könyv van, amelyet kurrens kutatásaikhoz használhatnak, nagyon szerény számokat kaptunk válaszul: 37%-uk 10-nél kevesebb ilyen kötettel rendelkezik és csak a válaszolók 1/3-a 25-nél többel. A földrajzosoknak van a legtöbb szakkönyvük: 22%-nak 50-nél, 12%-nak 100-nál több. Jel-

lemző: azoknak van otthon a legtöbb szakkönyvük, akik könyvtárba is legtöbbet járnak, s akik alkalmazzák a formális tájékozódási módszereket.

A KÖNYVTÁRAK HASZNÁLATA

Azzal a kérdéssel, hogy egymás után használják a könyveket vagy egyszerre többet, azt igyekeztünk felderiteni, hogy mennyiben elégiti ki szükségleteiket a zártraktáros rendszer, ill. a könyvtárközi kölcsönzés. Az egzaktabb szakterületek — földrajz, pszichológia, statisztika — müvelői egymás után is tudják használni a könyveket, az antropológusok, szociológusok egyszerre több könyvvel dolgoznak. — A kutatók 3%-a egyáltalán nem jár könyvtárba, 11%-a viszont 6 vagy több könyvtárat is használ kurrens kutatómunkájához (az idősebbek általában kevesebbet). A statisztikusok és a pszichológusok kevés könyvtárat használnak, a történészek, politológusok és geográfusok pedig sokat. — Saját intézményük könyvtára a válaszolók 4%-ának szükségleteit teljesen kielégiti, 33%-ét többnyire, 36%-ét nagyjából, 24%-ét kevéssé, 3%-ét egyáltalán nem (az idősebbek inkább tartják kielégitőnek könyvtárukat). Sokan panaszkodnak a könyvtári osztályozási rendszerre.

A FELHASZNÁLT DOKUMENTUMOK KORA

A kutatók 90%-a használ 1945 előtti anyagot is, 6%-a (főleg történészek, geográfusok, antropológusok) 1800 előttit is. A statisztika, a közgazdaságtan és a pedagógia müvelői folyamodnak legritkábban 1945 előtti dokumentumokhoz. Akiknek van otthoni szakkönyvtáruk, azok aránylag több régi anyagot használnak.

TÁJÉKOZÓDÁS A FRISS PUBLIKÁCIÓKRÓL

A kurrens publikációkról leginkább (40%-ban) a referáló és szignalétikus kiadványokból szereznek tudomást a kutatók; 19% másokkal való személyes kapcsolat, 13% könyvesboltokban való böngészés utján, ugyancsak 13% könyvjegyzékekből. Nagyon kevesen emlitik az irodalmi szemléket és a Brit Nemzeti Bibliográfiát.

84% fontosnak tartja, hogy sürgősen tudomást szerezzen az uj kiadványokról; az antropológusok, történészek, statisztikusok türelme-

sebbek. Ami az elsődleges dokumentum és a referátum (szignalizáció) megjelenése közötti időt illeti, 11% egyévi eltolódást is megengedhetőnek tart, 8% legföljebb egy hónapot (a pszichológusok és a pedagógusok a legigényesebbek). Akik több referáló folyóiratot is használnak, azok jobban megkívánják a frisseséget is; ez ismét arra vall, hogy az információhasználók két alaptipusa a „ragadozó" és a „legelésző" (sőt olyanok is vannak, akik csak állnak a jászol előtt és várják az etetést).

Kérdőives vizsgálatunk óta egyébként megindult a gyorstájékoztató szolgálat a neveléstudomány, a pszichológia, a szociológia és üzemszervezés, valamint a közgazdaságtan terén; jó volna tudni, hogy ez mennyit változtatott az információszerzési szokásokon és igényeken.

TÁJÉKOZÓDÁS A FOLYAMATBAN LEVŐ KUTATÁSOKRÓL

A kutatók egy része egyáltalán nem töri magát azért, hogy ezekről is tudomást szerezzen. 37%-uk vesz igénybe ilyen céllal nem formális, 18% pedig formális módszereket és eszközöket (pl. kutatási jegyzékeket). Főként azok igyekeznek tájékozódni a folyamatban levő kutatásokról, akik egyébként is gyakran alkalmazzák az információszerzés nem formális módszereit.

NYELVI PROBLÉMÁK

A kutatók 18%-a csak angolul olvas, 75% franciául is, 14% más ujlatin nyelven, 27% németül, 22% franciául-németül egyaránt, 4% oroszul. Csakhogy a nyelvtudással rendelkezőknek is csupán 1/3-a olvas idegen nyelvü szakirodalmat. Azoknak a nyelveknek a szakirodalmával pedig, amelyeket nem ismernek, szinte egyáltalán nem törődnek.

ÖTLETFORRÁSOK

Hogy a tájékozódási tevékenység különböző formái milyen mértékben szolgáltatnak uj ötleteket, elgondolásokat a kutatóknak, arra nézve a válaszokból ezt a sorrendet állapithatjuk meg: saját információkeresés; olvasás; kartársi eszmecserék; oktatási tevékenység; konferenciák.

AZ IRODALOMKUTATÁS ÁTRUHÁZÁSA MÁSOKRA

Megkérdeztük a kutatóktól, hogy a) jelenleg milyen mértékben bizzák másokra az irodalomkutatást és b) milyen mértékben biznák egy külön ezzel foglalkozó tájékoztatási szakemberre.

Jelenleg a kutatóknak csak 7%-a bizza gyakran másokra az irodalomkutatást (inkább az idősebbek, ill. a vezető állásuak), 72% sohasem. Ha viszont megfelelő lehetőség nyilna erre, csak 12%-uk nem élne vele. (Az elvi elutasitás indokolása:csak maga a kutató illetékes ezen a téren; nehéz a keresési szempontokat mások számára pontosan megfogalmazni; szük szakterületen nincs szükség ilyen munkamegosztásra.) Szivesebben biznák másra az irodalomkutatást azok, akik kisérleti munkát végeznek, s kevésbé szivesen azok, akik elméleti vagy történeti anyaggal dolgoznak. Aki fontosnak tartja a gyors tájékozódást, az ezt az eljárást is hasznosnak tekinti. A pedagógia és a szociológia müvelői általában szivesen alkalmaznák.

Eszerint, ha elegendő helyen állitanának munkába külön tájékoztatási szakembert, lényegesen megváltoznának a kutatók tájékozódási szokásai. Vizsgálatunk eredményei közül talán ebből adódnak a legfontosabb következtetések. Jelenleg ugyanis a tájékoztatási eszközöket, rendszereket ugy épitik fel, hogy ne csak a tájékoztatási szakember, hanem az adott tudományág müvelője is közvetlenül használhassa őket; ez azt jelenti, hogy bizonyos szinten tul nem szabad finomitani, bonyolultabbá tenni a rendszert. Ha viszont mindig számithatnánk egy közvetitő szakemberre a rendszer és a használók között, sokkal bátrabban lehetne továbbfejleszteni a tájékoztatási rendszereket.

KÉSŐN SZERZETT INFORMÁCIÓK

A kutatóknak csak 26%-ával nem történt még meg, hogy akkor bukkant csak rá valamilyen releváns információra, amikor már nem tudta felhasználni. Gyakran megesik viszont ez azokkal, akik a szük publiçitásu kiadványok iránt is érdeklődnek (s csak utólag, a szekundér forrásokban találkoznak velük).

VÉLETLEN FELFEDEZÉSEK

Minden kutató ismeri a véletlenszerü információszerzés élményét; kérdés, hogy a visszakeresési rendszerekben, amelyeket minden

„zaj" kiküszöbölése érdekében igen precizen épitenek ki, hogyan lehet helyet hagyni a pozitiv esetlegességek számára.

A válaszolók többnyire a kurrens folyóiratok olvasása közben jutottak ilyen véletlen információkhoz; 46%-uk gyakran; csak 10% nyilatkozott ugy, hogy ritkán vagy sohasem tapasztalta ezt a jelenséget. Gyakori eset az is, hogy tudatos információkeresés során bukkannak valami váratlan, de szintén releváns információra (38%-ukkal gyakran megtörténik). A kartársakkal folytatott beszélgetés, valamint a könyvtári böngészés is járhat ilyen eredménnyel.

A NEM FORMÁLIS INFORMÁCIÓCSATORNÁK HASZNÁLATA

Többé-kevésbé mindenki használja ezeket a csatornákat. Használatuk mértékét azonban a dolog természeténél fogva nem lehet menynyiségileg meghatározni, s igy a formális csatornák szerepéhez viszonyitani. Állami hivatalokban dolgozó kutatók jobban élnek velük, munkacsoportban dolgozók (természetesen) szintén. A válaszok erős szóródása azonban arra vall, hogy használatuk foka elsősorban nem a környezettől, hanem a kutató személyiségétől függ. Erről a tényezőről viszont a felmérés keveset árulhat el, a tervezés pedig még kevésbé számolhat vele.

Érdekes tanulsága a kérdőivnek, hogy a konferenciák „folyosói beszélgetéseit" a kutatók éppugy nem tartják sokra, mint a konferenciai előadásokat. Ez ellenkezik a közfelfogással. Az ellentmondás feloldása talán abban rejlik, hogy a folyosói beszélgetések igen érdekesek és tanulságosak – de kevés segitséget nyujtanak a kutató konkrét feladatainak megoldásához.

SPECIÁLIS TÁJÉKOZÓDÁSI PROBLÉMÁK

Milyen különösen nehéz tájékozódási problémák merülnek fel kutatás közben? A legtöbben a dokumentumok tényleges hozzáférhetőségét emlitették. Emellett sokféle speciális nehézségre hivták még fel a figyelmet – legtöbbre a földrajz, legkevesebbre a pszichológia müvelői. A válaszok egyébként a problémáknak elsősorban nem a fennállásáról, hanem a felismeréséről adnak képet; maga a kérdőiv mindenesetre előmozditotta ezeknek a problémáknak a tudatosulását.

AZ OKTATÁS SZÜKSÉGLETEI

Ugyanazon személynek is némileg más információkra van szüksége oktatási, mint kutatási munkájához. A válaszok azonban azt is elárulják, hogy az egyik tevékenységéhez szükséges információk keresése közben gyakran bukkan olyanokra, amelyeket másik tevékenységében hasznosithat.

JAVASLATOK A TÁJÉKOZTATÁS TÖKÉLETESITÉSÉRE

Ilyeneket is kértünk, kaptunk is, de sok hasznukat nem vesszük. Többnyire már rég bevált (vagy megbukott) elgondolásokat ajánlanak a kutatók, vagy pedig azt szeretnék, ha saját speciális érdeklődésük kielégitésére létesülne külön szolgáltatás (referálólap az iszlám történetéről – stb.).

A GYAKORLATI DOLGOZÓK

A gyakorlati dolgozók bizonyos kategóriáinak (szociális gondozóknak, középiskolai tanároknak) néhány képviselője is megkapta kérdőivünket. Aránylag kicsi volt a minta, de a válaszokból adódó képet igy is jellemzőnek érezzük.

A gyakorlati dolgozóknak kevés idejük van a tájékozódásra, és eszközeit is kevéssé ismerik. A szociális gondozók lehetőségeikhez képest tul széles körü információkhoz szeretnének hozzájutni. A középiskolai tanárok egy részét általában nem érdeklik a szakmai információk, másik részüket is csak a szaktárgyukra vonatkozó információk, a neveléstudományi jellegüek már nem.

A gyakorlati dolgozóknak – a kutatókkal ellentétben – nem „félkész", hanem feldolgozott, összegezett információkra van szükségük. Munkájukkal együtt jár a nem formális tájékozódás; ennek lehetőségeit érdemes volna elmélyiteni, pl. a helyi felsőoktatási intézményekkel való személyes kapcsolatuk kiépitése vagy – esetleg szakmai egyesületekre épülő – helyi vagy regionális tájékoztatási központhoz való kapcsolásuk utján.

Mindenesetre tény, hogy a tájékoztatási munka egyoldaluan a kutatók szükségleteihez idomult. A jövőben nagyobb gondot kell fordita-

nunk azoknak az ellátására is, akik az információkat nem ujabb információk termelésére használják fel, hanem közvetlenül hasznositják a gyakorlatban.

ÖSSZEFOGLALÁS

Nehéz az INFROSS eredményeiből általános tanulságokat levonni. Nem szolgáltatnak egy vagy többféle, világosan körvonalazott képet a társadalomtudományi kutatók tájékozódási szokásairól. Nagy előnye azonban ennek a vizsgálatnak, hogy olyan széles körre kiterjedt; igy az egyes szakterületek, az egyes munkahelytipusok között észlelt különbségek nem a vizsgálati módszereknek, a minta kiválasztásának az eltéréseiből adódnak, hanem ténylegesen fennálló különbségeket tükröznek. Különböző területekre vonatkozó megállapitásainkat viszonyitani tudjuk egymáshoz – s ez jelentősen növeli értéküket. A formális tájékoztatási szolgáltatások rendszerint szakterületek szerint épülnek ki, tervezésük szempontjából tehát igen hasznos annak a tisztázása, hogyan viszonyulnak egymáshoz ezek a szakterületek, tájékoztatási szükségleteik szempontjából.

A vizsgálat eredményeként a különböző társadalomtudományokat egy skála különböző pontjain helyezhetjük el aszerint, hogy kutatásaikban a konkrét tények és egzakt eljárások dominálnak, vagy az elméleti konstrukciók (a szerző a „hard" és a „soft" szóval jellemzi a két tipust – a szerk.). A konkrét, egzakt pólust a kisérleti pszichológia és az üzemgazdaságtan képviseli, az elméletit a szociológia és a neveléselmélet. Nem azt mutatja ez a skála, hogy mennyire humán jellegü az illető tudomány; az irodalomtörténész pl. adatokkal, dokumentumokkal, irodalmi szövegekkel foglalkozik, kutatómunkájában tehát mindenképpen nagy szerepet játszanak a konkrét információk.

A formális tájékoztatási rendszerek terén – vizsgálataink szerint – az irodalmi szemlékben, forditási szolgáltatásokban, a gyakorlati dolgozóknak szóló szolgáltatásokban van a legnagyobb hiány. Nem elég fejlett az információszolgáltatás, sem személyes (tájékoztatási szakember), sem személytelen (SDI) formájában. A rendszer működésének pedig az a legfőbb hiányossága, hogy az érdekeltek nem ismerik eléggé (pl. a speciális szolgáltatásokat), nem használják kellőképpen (pl. a könyvtáros segitségét), nincs elég idejük az információszerzésre.

A vizsgálat sok eredménye érinti közvetlenül a könyvtárosokat: az intézmény könyvtára általában távolról sem elégiti ki dolgozóinak igényeit; a kutatók egyrésze szimultán használja a könyveket, s ezt a könyvek elhelyezésénél, kezelésénél a könyvtárnak figyelembe kell vennie; minél könnyebben hozzáférhetővé kell tennie állományát és szolgáltatásait, hogy ezzel is táplálja a használatukra vonatkozó igényeket; a formális bibliográfiai eszközöket nem használják eléggé az olvasók. Ez utóbbi bajon általában az olvasók nevelésével, képzésével próbálnak segiteni; véleményem szerint nem elég hatékony ez a gyógymód, mert a kutatók ideje tulságosan drága ahhoz, hogy a referáló és szignaletikus orgánumokat (vagy a szakbibliográfiákat, sőt magukat a könyvtári katalógusokat) alaposan tanulmányozhassák. Itt ismét oda lyukadunk ki, hogy szükség van személyes közvetitésre a felhalmozott tudásanyag és az információt igénylő, de keresgélésére rá nem érő és a keresgélés módszereit kevéssé ismerő kutatók között.

Az INFROSS adatain kivül az egyes részletkérdésekre vonatkozó kutatási beszámolók is rendelkezésére állnak az érdeklődőknek. Remélem azonban, hogy még 1971-ben – M. Brittain és F. Cranmer társaságában – könyv alakban is áttekintést tudunk adni, részletesen és közérthető formában, a vizsgálat eredményeiről.

A társadalomtudományi tájékoztatási rendszer kialakulásának jelenlegi állása a Szovjetunióban

[t]

Az alábbiakban röviditve közöljük annak a beszámolónak a szövegét, amely a Naucsnüe i Tehnicseszkie Biblioteki SZSZSZR-ben (1972. 1.no. 55.p.) jelent meg.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának és a szövetséges köztársaságok tudományos akadémiáinak humán irányu kutatóintézeteiben már megalakultak vagy alakulóban vannak a tájékoztatási szervek. Ezeknek a kibontakozóban lévő hálózatát most olyan összehangolt társadalomtudományi tájékoztatási rendszerré kell formálni, amely szerves része az állami tudományos és müszaki tájékoztatási rendszernek. A társadalomtudományi tájékoztatási munka koordinálása az INIBON (a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Társadalomtudományi Alapkönyvtárának Tájékoztatási Intézete) feladata.

Az INIBON 1971. október 18—20-án össz-szövetségi értekezletet hivott össze a koordináció kialakitása érdekében. Az emlitett akadémiai kutatóintézeti tájékoztatási osztályokon kivül a köztársasági tudományos akadémiák központi könyvtárai, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája humán kutatóintézeteinek koordinációs részlegei, valamint az akadémiai rendszereken kivüli nagykönyvtárak és egyéb intézmények is képviseltették magukat.

Az értekezlet alkalmat adott a szervező munka állásának felmérésére. Tájékoztatási osztály vagy részleg eddig 14 moszkvai akadémiai humán kutatóintézetben alakult, valamint a Szovjetunió Tudományos Akadémiája távol-keleti tudományos központjának (Vlagyivosztok) Történeti, Régészeti és Néprajzi Intézetben és urali tudományos központjának (Szverdlovszk) Közgazdaságtudományi Intézetében. Külön társadalomtudományi tájékoztatási intézetet szervezett az illető köztársaság tudományos akadémiájának elnöksége az Azerbajdzsán, a Belorusz, a Gruz, a Moldvai, az Örmény, a Turkmén és az Üzbég SZSZK-ban. A Tadzsik és az Észt SZSZK-ban a köztársasági Tudományos Akadémia központi könyvtára keretében létesült társadalomtudományi tájékoztatási osztály. A Lett és a Litván SZSZK-ban az egyes akadémiai intézetekben müködnek tájékoztatási csoportok (részlegek, osztályok). Ukrajnában az ilyen intézeti részlegek tevékenységét az Ukrán Tudományos Akadémia tájékoztatási részlegén dolgozó felelős koordinálja. A Kazah és a Kirgiz SZSZK akadémiai szervezetében még nem alakult társadalomtudományi tájékoztatási egység, de e két köztársaságból is képviseltette magát az értekezleten a Tudományos Akadémia társadalomtudományi osztálya.

Az értekezleten beszámolók hangzottak el az INIBON koordinációs tevékenységéről és terveiről, valamint egyes osztályainak és részlegeinek munkájáról.

A résztvevők hangoztatták, hogy hivatalos formában ki kell adni a köztársasági társadalomtudományi tájékoztatási szervek mintaszabályzatát. Ennek alapjául elfogadták az INIBON által kidolgozott tervezetet.

Mind a szövetséges köztársaságok, mind a moszkvai kutatóintézetek képviselői egyetértettek abban, hogy a társadalomtudományi tájékoztatás csucsszervének komoly technikai berendezésekre van szüksége, amelyek lehetőséget adnak nemcsak saját kiadványainak, hanem más központokból származó dokumentumoknak vagy külföldi kiadványoknak a sokszorositására is.

Hasznos volna többek között rendszeresen kiadni a szövetséges köztársaságok nyelvén megjelent közlemények orosz nyelvü referátumainak gyüjteményét.

Sokat várnak az érdekelt intézmények az INIBON módszertani segitségétől: dolgozza ki a referálás módszertanát, szervezze meg a szakemberek képzését és továbbképzését (az INIBON-ban töltendő gyakorlati idő formájában is), adjon ki tapasztalatcsere-értesitőt stb.

Helyeselték a résztvevők, hogy az INIBON-nak a tájékoztató munka koordinálásával foglalkozó részlege megkezdte a Szovjetunió Tudományos Akadémiája és a szövetséges köztársasági tudományos akadémiák intézeteiben készülő tájékoztatási kiadványok átfogó tervének összeállitását; erre a tervre épül majd a társadalomtudományi tájékoztatási tevékenység koordinációja.

Foglalkozik az INIBON az egységes osztályozási rendszer kidolgozásával is, s kisérleteket folytat minél ésszerübb információ-visszakeresési rendszer szerkesztésére.

Az értekezlet végül határozatokat hozott az akadémiai intézményekben folyó társadalomtudományi tájékoztatási munka tökéletesitése érdekében.

---

x külföldi hirek x külföldi hirek x külföldi hirek x

A CSAPATKÖNYVTÁRAKNAK a közmüvelődési könyvtári rendszerhez való kapcsolását javasolta még 1969-ben a nyugatnémet Közmüvelődési Könyvtári Munkaközösség. Az NSZK hadügyminisztériuma elvben támogatta a javaslatot. A munkaközösség 4 modellt dolgozott ki a közmüvelődési és a csapatkönyvtárak helyi együttmüködésére, s ezeket a gyakorlatban fogják kipróbálni. (BuB 1972. 2. sz.)

VANDÁL ÉJSZAKAI LÁTOGATÓK törtek be egy londoni külvárosi könyvtárba: a 10 000 kötetnek mintegy a felét a padlóra hajigálták, rájuk locsolták a tüzoltókészülékek és a tintásüvegek tartalmát; szétdobálták a lemeztár anyagát is. (Liaison, 1972. jan.)

KÖNYVTÁRKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Az építőipari munkások szakirodalmi ellátottsága

BAGI János

A munkások megfelelő szakirodalmi ellátása csaknem valamennyi iparág területén a müszaki és a szakszervezeti könyvtárak egyik legfőbb közös gondja. Népgazdasági, vállalati érdek és általános könyvtárpolitikai célkitüzés, amelynek a megvalósitása azonban mind vállalati, mind iparági szinten számos problémát vet fel.

Ez év májusában az ÉTK megbizatása alapján felmérést végeztem az épitésügyi tárcához tartozó 21, különböző nagyságrendü vállalatnál. A felmérés célja a munkások szakirodalmi ellátottságának és az ezzel összefüggő gyakorlati, módszertani és szervezeti problémáknak a vizsgálata volt. Igy, bár valamennyi, e szempontból fontosabb könyvtári munkaterületet igyekeztünk átfogni, kiemelten foglalkoztunk a müszaki és szakszervezeti könyvtárak tevékenységének összehangoltságával, a jelenlegi helyzet értékelésével és a koordinációt elősegitő javaslatok kidolgozásával. A felmérés módszere a helyszini tájékozódás volt, melynek során elsősorban azt vizsgáltuk, hogy az együttmüködést segitő irányelvek (az OMK 7. sz. módszertani körlevele, a SZOT Kulturális Osztályának 1964. évi körlevele, a SZOT és az MM közös állásfoglalása 1966-ból) mennyiben valósultak meg az egyes üzemekben, illetve milyen módszerekkel segithetjük elő ezek érvényesülését a cimben meghatározott cél érdekében.

A vállalatok zöme ugynevezett középüzem (2–4000 dolgozóval), kettő nagyüzem (6–10 000 dolgozóval), négy pedig kisüzem (1600 fő alatt). Ez közel 75 000 alkalmazottat, ezen belül 53 000 fizikai munkást és 7000 müszaki értelmiségit jelent. Mivel a Statisztikai Havi Közlemények 1972. évi 1. száma szerint 259 700 az épitőipari alkalmazottak és ebből 191 700 a fizikai munkások száma, igy a felmérési adatok hozzávetőlegesen reprezentálják az iparág helyzetét.

Az építőipari munkások szakirodalmi ellátását hátrányosan befolyásolják ennek az iparágnak a sajátosságai, nevezetesen a szétszórt és változó telephelyü munkahelyek, a fluktuáció, valamint a dolgozók általában alacsony iskolai végzettsége, amely egyik meghatározó tényezője az olvasási kultura szintjének.

Az építőipari munkások nagy része még a régi, hagyományos módon szerezte szakképesitését. A legtöbb munka részfeladatokból vagy automatikusan ismétlődő folyamatokból áll, és ezt el tudják végezni meglévő rutinjukkal is. Ennek megfelelően a szakirodalmat elsősorban azok a munkások igénylik, akik ismereteiket vagy ujitás céljából, vagy szervezett továbbképzés keretében kivánják bőviteni. Az igényeket éppen az üzemi könyvtárosoknak kellene felébreszteniük, ebben azonban az iparág sajátosságaiból adódó nehézségekkel találják szemközt magukat.

A dolgozók szakmai továbbképzése közvetlen vállalati és népgazdasági érdek, a müszaki fejlesztés egyik nem elhanyagolható tényezője. Az építőipari munkások könyvtári szakirodalmi ellátásának három alapfeltétele bontakozott ki a vizsgálat során éles körvonalakkal. Először: a megfelelő könyvállomány biztositása, ami nagy mértékben a könyvkiadás függvénye is, s ez jelenlegi volumenében eléggé szegényes. A második feltétel a könyvtárak müködési körülményeinek és szolgáltatási hatókörének alakulása, amelynek anyagi, személyi és szervezeti vonatkozásai is vannak. Végül, de nem utolsósorban a két üzemi könyvtár, a müszaki és a szakszervezeti, tevékenységének megfelelő összehangoltsága.

AZ ALAPFOKÚ MŰSZAKI KÖNYVÁLLOMÁNY ARÁNYA

A vizsgált vállalatok müszaki könyvtárai összességükben közel 61 000 kötetes állománnyal rendelkeznek. Könyvbeszerzési keretük, amelyet a müszaki fejlesztési alapból biztositanak, gyakorlatilag nincs meghatározva. A felső határt optimális esetben az igények, rosszabb esetben a helyi vezetés szemlélete szabja meg. Általában a vállalati termeléssel, kutatással összefüggő közép- és felső szintü szakirodalmat gyüjtik. Állományuk nagyságrendje változó, átlagosan 3000 kötet körül mozog (500 kötettől 10 000 kötetig). A vállalatok többségében ennek kb. 20–30%-át teszik ki az alapfoku szakkönyvek, ami vállalatonként 200–330 kötet könyvet jelent. Ennek a vizsgálatát nehezitette az a tény, hogy a müszaki könyvtárak zöme nem rendelkezik

olyan nyilvántartással, amely az alap- és a középfoku irodalom megoszlási arányát pontosan tükrözné.

A szakszervezeti könyvtárak közel 106 000 kötetes összállománnyal rendelkeznek. Ez vállalatonként átlagosan 5300 kötetet jelent. Müszaki gyüjteményük igen kicsi: a gyarapitás aránya az előirás szerint is 70—30% volna, ez azonban a gyakorlatban még jobban eltolódik a szépirodalom javára. A felmérésbe bevont szakszervezeti könyvtárak egyharmadában egyáltalán nem találunk müszaki irodalmat, a többiekben pedig elenyésző, 2—5%-os arányban.

Ebben a vonatkozásban nehezitette a tájékozódást az a körülmény, hogy a vállalatok vidéki munkahelyein lévő fiókkönyvtárak az illetékes megyei SZMT-k ellátási rendszerébe tartoznak és statisztikailag is ott jelentkeznek. A budapesti telephelyek könyvtári ellátása sem csak az EFEDOSZ hálózatán keresztül történik. Igy a beszerzési gyakorlat még az egy vállalathoz tartozó szakszervezeti könyvtárak esetében sem egységes, és pontosan nem is tekinthető át.

A könyvbeszerzési keretek a vállalati létszámtól függően eltérő nagyságrendüek, de általában a müszaki könyvtárak lehetőségeinél sokkal szerényebbek. A müszaki fejlesztési alapból egyetlen szakszervezeti könyvtár sem vásárolhat. Az állománygyarapitást nem hangolják össze a két könyvtártipus között. Valamire való müszaki könyvgyüjtemény azokban a szakszervezeti könyvtárakban található, ahol a müszaki könyvtár a saját anyagából letétet létesitett (Budai Tégla- és Cserépipari Vállalat, Baranya megyei ÁÉV, Csőszerelőipari Vállalat, Mélyépitő Vállalat). Viszonylag megfelelő könyvgyüjtemény található azokon a helyeken, ahol a kétféle könyvtárat összevonták.

A legtöbb vállalatnál tehát az alapfoku müszaki könyvek aránya sem a müszaki, sem a szakszervezeti könyvtárak esetében nem kielégitő.

A szakirodalom beszerzését nehezíti az a körülmény is, hogy az üzemek többségét központilag látják el könyvvel, és egy-egy központi könyvtárhoz 50—90 letéti szakszervezeti könyvtár is tartozik, ezek pedig különböző termelési profilokat is képviselnek.

A SZOT és az MM irányelvei elvként rögzitették a két könyvtártipus állománygyarapitásának rendszeres egyeztetését, és javasolják, hogy az alap- és középfoku müszaki könyvek vásárlása a müszaki fejlesztési alapból történjék. Az emlitett irányelveket a felmért vállalatok közül mindössze kilenc helyen ismerték. Gondot okoz, hogy a müszaki könyvtárakba kerülő müveket sem minden esetben a könyvtáro-

sok szerzik be. Több helyen eleve elzárkóznak az alapfoku szakkönyvek müszaki fejlesztési alapból történő beszerzésétől. Más esetben pedig a müszaki könyvtáros nem hajlandó az állományában több példányban is meglévő alapfoku szakkönyveket letétként átadni a szakszervezeti könyvtár részére, holott az ilyen könyvek népszerüsitésére a szakszervezeti könyvtárak nagyobb olvasói tömegbázissal, tehát szélesebb körü lehetőséggel rendelkeznek.

A szakszervezeti könyvtáraknak 13 547 fős olvasótáboruk van, jobbára szakmunkásokból. A müszaki könyvtárak olvasóinak nagy többsége müszaki értelmiségi. A felmérés szerint ez közel 4000 olvasót tesz ki. A 21 vállalatnál dolgozó 52 393 szakmunkás közül kb. 39 000 egyik emlitett könyvtártipusnak sem olvasója, szakirodalmi ellátásuk tehát szervezett formában megoldatlan.

MŰKÖDÉSI FELTÉTELEK, SZOLGÁLTATÁSOK, MŰSZAKI PROPAGANDA

A müszaki és a szakszervezeti könyvtárak helyiségei között alapterület szempontjából nincs számottevő különbség, csupán vállalatonként van ebben eltérés. Néhány helyen nem biztositottak külön helyiséget a könyvtárnak, a könyvállomány hivatali helyiségekben vagy folyosókon, szekrényekben kerül elhelyezésre. Hat könyvtár alapterülete nem éri el a minimális 20 m^2-t sem. Legelőnyösebb helyzetben a közös elhelyezésü, összevont könyvtárak vannak. (A vizsgált 21 vállalat közül hatnál közös helyiségben helyezték el a könyvtárakat; ez a megoldás minden szempontból hasznosnak mutatkozik.)

A müszaki könyvtárakban 5, a szakszervezetiekben 3, az összevont könyvtárakban pedig 4 függetlenitett könyvtáros tevékenykedik. A többi helyen tiszteletdijas vagy társadalmi munkás könyvtárosok látják el a teendőket.

A szakszervezeti könyvtárak több munkahelyi letéttel rendelkeznek. A müszaki könyvtáraknak sokkal kevesebb letétjük van, és anyaguk is tulajdonképpen a müszaki vezetők mindennapi munkájához szükséges segédletekből és kézikönyvekből áll.

A kölcsönzési idő vállalatonként eltérő. A müszaki könyvtárak egy részében nincs meghatározva, a többiek esetében, a szakszerve-

zeti könyvtárakéhoz hasonlóan, általában heti 10–15 óra között mozog. A müszaki könyvtárak csak délelöttönként és munkaidőben kölcsönöznek, igy a fizikai dolgozók számára nehezen hozzáférhetők. A legelőnyösebb helyzetben, heti 40 óra körüli idővel, ismét csak az összevont könyvtárak vannak.

A szakszervezeti könyvtárak hatókörét megsokszorozzák a szocialista brigádokkal kötött szerződések, melyek kedvező feltételeket teremtenek a müszaki propaganda számára is. Sajnos, mindössze nyolc szakszervezeti könyvtárban éltek ezzel a lehetőséggel, és még ott sem szorgalmazták kellően a müszaki könyvek olvasását.

A vizsgált vállalatoknál összesen mintegy 2600 szocialista brigád tevékenykedik, velük azonban csak néhány esetben alakitott ki ideális kapcsolatot a könyvtár.

A MŰSZAKI ÉS A SZAKSZERVEZETI KÖNYVTÁRAK EGYÜTTMŰKÖDÉSE

A felmérésbe bevont vállalatok közül nyolcban a két könyvtár egymástól teljesen elszigetelten tevékenykedik. Munkájukat még formálisan sem hangolják össze. További három helyen nem is müködik számottevő szakszervezeti könyvtár. A munkások szakirodalmi ellátottsága mindegyik esetben elszomoritó képet mutat.

Az okok azonban különböző természetüek. Részben tájékozatlanság és érdektelenség mindkét oldalról, részben helyhiány a szakszervezeti könyvtárakban, más esetekben pedig a könyvtár gyenge (mint pl. a Békés megyei ÁÉV esetében, ahol az emlitett kétféle könyvtár alig müködik, sem a vállalat, sem az SZMT részéről nem irányitják őket). Találkoztunk nyilt elzárkózással is a müszaki könyvtár részéről, ahol is többletmunkára való hivatkozással háritották el maguktól az állományukban több példányban is meglévő müszaki könyvek letétként való átadását a szakszervezeti könyvtár részére.

A két hálózati rendszerbe tartozó könyvtártipus tevékenységében azonban a szervezeti és funkcióbeli eltérés mellett kétségtelenül vannak közös területek, amelyek reális alapjai lehetnek a kétféle könyvtár együttmüködésének. A munkások szakirodalmi ellátása, a vállalati müszaki termelési propaganda feladatainak megvalósitása csakis ezen a közös alapon képzelhető el.

Az együttmüködés legelemibb formája a tájékoztatási, propagandaanyagok cseréje, egymás szolgáltatásainak népszerüsitése és esetenként közös könyvkiállitások rendezése.

A koordináció magasabb szintü, szervezettebb formája a müszaki könyvtár állományában lévő alapfoku szakkönyvek letéti anyagkénti átadása a szakszervezeti könyvtár részére. Ezzel a csak helyeselhető gyakorlattal 4 vállalatnál találkoztunk.

A leghatásosabb forma azonban kétségkivül a két könyvtár összevonása, amelyet az alábbi vállalatoknál valósitottak meg: Dunai Cement- és Mészmü (Vác), Középületépitő Vállalat, 43 sz. ÁÉV, Hőtechnikai Vállalat, Épitőgépgyártó Vállalat, Budapesti Lakásépitő Vállalat. A Dunai Cement-és Mészmü kivételével a két állományt leltárilag külön tartják nyilván. A 43. sz. ÁÉV, a Budapesti Lakásépitő Vállalat, továbbá a DCM kivételével mindenütt függetlenitett könyvtárosokat állitottak be, akik jól össze tudják hangolni az alapfoku müszaki irodalom népszerüsitését és több idejük jut az olvasókkal való egyéni foglalkozásra is. A müszaki irodalom népszerüsitésének eredményességét az egyéni felmérő lapok is bizonyitják.

A felmérés tapasztalatainak összegezéseként megállapithatjuk, hogy a vizsgálat körébe vont vállalatok felében, mintegy tiz helyen, a munkások alapfoku szakirodalmi ellátottsága lényegében nincs megoldva, öt helyen csupán részben megoldott, és hat vállalat esetében mondható elfogadhatónak.

A SZOT Elnökségének és az MM-nek 1966. évi irányelvei és ajánlásai gyakorlatilag nem hozták meg a várt eredményt. A szakszervezeti és müszaki könyvtárak operativ együttmüködését sem vállalati, sem iparági szinten nem oldották meg. A módszertani körlevelek nem bizonyultak eléggé hatékony eszköznek. Az uj gazdaságirányitási rendszer bevezetésével párhuzamosan kialakult a népgazdaság uj szakmai információs rendszere, ebben azonban nem kapott megfelelő helyet az alapfoku müszaki propaganda ügye. Az EFEDOSZ könyvtári hálózati központja és végső soron a SZOT sem tartotta gyakorlati feladatának az ügy operativ támogatását. Az ÉTK tevékenységében pedig a különböző jövedelmező dokumentációs szolgáltatások kerültek tulsulyba, és a hálózat módszertani irányitása – érthető módon – kissé háttérbe szorult. Vállalati szinten pedig ugyszólván egyáltalán nincs gazdája az ügynek.

A vállalati müszaki és szakszervezeti könyvtárak együttmüködésének javitása és az ipari munkásság szakirodalmi ellátottságának növelése érdekében a következőket javasoljuk.

1. Az ÉVM és az EFEDOSZ közös irányelvekben egységesen szabályozza a tárca területén a munkások szakirodalmi ellátásának gyakorlatát — a müszaki és szakszervezeti könyvtárak együttmüködésének legjobban bevált módszereit és formáit hasznositva.

2. A két könyvtári hálózati központ (az ÉTK és az EFEDOSZ) könyvtári szervei legyenek tényleges gazdái és mozgatói ennek az ügynek, és dolgozzák ki részleteiben a hálózati együttmüködés vállalati szintü alapvető követelményrendszerét.

KÖNYVÁLLOMÁNY

3. Minthogy az alapfoku szakkönyvkiadás volumenében messze elmarad a szükséglettől, javasoljuk, hogy az illetékesek vegyék fel a kapcsolatot a müszaki kiadókkal egy arányaiban egészségesebb kiadáspolitika kialakitása érdekében. Elvileg fontolóra kellene venni, hogy átmeneti megoldásként az ÉTK kiadásában jelenjenek meg az alapfoku, általános jellegü, fontosabb épitőipari szakkönyvek.

4. A szakfolyóiratkiadás mindmáig adós maradt a munkások számára elérhető, müszaki problémákat alapfokon tárgyaló, képes folyóiratok megjelentetésével. Szorgalmazni kellene ezek kiadását. El kell érni, hogy az Ujitók Lapja valamennyi szakszervezeti könyvtárban kellő példányszámban hozzáférhető legyen.

5. Az alap- és középfoku szakkönyveket a müszaki fejlesztési alap terhére szerezzék be. A vállalatok müszaki vezetősége és szakszervezeti bizottsága állapodjék meg az alapfoku müszaki irodalom közös beszerzési arányában. Általános alapelvként javasoljuk, hogy az üzem termelési feladataihoz kapcsolódó irodalmat a vállalat, az általános müszaki ismeretterjesztő irodalmat pedig a szakszervezet vásárolja meg. Az alapfoku szakirodalom beszerzését a vállalat müszaki vezetése tekintse saját feladatának. (A müszaki fejlesztési alap felhasználásáról szóló utasitás erre lehetőséget ad.)

A MŰSZAKI IRODALOM PROPAGANDÁJA

6. A műszaki propaganda hagyományos eszközein (ajánló jegyzékek, szakiró-olvasó találkozók stb.) tulmenően a szakszervezeti és a műszaki könyvtárak számára a következő módszerek alkalmazását is javasoljuk:

- a könyvek és folyóiratok népszerüsitése mellett az audiovizuális eszközöket is állitsák a müszaki propaganda szolgálatába (a szakkönyvek népszerüsitését pl. jól össze lehet kötni szakmai filmbemutatókkal, ilyen filmek népszerüsitésével);
- kisérleti jeleggel vezessék be a mozgó jellegü kölcsönzést épitőipari müvelődési autók beállitása révén, amelyek a szakkönyvek kölcsönzése mellett filmeket is vetithetnének;
- a müszaki könyvtárak kölcsönzési idejét ugy állapitsák meg, hogy szolgáltatásaik a fizikai munkások számára is hozzáférhetők legyenek.

A KÖNYVTÁRTIPUSOK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

7. Mindenekelőtt törekedni kellene az üzemi könyvtárak összevonására és közös elhelyezésére, függetlenitett, szakképzett könyvtáros beállitásával. Ahol erre nincs lehetőség, ott el kell érni, hogy a müszaki könyvtárak állományában lévő alapfoku müszaki szakkönyveket adják letétbe a szakszervezeti könyvtáraknak.

8. A könyvtárak közös feladataikat munkatervükben is koordinálják, az állománygyarapitás összehangolásától kezdve a müszaki propaganda egyes feladataiig. Ezt a vállalat müszaki vezetősége és a szakszervezeti bizottság közösen ellenőrizze.

9. Azoknál a vállalatoknál, amelyeknél jelenleg az együttmüködés egyik formája sem alakult ki, esetenként a helyi körülmények figyelembevételével dolgozzanak ki javaslatokat a munkások szakirodalmi ellátottságának javitása érdekében.

Újabb lépés a nemzetiségek könyvtári ellátásának javítására

FUTALA Tibor

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1968. évi nemzetiségi határozata a könyvtárügyben is felébresztette és egyszersmind tudatossá tette a nemzetiségi problematika iránt való érdeklődést. A nemzetiségek könyvtári ellátása hazai szakirodalmunk gyakori témájává vált, és ami még örvendetesebb: mindmáig az maradt. Ez a tartósság annak tudható be, hogy a nemzetiségi határozat óta gyakorlatilag is egyre ujabb lépéseket teszünk e korántsem könnyü területen, s az uj lépések szükségessé teszik a szerzett tapasztalatok összegezését, értékelését, valamint az időszerüvé vált „pályamódositások" előkészitését.

Az imént emlitett szakirodalmi termés ment fel bennünket attól, hogy ismételten kifejtsük a kérdés elvi alapjait, gyakorlati fontosságát, elemezzük az addigi, más kulturális ellátási formákhoz képest kialakult elmaradás okait, az intenzivebb törődést megelőző intézményi, állományi és személyzeti feltételeket, a nemzetiségek olvasási kulturájának akkori és még sokáig jellemzőnek maradó állapotát, általában azokat a hátrányosan ható tényezőket, amelyek akadályozták és akadályozzák nemzetiségeink könyvtári ellátásának gyors és hosszu távon eredményes megoldását (1). Az időközben elért eredmények nagyobb részére ugyancsak szakirodalmi hivatkozással utalhatunk (2).

Ehelyütt a nemzetiségi könyvtári ellátás egyetlen, bár véleményünk szerint meghatározó részletének alakulásával, fejlődésével, nevezetesen azzal kívánunk foglalkozni, amit röviden a rendszerré fejlődés fogalmával érzékeltethetünk.

A „SZAKMAI IRÁNYELVEK" ÉS A NEMZETISÉGEK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSA

Amikor 1968-ban napirendre került a tanácsi közmüvelődési könyvtárügy távlati fejlesztési koncepciójának kidolgozása, a társadalomfejlődési irányok elemzéséből azonnal kitünt, hogy az eddigi módszertani hálózatoknak szolgáltató hálózatokká kell alakulniuk. A koncepció kidolgozásával foglalkozó munkacsoport ennek jegyében és érdekében irta le azután az ellátás azon szintjeit és – A, B, C és D jelü– intézményeit, amelyek végül hivatalos, müvelődésügyi miniszteriumi állásfoglalásként is megfogalmazódtak a Szakmai irányelvek a tanácsi közmüvelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. c. dokumentumban (3).

Minthogy hazánkban a nemzetiségek jogainak gyakorlati érvényre juttatása a tanácsok feladat- és hatáskörébe tartozik (4), a távlati koncepció kidolgozásán munkálkodó szakemberek eleve számoltak azzal, hogy a nemzetiségek könyvtári ellátását a tanácsi közmüvelődési könyvtári rendszernek kell megoldania. Igy a koncepció különböző változataiban mindvégig szerepelt az a hivatalos verzióban is megerősitett kötelezettség, hogy a nemzetiségek ellátásában érdekelt A tipusu könyvtárak gyüjtőkörében szerepelniük kell a nemzetiségek nyelvén megjelent szép- és szakirodalmi müveknek, illetve folyóiratoknak. S ebből természetszerüen következik az is, hogy e könyvtáraknak a Szakmai irányelvekben általánosan megszabott feladatokat és szolgáltatásokat a hatókörükben élő nemzetiségi lakosság vonatkozásában is el kell látniuk.

A Szakmai irányelvekben azonban a nemzetiségek könyvtári ellátásának nemcsak a felső, hanem az alsó szintjére nézve is találunk utmutatást: „A mellékfalvak könyvtári ellátása a körzeti funkciót ellátó alsó foku központok C tipusu könyvtáraihoz kapcsolt D tipusu szolgálati helyekkel történik. E szolgálati helyek fontosságát a kis lélekszámu települések nagy száma hangsulyozza. Az e tipusba tartozó ellátáshelyek egyedüli, szervezetileg összefogott helyei a magasabb tipusu könyvtári szolgáltatások propagandájának és szétsugárzásának, az olvasás szokássá fejlesztésének, ezen belül a nagyrészt kis falvakban élő nemzetiségi lakosság anyanyelvi olvasmánnyal való ellátásának is."

Noha a Szakmai irányelvek hivatalos közzététele megkésett, fejlesztési-szervezési elgondolásai több szakmai közlemény, illetve ma-

gának a dokumentumnak a III. Országos Könyvtárügyi Konferenciára fejlesztési tanulmányként kibocsátott változata (5) révén ismertté váltak, és többek között hatottak a nemzetiségi könyvtári ellátás rendszerének továbbépitésére is.

A kérdés tehát az, hogy mit értsünk a rendszer (és csak a rendszer!) továbbépitése, illetve az e közleményünk cimében megfogalmazott „ujabb lépés" alatt, ha a Szakmai irányelvek a nemzetiségek könyvtári ellátását expressis verbis is elhelyezi a tanácsi könyvtárügy távlati fejlesztési koncepciójában, sőt a „fent" és a „lent" egyidejü meghatározásával nem hagy kétséget az ellátás müködtetésében sem?

Mindenekelőtt szögezzük le, hogy a Szakmai irányelvek nem kiván uniformis lenni, hanem csak olyan általános ellátási modell, amelyet konkrét településekben és intézményekben gondolkodó megyei fejlesztési tervekben kell konkretizálni, értelmezni. Korábban ugy véltük, hogy a Szakmai irányelvek konkretizálását és értelmezését a nemzetiségek könyvtári ellátása tekintetében is a megyei szervekre bizhatjuk, és bizonyos átmenetileg vállalt központi operativ segités után (központilag beszerzett állomány szétosztása, néhány továbbképzési alkalom központi megszervezése) lényegében az általában használt formákra korlátozhatjuk a központi segitségnyujtást (bibliográfiák kiadása, az Uj Könyvek mechanizmusába terelt állománygyarapitási tanácsadás és szerzeményezés).

Az ellátás javitásával (központi könyvelosztás, továbbképzés) kapcsolatban szerzett tapasztalatok azonban csakhamar bebizonyitották, hogy a nemzetiségi könyvtári ellátás megoldásának megyei hatáskörbe való mechanikus átutalása még korai lett volna, mégpedig nem a jószándék és a hozzáértés hiánya miatt, hanem nemzetiségi lakosságunk nagyságrendje, települési koncentrálódása és ebből következően az ellátás gazdaságossága miatt.

Ezért az országos hatáskörü Szakmai irányelvek és a megyei távlati tervek közé egyre célszerübbnek látszott közbeiktatni még egy országos értelmezést, irányelvet. Ennek az országos értelmezésnek két feladatot kellett megoldania. Egyfelől a nemzetiségek könyvtári ellátásának megjavitása érdekében egy általában már meghaladott „bábáskodási" kötelezettségrendszert kellett körvonalaznia, másfelől mindezt a könyvtárak olyan mennyiségéhez kötnie, amely jóval kisebb, mint a müködő módszertani központok és alközpontok, pontosabban fogalmazva: mint a nemzetiségi ellátásban legalább egy-két település erejéig érdekelt központok és alközpontok mennyisége.

A feladat első részét a korábbi általános tapasztalatok alapján és – persze – a szolgáltató hálózat korszerü követelményétől ihletetten is, viszonylag könnyen meg lehetett fogalmazni a szakirodalomban. Az ezzel kapcsolatos, mindmáig érvényes követelmény az, „hogy a nemzetiségi területek megyei könyvtárai mint a nemzetiségi nyelvü irodalom területi beszerző, feldolgozó és ellátó központjai müködjenek. Ezekben a könyvtárakban külön nemzetiségi állomány és – lehetőleg a nemzetiség nyelvét értő – módszertani előadó lenne, aki kizárólag a nemzetiségi könyvellátás problémáival foglalkoznék."(6)

Nehezebb volt eljutni a közigazgatási határok feladásáig. Egy igen alapos, a nemzetiségek helyzetét és területi elosztását elmélyülten elemző közlemény volt az, amely az ilyen irányba mutató próbálkozásokkal párhuzamosan határozottan kimondta: „A megoldás legjárhatóbb utjának mindenesetre az látszik, hogy az ügy lényegében regionális alapokra kerüljön. Ez kisszámu, de erős, hatékony központ fokozatos kialakitását igényelné." (7)

IRÁNYELVEK A NEMZETISÉGI LAKOSSÁG KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSÁNAK TOVÁBBFEJLESZTÉSÉRŐL

A tapasztalatoknak és a szakirodalmi elemzéseknek köszönhetően 1972. március 28-án – A nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának helyzete és a továbbfejlődés lehetőségei cimen – már kiérlelt és országos szinten konkretizált ellátási koncepció került a Müvelődésügyi Minisztérium közmüvelődési reviziós területének főosztályvezetői értekezlete elé. Ez a koncepció, amelyet a főosztályvezetői értekezlet egyértelmüen és egyhangulag elfogadott, elfogadja a kettős ellátás elvét, nevezetesen a következőket mondja ki:

„A hazai német, szlovák, horvát, szerb, szlovén és román nemzetiség tulnyomó része apró falvakban lakik, legtöbbször a magyar anyanyelvü lakossággal keveredve. A szétszórtság nagy nehézségeket támaszt a megfelelő könyvtári, elsősorban az anyanyelvi irodalommal való ellátás tekintetében is. E nehézségeket csak a kettős ellátás elvének következetes érvényesitésével lehet megoldani.

A kettős ellátás elve azt jelenti, hogy a nemzetiségek lakóhelyén müködő könyvtárakon kivül, ezek szolgáltatási kapacitásának növelésére, munkájának összehangolására egyes megyei, illetve városi-járási könyvtárak szervezeti kereteiben olyan ellátási hálózati bázi-

sok fokozatos kiépitésére van szükség, amelyek képesek egy megyére – sőt esetenként több megyére – kiterjedően a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátását megszervezni és biztositani."

Az értekezlet által elfogadott „Irányelvek a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának továbbfejlesztéséről" szerint országosan 19 báziskönyvtári megbizatásra kerül sor. Ez azonban nem jelent ugyanannyi könyvtárat, hanem csak tizenhármat, mivel némelyik könyvtár több nemzetiség vonatkozásában is báziskönyvtári megbizatást kap. A nemzetiségek közmüvelődési könyvtári ellátásának emlitett irányelvei a közeljövőben, nevezetesen akkor jelennek meg, mihelyst befejeződnek a báziskönyvtári feladatra előzetesen kijelölt megyei, illetve járási-városi könyvtárak fenntartó tanácsaival kezdeményezett minisztériumi konzultációk. (E dolgozatunk 1972. julius elején iródott, ehhez képest értendő a „közeljövő".)

Az Irányelvek kimondja, hogy „a báziskönyvtárak tevékenységét az első szakaszban részint az állomány kiépitésére, részint a módszertani gondozás megindítására célszerü összpontositani. A báziskönyvtári állomány ugy fejlesztendő, hogy képes legyen a székhelyen élő nemzetiségi lakosság minden rétegének igényeit kielégiteni és kiegészitő ellátással (letétekkel, postai-könyvtárközi kölcsönzéssel) segiteni a hatókörébe utalt többi könyvtárat".

Mindez egy-egy báziskönyvtárral szemben a következő követelményeket támasztja:

- legyen gazdag gyüjteménye az adott nemzetiség klasszikus és mai szépirodalmából, gyermek- és ifjusági irodalmából,
- rendelkezzék megfelelő referenszállománnyal, azaz az adott nemzetiség nyelvén irt monográfiákkal, enciklopédiákkal, ezen belül különösen a nyelvészeti, irodalomtörténeti, történeti, néprajzi, müvészeti és honismereti publikációkkal,
- kináljon bő választékot az anyaország legfontosabb ujságaiból és folyóirataiból, főként a gazdagon illusztrált gyermek- és ifjusági lapokból, valamint a nemzetiségi pedagógusokat, értelmiségieket, középiskolásokat és egyetemi hallgatókat (főiskolásokat) érdeklő szakfolyóiratokból,
- az anyaországi müvészetek megismerése és az anyanyelvi kultura fejlesztése érdekében tartalmazza a megfelelő audiodokumentumokat,

- a rendszeresen és tervszerüen gyarapitott nemzetiségi állományt közvetlenül, postai kölcsönzéssel és letétek formájában bocsássa a nemzetiségi lakosság rendelkezésére, s ennek érdekében tegye közzé nemzetiségi állományának alapkatalógusát, majd megfelelő időközökben uj gyarapodásainak jegyzékeit,
- nyujtson segitséget a hatáskörébe tartozó községi könyvtárosoknak az anyanyelvi irodalom olvastatásában, különös figyelemben részesitve a nemzetiségi nyelvet nem ismerő könyvtárosokat,
- az országos és a megyei szervek közremüködésével szervezzen továbbképzési alkalmakat a nemzetiségi községek könyvtárosai részére,
- statisztikai mintavétellel és egyéb módszerekkel kisérje figyelemmel a nemzetiségi nyelven irt müvek forgalmát,
- fejlessze és terjessze a nemzetiségi irodalom propagálásának módszereit,
- tartson fenn szakmai és cserekapcsolatokat a baráti országokban számára kijelölt testvérintézménnyel,
- feladatai megoldása közben épitsen ki szoros kapcsolatokat a nemzetiségi (kétnyelvü és anyanyelvet oktató) iskolákkal, a tanárképző főiskolák és az Országos Pedagógiai Intézet nemzetiségi tanszékeivel, s velük a könyvtári ellátás tekintetében is kooperáljon,
- tennivalóit folyamatosan egyeztesse a nemzetiségi iskolai szakfelügyelettel, valamint a nemzetiségi könyvtárügy országos szakfelügyeletével.

A felsorolásból is látható, hogy a báziskönyvtárak feladatrendszere nem más, mint a Szakmai irányelvek A tipusu könyvtárai feladatrendszerének konkretizálása a nemzetiségi könyvtári ellátásra.

A báziskönyvtári teendők szinvonalas ellátásához (beszerzés, feltárás, módszertani munka, letéti gondozás) nemzetiségenként egy-egy, az adott nemzetiség irodalmi nyelvét és kulturáját jól ismerő munkatársra van szükség. A letétek rendszeres cseréjét, a módszertani utakat a müvelődési autók programjába kell beiktatni.

A kettős ellátás elvéből az is következik, hogy a nemzetiségi lakosságot közvetlenül ellátó helyi könyvtárak se maradjanak kötelezettség nélkül. Ezek a kötelezettségek — az Irányelvek meghatározásában — a következők:

- az adott nemzetiség hazai orgánumának, néhány anyaországi közhasznu folyóiratnak, elsősorban az ott megjelenő

gyermek- és ifjusági lapoknak járatása és olvastatása,
- a legfontosabb klasszikus és mai szépirodalmi müvek fokozatos beszerzése, elsősorban a nemzetiségi nyelvü oktatás helyi szükségleteinek megfelelően,
- a báziskönyvtáraktól kapott nemzetiségi nyelvü letétek fogadása és olvastatása, a báziskönyvtári katalógusok és jegyzékek sokoldalu propagálása és a báziskönyvtári szolgáltatások igénybevételére való ösztönzés.

Az Irányelvek kivánatosnak tartja, hogy a jelentős nemzetiségi lakossággal rendelkező települések könyvtárosai ismerjék a nemzetiségek nyelvét, egyébként pedig – mint láthattuk – a Szakmai irányelvek D tipusu ellátó helyeinek feladatait konkretizálja a nemzetiségi könyvtári ellátásra.

AZ „IRÁNYELVEK" MEGVALÓSITÁSÁNAK KÉRDÉSEI

Az általános helyzetelemzés és a kiszemelt báziskönyvtárak képviselőivel folytatott megbeszélések és konzultációk nyomán eléggé biztosra vehető, hogy a nemzetiségi könyvtári ellátás területeként – báziskönyvtáranként – más-más készültségi szintről indul el; az egyes régiók között meglévő tetemes különbségek nem tüntethetők el máról holnapra.

Mindez azonban nem késleltetheti a koncepció megvalósitásának kibontakoztatását, annál is kevésbé, mivel az emlitett főosztályvezetői értekezlet több olyan határozatot hozott, amely hozzásegit bennünket, hogy legalábbis hozzálássunk a koncepció megvalósitásához. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt azt kell megemlitenünk, hogy a Müvelődésügyi Minisztérium elkötelezte magát a koncepció realizálásának három éven át történő erőteljes központi támogatására, továbbá arra, hogy megkisérli az 1973. évi pénzügyi tervezési irányelvekben a nemzetiségi könyvtári ellátás költségigényeinek érvényesitését.

Hogy mibe kerül évente a nemzetiségek megfelelő szinvonalu ellátása országosan, arra nézve hadd álljanak itt a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak, a nemzetiségi könyvtári ellátás egyik legfontosabb előmozditójának és szervezőjének előterjesztése alapján megfogalmazott alapelvek:
„A nemzetiségi lakosság anyanyelvi irodalommal való könyvtári el-

látásához szükséges pénzügyi fedezetet az illetékes helyi és megyei tanácsok költségvetésében a magyar nyelvü irodalom beszerzésére szolgáló összegeken felül kell előirányozni.

Ennek kivánatos mértéke a következő:

a) a helyi tanácsok költségvetéséből az alapellátásra minden 1000 nemzetiségi lakosra évi 50 anyanyelvü kötet (á 30.– Ft), valamint 2–3 anyanyelvü ujság vagy folyóirat (300–400.– Ft) megvásárlása szükséges. Az 50 anyanyelvü kötet és a 2–3 anyanyelvü folyóiratcim beszerzése akkor is biztositandó, ha az adott településen a nemzetiségi lakosság nem éri el az ezer főt;

b) a megyei tanácsi költségvetésekben a kiegészitő ellátásra (letétekre, postai kölcsönzésekre, helyi tájékozódásra) a megyében élő minden 1000 nemzetiségi lakos után további 50 anyanyelvü kötet (á 30.– Ft), valamint 2–3 anyanyelvü ujság vagy folyóirat megvásárlása (300–400.– Ft) biztositandó.

Ezen kivül a nagyobb nemzetiségi centrumok könyvtáraiban – a báziskönyvtárakban – meg kell vizsgálni, hogy a jelenlegi létszámból elkülönithető-e munkaerő a nemzetiségi könyvtári ellátás gondozására és területi irányitására... Célszerü, hogy azok a megyék, amelyekben báziskönyvtár nem müködik, a megyei szinten előirányzott nemzetiségi könyvbeszerzési összegeket – a megfelelő biztositékok és szolgáltatások szerződésbe történő foglalása után – ... utalják át a legközelebbi illetékes báziskönyvtár cimére."

– – – – –

A nemzetiségek könyvtári ellátásának igen bonyolult problematikáját ismerve tisztában vagyunk azzal, hogy az ellátást rendszerré szervező müvelődésügyi minisztériumi állásfoglalás és annak a megyei szintü táylati tervekbe való foglalása ellenére sem jutottunk el a nyugvópontig. Ellenkezőleg, csupán olyan küszöbre, amelyről talán először tekinthetjük át a problematika teljes bonyolultságát és ellentmondásosságát.

E nagy feladat fokozatos megoldásához biztatásul ne csak a Müvelődésügyi Minisztérium eddig ismertetett „igérvényei", valamint azok a kilátások szolgáljanak, hogy – ugyancsak müvelődésügyi minisztériumi határozatok vannak rá – végre megoldódik a nemzetiségi irodalom behozatalának problémája is, hanem mindenekelőtt az a szak-

mai meggyőződésünk, hogy nemzetiségeink maradéktalan könyvtári ellátását – igenis – meg tudjuk szervezni.

IRODALOM

1. Mindenekelőtt: UROSEVICS Daniló: Könyvtári tevékenység a nemzetiséglakta helységekben. Bp. 1969, KMK soksz. 10 p. 16 t.; – uő: A nemzetiségek anyanyelvi olvasási kulturájának fejlesztése. Bp. 1971. KMK. soksz. 34 p. (Részletek belőle = Könyvtári Figyelő. 1971. 2. sz. 138–148. p.)

2. POMOGÁTS Béla: Könyvtári törzsanyagjegyzék és olvasási tanácsadó a jugoszláv irodalom köréből. = Könyvtáros, 1969. 7. sz. 437–438. p. – UROSEVICS Daniló: A könyvtárak a nemzetiségek anyanyelvi kulturájáért. = Könyvtáros, 1970. 1. sz. 19–20. p. – B[agi] J[ános]: Nemzetiségi könyvtárosok továbbképzése. = Könyvtáros, 1970. 8. sz. 461. p. – DOBOSSY László: Ajánló bibliográfia szlovák nemzetiségi könyvtárak részére. = Könyvtáros, 1971. 2. sz. 119–120. p. – BOZÓKY Éva: Könyvtári törzsanyagjegyzék és olvasási tanácsadó a német irodalom köréből. = Könyvtáros, 1971. 10. sz. 629–630. p.

3. Művelődésügyi Közlöny, 1972. 11. sz. 315–320. p.

4. Törvény a tanácsokról. (Törvényerőre emelte az országgyűlés 1971. február 10-én) 9. §. e/pont.

5. Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati tervezéséhez. (Fejlesztési tanulmány a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia téziseihez.) Bp. 1970, Művelődésügyi Minisztérium. 35 p.

6. NAGY Ernő, B. – ZIRCZ Péter: Nemzetiségeink közművelődéséről. = Népmüvelés, 1970. 10. sz. 18. p.

7. NAGY Ernő, B.: Nemzetiségeink könyvtári ellátási rendszeréről. = Könyvtáros, 1971. 10. sz. 574–576. p.

A könyvtárak a Kínai Népköztársaságban

John T. MA

A cikk, melynek szövegét röviditve közöljük, „ Libraries in the People' s Republic of China since 1949" cimmel jelent meg a Wilson Library Bulletin-ben (45. vol. 10. no. 1971. jun. 970—975. p.). A tömörités NAGY Péter munkája.— A kinai kiadványok és személyek nevét a cikk szerzője által használt átirásban közöljük.

A Kina könyvtárügyében 1949 óta végbement mélyreható változások általános, szembeötlő vonásai a központositás, az egységesités, a mennyiségi fejlődés és az államositás. A könyvtárak elé tüzött két legfőbb cél az ország politikai és gazdasági szükségleteinek kielégitése, vagyis a nép ideológiai átnevelésének és a termelés javitásának, növelésének támogatása. A könyvtárakban történt minden szervezeti, technikai, pénzügyi és fizikai változás ezt a célt szolgálja.

Voltak olyan idők, mint 1956 és 1958 között, amikor arra ösztönözték a könyvtárakat, hogy a szakirodalom minél szélesebb körü beszerzésével segitsék a termelés fejlesztését. Voltak azután olyan idők is, mint a Nagy Proletár Kulturális Forradalom 1966—1968 között, amikor „ a politika mindenekelőtt" jelszóval leállitották a legtöbb kulturális tevékenységet, igy a normális könyvtári munkát is.

A kulturális forradalom kétségtelenül erősen rányomja bélyegét a kinai könyvtárügy jövőjére. Hatásáról azonban konkrétan még vajmi keveset tudunk — igy az alábbiakban inkább a jelen helyzet előzményeiről adunk áttekintést.

AZ INDULÁS PROBLÉMÁI

1949 előtt csak kevés szakképzett könyvtáros müködött Kinában; 1947-ben a Kinai Könyvtáros Egyesületnek 800 tagja sem volt. 1949

után a könyvtárak gyors növekedése következtében még nagyobb lett a káderhiány. A meglévő személyzet általában gyenge minőségü volt, továbbképzése ezért nem hozta meg a kivánt eredményt. Később rövid tanfolyamokat szerveztek a könyvtári dolgozók képzésére és több egyetemen uj könyvtártudományi tanszéket alapitottak. Szovjet könyvtári szakértőket hivtak meg Kinába előadónak, kinai könyvtárosokat küldtek a Szovjetunióba az ottani könyvtári munka tanulmányozására. Sok szovjet könyvtártudományi müvet forditottak kinaira. Kiadtak egy olyan folyóiratot, amely majdnem teljes egészében szovjet könyvtártudományi cikkek forditásait közölte.

A kisebb közmüvelődési és az iskolai könyvtárak dolgozói részére a pekingi Nemzeti Könyvtár kiadott egy folyóiratot T'u-shu-kuan kung-tso (Könyvtári munka) cimmel. Magasabb szintü könyvtári folyóirat volt a T'u-shu-kuan hsüeh t'ung-hsün (Könyvtártudományi Szemle). Mindkét lap megszünt 1960-ban és helyettük létrejött egy uj folyóirat, a T'u-shu-kuan (A könyvtár), amely együtt igyekezett kielégiteni a különböző képzettségi foku könyvtárosok igényeit. Ezt a folyóiratot 1964 végén megszüntették; azóta nincs tudomásunk kinai könyvtártudományi folyóiratról.

A rendelkezésre álló statisztikákból itélve az 1950-es években a könyvtárak fejlődése jelentős volt. A megyei szint fölötti közmüvelődési könyvtárak száma az 1952. évi 83-ról 1955-ben 96-ra, 1956-ban 375-re, 1959-ben 848-ra emelkedett; a főiskolai könyvtáraké 1949–1958 között 132-ről 229-re. A Kinai Tudományos Akadémia könyvtárának teljes állománya az 1950. évi 328 914 tételről 1955-ben 740 483-ra, 1960-ban pedig 4 480 926-ra nőtt (ebből 2 359 461 folyóiratkötet, 1 836 465 szabadalom és 285 000 mikromásolat).

A SZAKSZERVEZETI ÉS A FALUSI KÖNYVTÁRAK

A könyvtárak fejlődésének egyik legfontosabb eredménye az ötvenes évek alatt a szakszervezeti könyvtárak számának növekedése volt. A Kinai Szakszakszervezeti Szövetség 1955-ben Pekingben rendezett szakszervezeti könyvtárosi konferenciája után ezek a könyvtárak gyorsan fejlődésnek indultak. 1955 végére számuk 35 000-re emelkedett, állományuk kötetszáma pedig 34 millióra.

Ebben az időszakban a falusi könyvtárak és olvasószobák száma is gyorsan nőtt. Az 1956–1967-re szóló Mezőgazdaságfejlesztési Prog-

ram előirta, hogy 7–12 év alatt épitsék ki falun az alapvető müvelődési intézményeket. A Kommunista Ifjusági Szövetség Központja felhivta a falusi fiatalságot, hogy saját erejéből épitsen könyvtárakat a falvak többségében 1967-ig. 1956 végéig 182 960 falusi olvasószobát hoztak létre.

A fejlődés a könyvtáraknak nemcsak a számában, hanem a nagyságában is megmutatkozott. Az 1950-es évek végére sok könyvtár állománya tulhaladta a millió kötetet. A pekingi Nemzeti Könyvtár 1959-ben 6 millió, a pekingi Egyetemi Könyvtár 2 millió, a Kinai Népegyetem könyvtára 1,4 millió kötettel rendelkezett. A legnagyobb városok – mint Sanghaj, Nanking, Kanton és Mukden – könyvtárainak, valamint a nagyobb egyetemi könyvtáraknak az állománya többnyire szintén meghaladta az egymilliót.

A BIBLIOGRÁFIAI FELTÁRÁS

A könyvtárak számának és nagyságának a növekedésével tevékenységük területe is bővült. A legnagyobb figyelemre méltó területek közé tartozik a bibliográfiák készitése. A bibliográfiák, különösen a szakbibliográfiák nagyon fontosak a kinai olvasók számára, mivel nagyon kevés kinai könyvtárban van tárgyszókatalógus. 1949-től 1957 végéig 2364 bibliográfia jelent meg (monografikus formában) vagy volt munkában – ez több, mint az 1949 előtti Kina egész történelme folyamán kiadott összes bibliográfia. A legtöbbet ebből a közmüvelődési könyvtárak készitették, kb. negyedrészét a felsőoktatási intézmények könyvtárai. Ez utóbbiak bibliográfiái általában teljes könyvtári gyüjtemények vagy periodikumok bibliográfiái, nagy segitséget nyujtanak a könyvtárközi kölcsönzés utján megszerzendő anyag lelőhelyének a megállapitásához.

Az 50-es évek legnagyobb bibliográfiai teljesitménye a Ch'üan-kuo tsung shu-mu (Nemzeti Bibliográfia) kiadása volt. Az első kötet, amely a Kinában 1949 és 1954 között megjelent kiadványokat tartalmazza, 1956-ban jelent meg, a következő köteteket pedig évente adták ki. A legutolsó, Kinán kivül található kötet azonban 1958-ra vonatkozik, és nincs biztos értesülésünk arról, hogy későbbi kötet megjelent volna.

A bibliográfiai feltárás másik fontos tényezője a központi katalógusok összeállitása volt. A Központi Katalógusokat Összeállitó Országos Központ (amely a pekingi Nemzeti Könyvtáron belül mükö-

dik) gondoskodik például a kinai, a japán és a nyugati nyelvü folyóiratok központi katalógusainak publikálásáról. Más vezető könyvtárak és kutatóintézetek is adtak ki átfogó vagy speciális központi katalógusokat, például a geológiai kiadványokról, az elektrotechnikai kiadványokról, a politikai és jogi könyvekről.

Sajnos, e bibliográfiák és központi katalógusok többsége nem hozzáférhető Kinán kivül.

A KATALÓGUSCÉDULÁK

A központositást gyakorlatilag a könyvtári szolgálat egészére kiterjesztették. Nagy erőfeszitéseket tettek a központi katalogizálásra és a nyomtatott katalóguscédulák terjesztésére.

A kinai, orosz és más, nyugati nyelvü kiadványok központi katalogizálását a pekingi Nemzeti Könyvtár 1958-ban kezdte meg. 1959-ben külön vállalatot szerveztek az orosz nyelvü katalóguscédulák szerkesztésére, nyomtatására és (előfizetés utján történő) terjesztésére.

A kinai kiadványok központi katalogizálásával foglalkozó szerv katalóguscédulái a dokumentumok tárgyköre szerint hetven csoportra oszlanak. Bármelyik kinai könyvtár – a kis könyvtárakat is beleértve – előfizethet a hetven tárgykör bármelyikének a céduláira, de külön is beszerezheti az általa megvásárolt könyvek céduláit.

A katalogizáló központ által készitett cédulák általában a következő információt tartalmazzák: 1. alfabetizált cim, 2. kinai cim, 3. szerző, 4. a kiadás helye, 5. kiadó, 6. a kiadás éve és hónapja, 7. oldalszám, 8. méret, 9. ár, 10. a kiadvány rövid tartalmi kivonata, 11. a Kinában használatos négy legfontosabb osztályozási rendszer (lásd alább) szerinti szakszámok, 12. a katalogizálás időpontja, 13. a szabvány könyvszám, 14. a katalóguscédula száma, 15. a kiadvány száma.

A besorolás alapja a cim, nem a szerző. Az alfabetizált cim a cédula tetejére kerül, megkönnyitve a betürendezést.

AZ OSZTÁLYOZÁSI RENDSZEREK

A kinai könyvtárak sokféle osztályozási rendszert használnak. Az 1949 előtti időkben legalább tizenhat osztályozási rendszer volt hasz-

nálatban, 1949 után még ujabbakat is bevezettek. Ez utóbbiak közül a legismertebb a Népegyetem Könyvtárának és a Kinai Tudományos Akadémiának a rendszere.

A Népegyetem könyvtárának fő feladata az oktatás szükségleteinek kielégitése. Osztályozási rendszerét is ennek megfelelően dolgozták ki, a moszkvai Lenin Könyvtár rendszerének erős hatása alatt, először 1953-ban; 1961-ig háromszor átdolgozták. Erősen politizált jellegü osztályozási rendszer ez, 17 osztálya közül az első „A marxizmus—leninizmus és Mao Ce-tung irásai" cimet viseli.

A Kinai Tudományos Akadémia 1954-ben fogott hozzá a szakkönyvtáraknak szóló osztályozási rendszer kidolgozásához; ennek természettudományi része 1957-ben, társadalomtudományi része pedig 1958-ban jelent meg. A rendszer huszonöt osztályt csoportosit öt nagy kategóriába: marxizmus—leninizmus, filozófia, társadalomtudományok, természettudományok és általános müvek.

Az 1949 előtti Kinában az egyik legnépszerübb osztályozást Liu Kuo-chün készitette, 1929-ben. Ma is sok kinai könyvtár használja, beleértve a pekingi Nemzeti Könyvtárat. 1949 után a Nemzeti Könyvtár fokozatosan felülvizsgálta ezt az osztályozást; az első átdolgozás 1957-ben jelent meg.

A nagykönyvtárak osztályozását igen nehéz egységesiteni, megpróbáltak viszont uj osztályozási rendszert bevezetni az összes megyei, városi és járási, valamint egyéb kis- és középméretü, legföljebb 100 000 kötettel rendelkező könyvtár számára. Ez a nem tul részletes rendszer 1957-ben készült el. Összesen 21 osztályt tartalmaz, ezek jelölésére az angol ábécé betüit használja fel (az O kivételével). Ezt az osztályozási rendszert tovább akarták fejleszteni, nagykönyvtárak számára alkalmas teljes rendszerré bőviteni. A terv végrehajtásáról azonban egyelőre nincs tudomásunk.

KOORDINÁCIÓS KISÉRLETEK

Több országos találkozót szerveztek a könyvtárak együttmüködésének elmélyitésére. 1956 juliusában a Müvelődésügyi Minisztérium hivta össze a tartományi és magasabb szintü közmüvelődési könyvtárak konferenciáját; ugyanazon év decemberében a Felsőoktatási Minisztérium rendezett országos konferenciát a felsőoktatási intézmények könyvtárai számára; a Tudományos Akadémia saját könyvtárainak első konferenciáját 1958 szeptemberében tartotta. A legtöbb kinai nagykönyvtár e három rendszer valamelyikéhez tartozik.

A könyvtárak közötti koordináció megerősitésére az Államtanács Tudományos és Müszaki Bizottsága két nemzeti központi könyvtárat jelölt ki, Pekingben és Sanghajban, valamint regionális központi könyvtárakat nyolc más nagyvárosban (Vuhan, Senjang, Kanton, Csengtu, Hszian, Tiencsin, Harbin, Lancsou). Ezek a központi könyvtárak irányitják és támogatják saját területükön a kisebb könyvtárakat és koordinálják a nagyobb könyvtárak munkáját.

Pekingben például a tőkés országok kiadványainak gyüjtését megosztották a városban müködő nagykönyvtárak között. A munkamegosztás igy alakul:

- Pekingi Nemzeti Könyvtár: humán tudományok, a tudomány és technológia általános elmélete, ázsiai kiadványok.
- Kinai Tudományos Akadémia Könyvtára: matematika, fizika, kémia, biológia, technológiai elmélet, uj tudományok (pl. automatizálás, sugárhajtás-technika, atomenergia).
- Kinai Orvostudományi Intézet Könyvtára: egészségügy és orvostudomány.
- Kinai Mezőgazdasági Intézet Könyvtára és Pekingi Mezőgazdasági Egyetem Könyvtára: mezőgazdaság.
- Kinai Népegyetem Könyvtára: társadalomtudományok.
- Pekingi Egyetemi Könyvtár: alapvető humán és természettudományi munkák.
- Csinhua Egyetemi Könyvtár: az egyetemen oktatott szakterületek technológiája.
- Pekingi Tanárképző Egyetem Könyvtára: pedagógia.

A szükségtelen duplikáció elkerülésére és az összes szükséges kiadvány beszerzésének biztositására mindegyik könyvtár egyezteti igényeit a rokon könyvtárakkal a tőkés országokból történő beszerzés előtt. A külföldi folyóiratok régebbi teljes évfolyamait csak akkor rendelik meg, ha Pekingben még nincs belőle példány. Eredeti müveket nem vásárolnak, ha Kinában vagy külfölfön másolatot vagy mikrofilmet lehet róluk szerezni.

A beszerzésen kivül mind a nemzeti, mind a regionális központi könyvtárak foglalkoznak az olyan könyvtári tevékenységek koordinálásával, mint a központi katalógusok szerkesztése, a könyvtárközi kölcsönzés, a fölö példányok elosztása.

A központi könyvtáraknak ez a rendszere jól meg van tervezve – ez azonban nem jelenti szükségszerüen azt, hogy mindegyik nagy könyvtárnak erősen központositott adminisztrációja van. A vuhani Egyetemi

Könyvtár például még 1959-ben is éppen olyan decentralizált volt, mint 1949 előtt. A gyarapitási keret legnagyobb része a tanszékekre került (a biológiai tanszéknek nagyobb költségvetése volt, mint a központi könyvtárnak!). Igy természetesen megnőtt a duplikációk száma. 1956-ban pl. a tőkés országokból előfizetett 285 szakfolyóirat közül 42 duplumpéldány volt. Ha a vuhani egyetemen, amelyen az ország egyik legjobb – vagy talán a legjobb – könyvtárosképző intézete müködik, ilyen állapotok uralkodnak a könyvtárban, elképzelhetjük, menynyire szervezetlenek lehetnek más egyetemi könyvtárak.

A központi könyvtár ebben az esetben főként azért nem tudta összefogni a tanszéki könyvtárakat, mert kevés volt a szakreferense és idegen nyelven tudó munkatársa ahhoz, hogy a szakmunkákkal érdemben foglalkozzék. Ehhez járult még az 1956. évi határozat, amely szerint erősen növelni kell a könyvtári erőforrásokat, a tudományos kutatás támogatása érdekében. A nankingi Egyetemi Könyvtár költségvetése pl. 1956-ban az előző évinek háromszorosára nőtt. Hasonló emelkedés volt tapasztalható sok más könyvtárban is 1958-ig, amikor az egész országban általánosan csökkentették a könyvtárak költségvetési kereteit.

A kinai könyvtárügy helyzetének ujabb alakulásáról, sajnos, nagyon kevés friss információ áll rendelkezésünkre. El tudjuk képzelni, milyen szervezeti és technikai változásokat hozott magával a könyvtári munka terén a kulturális forradalom, de hogy milyen a könyvtárosok hangulata, hogyan változott meg a népnek a könyvtárakról alkotott képe – arra nézve jelenleg csupán találgatásokra vagyunk utalva.

A könyvtárak mesterséges világításának alapelvei

Keyes D. METCALF könyvéből [T]

A szerző „Library lightning" c. könyvéből (Washington, The Association of Research Libraries, 1970. 100 p.) a „Recommendations" c. IV. fejezet szövegét (84–89. p.) közöljük, SZILÁGYI Tibor fordításában.

ÁLTALÁNOS AJÁNLÁSOK

1. Minden építészeti terv kompromisszumokkal jár. Ugyanazt az összeget csak egy dologra lehet forditani. A döntéseket az összes rendelkezésre álló tények alapján kell meghozni. A tervező vagy a költségbecslő konzultáns esetleg változtatásokat javasolhat a programban leszögezett részletekkel kapcsolatban. Az intézménynek mindenesetre tudnia kell, miért van szükség további pénzáldozatra, illetve, ha szükséges, hogyan lehet csökkenteni a költségeket. A rossz helyen alkalmazott takarékosságot kerülni kell, és az intézménynek kell eldöntenie, hogy az adott körülmények között melyek a fontos helyek, ahol nem szabad takarékoskodni. A világitás minősége nagyon fontos, nem szabad alárendelt jelentőséget tulajdonitani neki. Szorgosan meg kell vizsgálni, nem szabad elhanyagolni, de azt sem szabad elfelejteni, hogy nem a legdrágább világitás a legjobb, és hogy a tulzott intenzitás esetleg már ártalmas.

2. Tartsuk szem előtt és állandóan hangsulyozzuk, hogy a megfelelő világitásnak jelentős szerepe van a kényelmes, praktikus és vonzó munkahely kialakitásában, s hogy a jó világitás alapvető fontosságu egy jó könyvtárban, mivel elősegiti a gyorsabb olvasást, az olvasottak megértését és megjegyzését. Ahhoz, hogy a világitás megfelelő legyen, jó minőségünek kell lennie. Nem szabad a szembe sütő fényforrásból származnia, nem szabad csillognia és tükröződnie, árnyékot vetnie, az olvasófelület és környezete között pedig nem lehet

tul erős kontraszt. A fényerősségnek a megvilágitandó területhez kell alkalmazkodnia. Mint a tapasztalat gyakran bizonyitotta, a nagy fényerő önmagában nem megoldás, azt is a jó minőséggel kell kombinálnunk, különben a berendezés nem lesz megfelelő.

3. A világitóberendezés funkcionalitása majdnem ugyanolyan fontos, mint jó minősége; a funkcionalitást joggal tekinthetjük a minőség fontos részének. A funkcióhoz szorosan kapcsolódik a rugalmasság, amely kielégitően biztositja az évek során változó igények kielégitését.

4. A könyvtári világitásnál az esztétikai szempontok ugyan alá lehetnek rendelve a minőségnek és a funkciónak, de azért szintén fontosak. Bár sok diák és tudós annyira beletemetkezik a munkájába, hogy szinte érzéketlennek tünik a minőség, a funkció és az esztetikum iránt, tudat alatt ezek is vonzhatják őket a könyvtárhoz. Másokat pedig határozottan befolyásolnak ezek a tényezők: egyeseket a minőség és a funkció, másokat az esztetikum, megint másokat mind a három.

5. A könyvtárépületben a villamos vezetékeket mindenütt ugy kell méretezni, hogy a felhasználható wattmennyiséget a vezetékek nagyobb módositása nélkül növelni lehessen. A wattkapacitás növelhetősége biztositja a terek felhasználási módjának és összekapcsolódásának rugalmasságát, amellett viszonylag csekély költségnövekedést jelent, ha előre betervezik, sőt hosszu távon, amint az igények és követelmények változnak, még megtakaritást is jelenthet. Akkor is hasznosnak bizonyulhat, ha a jövőben jobb minőségü fényforrások fognak rendelkezésünkre állni, amelyek csökkentik a fényerőt. Ez már a multban is előfordult. (Meg kell jegyeznünk, hogy a fényforrások hatékonysága, beleértve az általuk nyujtott fényerőt is, évről évre növekvő tendenciát mutat a technikai ujitások nyomán, továbbá hogy a villamos áram költsége általában lassabban növekedett, mint az inflációs időszakokban a legtöbb más dolog ára.)

6. A könyvtár gondosan kiválasztott, kis területein olyan vezetékrendszert kell kialakitani, hogy a magas watt-teljesitményt követelő uj berendezéseket nagyobb átalakitások nélkül fel lehessen szerelni. Erre a célra a könyvtár alapterületének aligha szükséges több mint 2—3%-a. Az eredeti vezetékek — ha kapacitásuk az előző pontban foglaltaknak megfelelően növelhető — további audiovizuális fülkéket is elláthatnak. Nem valószinü, hogy ezek belátható időn belül a mai olvasói terek jelentős részét elfoglalják; inkább uj kiegészitő beren-

dezések alkalmazását követeli majd meg az audiovizuális anyagok növekvő használata. Hasonló lesz a helyzet a különféle automatizált szolgáltatásokkal is. Az előttünk álló években – és valószinüleg a végtelenségig – gyorsan tovább fog folytatódni a könyvtári tevékenységek változása. A könyvtárosoknak nem szabad ezzel a folyamattal szembehelyezkedniük, hanem fel kell rá készülniük már a könyvtárosképzés keretében is.

7. Akár a minőségi, funkcionális és esztétikai követelmények, akár a villamos berendezések változása vagy a könyvtári szolgálat átalakitása aligha adhatnak okot arra, hogy az egész épületben teljesen azonos fényerőt biztositsunk – amennyiben gondoskodtunk a térelosztás flexibilitásáról és az árammennyiség növelésének lehetőségéről.

8. A vitásabb problémák, azaz a fényerő és a költség fölötti döntésnél az 1–7. ajánlást szem előtt kell tartani.

A FÉNYERŐRE VONATKOZÓ AJÁNLÁSOK

1. Hasznos, ha a különféle könyvtári terekben változatos a világitás intenzitása, ha tehát elkerüljük a monoton világitást, amelyet sokan nem szeretnek, sem az épületen belül, sem azon kivül.

2. A vezetékhálózatot ugy kell felszerelni, hogy a könyvtár térkialakitásában könnyü legyen a rugalmasságot biztositani. A fényforrásokat nem szabad egymástól olyan távol elhelyezni, hogy a berendezési tárgyak árnyéka miatt ne lehessen a kivánatos elrendezést megvalósitani, a teret gazdaságosan kihasználni.

3. Nincs két egyforma könyvtár: a fényerő, a szerelési, karbantartási és üzemeltetési költségek számszerü adatai könyvtárról könyvtárra változnak. Kétségkivül ez lesz a helyzet a jövőben is. A könyvünkben megadott képletek csak egy lehetséges megoldást javallnak, és segitségére lehetnek a mérnököknek, hogy kiszámithassák az egy adott helyre vonatkozó eredményeket a kiválasztott fényerők alapján.

4. A butorzat javasolt belső elrendezését össze kell vetni a világitási tervekkel. és meg kell róla győződni, hogy a választóelemek, az olvasófülke-polcok vagy a könyvespolcok nem vetnek-e árnyékot. Hasznos, ha a világitótestek átlátszó tervrajzát a berendezési terv fölé helyezve egyeztetik a kettőt; egyes esetekben jó hasznát vesszük egy makettnek.

5. Győződjünk meg róla, hogy a butorok elhelyezése miatt nem kell-e az olvasóknak közvetlen vagy visszavert napfénnyel szembenézniük.

6. Az egyes könyvtári terek szélén elhelyezkedő olvasófülkékben a fal mellett általában kisebb a fényerő, ezért szükség lehet a fallal párhuzamosan mennyezetvilágitásra vagy sarokvilágitásra.

JAVASLATOK A KÜLÖNBÖZŐ TEREK FÉNYERŐSSÉGÉRE VONATKOZÓLAG

A szerző tudja, hogy a világitás fényereje vitatott kérdés. Azt is tudja, hogy sok könyvtáros, köztük saját tanácsadó bizottságának tagjai is, nem osztják teljesen nézeteit. Alábbi javaslatait a tárgyban szerzett széles körü tapasztalatai és vizsgálódásai alapján, személyes véleményeként terjeszti elő. Meggyőződése szerint javaslatai ésszerüek és megfelelőek. Ugyanakkor azt is elismeri, hogy a világitási mérnökök által gyakorta javasolt magasabb fényerők ugyanolyan kielégitőek, ha a fény minősége megfelelő, és ha az érdekeltek készek vállalni a magasabb áramköltséget. Meggyőződése szerint nagyon gyakran nem jár együtt a jó minőség és a nagy fényerő, ezért nem lát semmiféle okot arra, hogy sokszorosan nagyobb fényerőt alkalmazzunk, mint amilyet harminc évvel ezelőtt megfelelőnek és kielégitőnek tekintettek. Véleménye ebben megegyezik egyes épitészek, szemészek és pszichológusok – pl. Miles A. Tinker –, valamint a kérdés iránt érdeklődő más szakértők véleményével. A legfontosabb szempontnak a világitás minőségének kell lennie, nem pedig a fényerejének.

Az alábbi fényerősségek megfelelőek az átlagos könyvtár különböző tereiben, ha a világitás minősége olyan jó, amilyennek lennie kell. A minőség a legfontosabb szempont.

1. Az *általános olvasói terek* 70–80%-án kielégitő 300–350 lux az asztalok és iróasztalok munkafelületén, az olvasói tér és a raktár olvasófülkéiben vagy egyebütt, ahol folyamatosan olvasnak. Ennek a fényerőnek ki kell elégitenie azon olvasók nagy többségét, akik nyomtatott könyveket olvasnak vagy tanulmányoznak, saját golyóstollal, töltőtollal vagy ceruzával készitett jegyzeteiket olvassák vagy irják, hacsak nem kemény a ceruza, gyatra a nyomtatás vagy rossz az indigó. A 80%-os arány megfelelő az alsóéves egyetemi hallgatók könyvtárában, tudományos szakkönyvtárban viszont kedve-

zőbb a 70—75%-os, hiszen ott több a rosszul olvasható nyomtatvány és több az öreg, illetve gyenge szemü olvasó.

2. Az általános olvasói terek fennmaradó 20—30%-án 600—700 lux a megfelelő fényerő. Ha egy térben fordul elő mind az alacsonyabb, mind a magasabb fényerő, akkor a magasabb fényerejü részt egy bizonyos területre kell korlátozni, lehetőleg a főbejárattól legtávolabb eső részre, és lehetőleg részlegesen le kell választani szabvány magasságu könyvállvánnyal vagy valamiféle térválasztóval. Nincs szükség erre a védekezésre, ha a kiemelt világitás nem haladja meg a terem többi részében alkalmazott fényerő kétszeresét. A nagyobb fényerejü terek közé kell tartoznia a térképek, kéziratok, levéltári anyagok és ritka könyvek olvasói terének, a kutatói szobáknak. Korlátozott mennyiségben másutt is kell könnyen elérhető, magasabb fényerejü teret biztositani.

3. Az általános olvasói terektől elkülönitve 900—1050 luxos tereket kell biztositani a néhány csökkent látásu olvasónak, illetve azoknak, akik az ilyen erős fényt szeretik. Ez a terület nem lehet egy helyiségben a 300—350 luxos megvilágitásu terekkel, de csatlakozhat a 600—700 luxoshoz. Kevés olyan könyvtár van, amelyben az összes olvasói ülőhelyek 3%-ánál többet kellene ellátni ezzel a rendkivül magas fényerővel.

4. Egyes kutatói olvasókban és a doktorandus diákok által használt zárható olvasófülkékben, ha ezek a 300—350 luxos övezetbe esnek, a fény javitása céljából egyedi lámpákat is el lehet helyezni. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a helyi, egyedi világitás vandalizmusnak lehet kitéve; továbbá, hogy az olvasófülke polca alatt elhelyezett neoncsőből a munkafelületre sugárzó fény visszaverődhet az olvasó szemébe, különösen ha az asztallap magasfényü. Ha ezekben a terekben konnektort helyezünk el, az olvasó maga gondoskodhat magának lámpáról.

5. 700 luxot javaslunk a szolgálati helyiségekbe, a katalógusokhoz és az olvasószolgálati munkahelyekre. A legtöbb egyetemi vagy főiskolai könyvtárban ezek a terek nem tesznek ki az egész épület 8—10%-ánál többet. A személyzet számára azért javasolunk 700 luxos, magasabb fényerőt, mert a könyvtárosok hosszu órákon át szünet nélkül dolgoznak mindenféle nyomtatott és kéziratos anyaggal, kijelölt helyüket pedig a berendezések alapvető funkcionális elrendezésének felboritása nélkül nem hagyhatják el. Az adminisztráció irodáiban a fényerőt részlegesen helyi, egyedi lámpák is kiegészithetik.

6. A legtöbb könyvtárban meg lehet és meg kell engedni a diákoknak, hogy tetszés szerint áttelepedjenek egyik olvasói térből a másikba, ha jobban kedvelik a másfajta világitást, vagy bármiféle okból máshol akarnak ülni.

7. A raktári polcközökben 300—350 luxot kell biztositani a padlótól 75 cm magasságban számitott vizszintes sikban. Segitséget jelent a világos szinü padló és mennyezet, mert jó visszaverődő felületet biztosit. A raktárakat háromféleképpen lehet megvilágitani:
a) Minden egyes polcköz közepén végigvonuló, folytonos fénycsősorokkal. Két fénycső vége között ne legyen 60 cm-nél nagyobb távolság, mivel a fénycsövek végéről hosszirányban nem jól terjed a fény. A fénycsősorokat a polcközöktől függően általában 120—150 cm-re helyezik el egymástól.
b) A polcsorokra merőlegesen elhelyezett, hézagmentes, folytonos fénycsősorokkal. Ezt csak akkor szabad alkalmazni, ha a mennyezet elég magas és a lámpák legalább 20 cm-re vannak a legfelső polctól, ugy, hogy a könyvek tul ne melegedjenek. A merőleges elrendezésnek két előnye van: egyrészt ha igy helyezzük el a fényforrást, könnyebb a polcokat más térközre átrendezni, másrészt pedig a legalsó polcok, amelyek legtávolabb vannak a fényforrástól, igy jobb megvilágitást kapnak, mert a fény nagyobb szög alatt éri a könyvek gerincének függőleges felületét (több mint kétszer akkora szög alatt, mint a párhuzamos megvilágitásnál). Ezt a megoldást azonban csak akkor szabad használni, ha a világitás a könyvtár nyitvatartása alatt mindig be van kapcsolva.
c) A középvonalakban, egymástól 180 cm-nél nem távolabb elhelyezett opálizzókkal, olyan világitótestekben, amelyek megfelelően szórják a fényt. Csak keveset használt, zárt raktárakban alkalmazandók, vagy olyan terekben, ahol pár perces használat után automata kapcsolók oltják el a lámpákat. A fénycsővilágitás azonos vagy jobb minőségü, és ha a raktárat a teljes nyitvatartási idő alatt világitjuk, akkor azonos fényerő esetében olcsóbb is. Mivel kevesebb hőt bocsát ki, csökkenti a léghütés terhelését is, és müanyag fényterelőkkel vagy megfelelő szint választva az ibolyántuli sugarak nem kárositják a papirt vagy a kötéseket.

8. A kiállitási tárlókat ugy kell megvilágitani, hogy felhivjuk rájuk a figyelmet és megkönnyitsük tartalmuk szemlélését, a feliratok elolvasását, de nagyon kell vigyázni, hogy a hő és az ibolyántuli sugarak ne okozhassanak kárt és hogy elkerüljük vagy minimálisra csökkentsük a vakitó csillogást. Célszerü a jó muzeumokban használt módszereket követni.

9. Megfelelő elosztás mellett 150 lux elegendő a belépők, az előcsarnokok, a folyosók, mosdók, lépcsők és felvonók megvilágítására. Ezekben a terekben olvasás nem folyik, s ha valaki innen belép az olvasói terekbe, ahol nagyobb a fényerő, szeme, mely előzőleg a kisebb fényerőhöz alkalmazkodott, az olvasói terekhez és munkaszobákhoz javasolt fényerőt teljesen kielégitőnek találja.

10. Ne felejtsük el, hogy a világitás intenzitása viszonylagos. Ha az intézmény többi épületében mindenütt erősebb világitást használnak, a könyvtárban is nagyobb fényerőt fognak követelni az olvasók – ámbár ha a fény jó minőségü, akkor a szem jól és elég gyorsan alkalmazkodik 100 és 1500 lux között bármely fényerőhöz. Nagyobb intervallumok áthidalása már nehezebb és kellemetlenebb.

Szerző véleménye szerint a differenciált fényerejü világitás éppoly megfelelő, bizonyos szempontokból tetszetősebb, nem olyan monoton és sokkal olcsóbb, mint azé a könyvtáré, amelyben mindenütt magasabb fényerőt alkalmaznak.

GOMBOCZ István:

Európai konferencia a nemzetközi kiadványcseréről (Bécs, 1972. április 23–29.)

ELŐZMÉNYEK

Az európai kiadványcsere-szakemberek először 1960-ban, Budapesten tartottak értekezletet, az UNESCO támogatásával. Azóta számos ország csatlakozott az UNESCO által 1958-ban létrehozott általános kiadványcsere-egyezményhez, valamint a hivatalos kiadványok cseréjére vonatkozó egyezményhez; időszerüvé vált tehát az egyezmények gyakorlati eredményeinek elemzése. Előtérbe került a fejlett és a fejlődő országok közötti kiadványcsere problémája is. Ezeknek és más gyakorlati kérdéseknek a vizsgálatára ült össze az ujabb konferencia, az UNESCO és az IFLA anyagi támogatásával; a házigazda szerepét az Osztrák Nemzeti Könyvtár vállalata.

A konferencia előkészitését az IFLA Kiadványcsere Bizottsága végezte (személy szerint Gombocz István és M. Schiltman, a bizottság el-

nöke és titkára, valamint M. Razumovsky). Mintegy másfél évig tartott ez a munka, amelynek eredményeképpen egy hónappal a konferencia megnyitása előtt megkapták a meghivottak a 18 referátum szövegét. Ez az anyag egyben az UNESCO számára készitendő tanulmánykötet első fogalmazványa.

A konferencián 38 szakember vett részt, Európa majdnem minden országából. Megfigyelőként jelen volt az USA Kongresszusi Könyvtárának vezetője (aki előadást is tartott), valamint egy nigériai könyvtáros.

A REFERÁTUMOK ÉS VITÁK

A CSERE ÉS A KÖLCSÖNZÉS VISZONYA

C. HURY (Luxemburg) rövid referátuma vezette be a kérdés tárgyalását. M. SCHILTMAN (Hollandia) referátumában javasolta a kölcsönzésre használt mikrofilmek és mikrokártyák alkalmazását a cserében, ill. elszámolás helyett a költségek kölcsönös jóváirását. D. J. URQUHART (Nagy-Britannia) a nemzetközi kölcsönzés jelentőségét emelte ki; azt ajánlotta, hogy a devizanehézségekkel küzdő könyvtárak a csere céljára rendelkezésükre álló költségvetési keretet kölcsönzésre és fotokópiák küldésére használják fel, s csökkentsék a fölösleges anyagok cseréjét. Javasolta, hogy a nemzetközi kölcsönzés ügyében külön szakértői értekezletet hivjanak össze.

A hozzászólók közül Kjellenberg (Svédország) dicsérte a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának cseretevékenységét. Lázár Péter, aki az UNESCO képviselőjeként vett részt a konferencián, a két funkció összefüggését emelte ki (a kutatónak mindegy, hogy a könyvtár milyen uton szerzi be a külföldi könyvet); szerinte a csereközpontokhoz hasonlóan országos kölcsönzési központokra is szükség van, sőt lehetőleg ugyanazon központi szolgálatra kell bizni ezt a két funkciót. A román delegátusok rámutattak, hogy ez náluk igy is van.

A CSERE ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

Z. JABLONSKI (Lengyelország) referátuma a nemzetközi csere jelentőségét elemezte a könyvtári rendszerben. Kiemelte a világnyel-

ven irt összefoglalóknak, valamint a kiadással foglalkozó tudományos intézetekkel való kapcsolatteremtésnek a fontosságát. Foglalkozott a csere országon belüli központositásának, koordinálása mibenlétének kérdéseivel. – A svéd és az osztrák hozzászóló legfeljebb a továbbitás bizonyos technikai müveleteinek központositását tartja megengedhetőnek. Oertel (NSZK) szerint a koordinálásban az egész ország gyarapitási politikáját figyelembe kell venni; ez már a gyüjtőköri együttmüködés témaköréhez vezet át.

GOMBOCZ István (Magyarország) a nemzetközi cserére vonatkozó 1958. évi UNESCO-egyezmények gyakorlati megvalósulásával foglalkozott, kérdőives vizsgálata alapján. A kérdőivre 70 országból kapott választ; ezeknek csak mintegy fele ratifikálta az egyezményeket, de azok sem tettek meg mindent megvalósitásuk, illetve a bennük rejlő lehetőségek kihasználása érdekében. Néhány ország megerősitette központi csereszervét, de sehol sem tettek intézkedéseket a csere bürokratikus akadályainak kiküszöbölésére vagy a magas szállitási költségek csökkentésére. Az UNESCO sem inditotta meg az adatgyüjtést a kiadványcsere világstatisztikájához.– Az egyezmények jelentőségéről különbözőképpen vélekedtek a hozzászólók. Lázár Péter rámutatott, hogy a ratifikáló államok száma tekintetében ezek is elérik a fontosabb UNESCO-egyezmények átlagszintjét.

V. POPOV (Bulgária) referátuma áttekintést adott az európai cserközpontokról, ismertette az egyes központok szervezetét és munkamódszereit.

CSERE A FEJLŐDŐ ORSZÁGOKKAL

R. A. CHRISTOPHERS (Nagy-Britannia) és J. LETHÈVE (Franciaország) azokat a tapasztalatokat elemezték, amelyeket a British Museum könyvtára, ill. a párizsi Nemzeti Könyvtár szerzett az afrikai országokkal (a volt angol, ill. francia gyarmatokkal) folytatott csere terén. Sok nehézséggel jár ez a munka: gyakran egyoldaluak a küldemények, a kapcsolatok esetlegesek, a kérésekre sokszor nem jön válasz, sorozatok abbamaradnak stb.

N. R. EINHORN a Kongresszusi Könyvtárnak a latin-amerikai országokkal folytatott cseréjét ismertette, főként a hivatalos kiadványok beszerzését; a kétoldalu államközi egyezmények ellenére inkább a könyvtárakkal való közvetlen kapcsolatra lehet épiteni.

Fr. VANWIJNGAERDEN (Belgium) fogalmazta meg a munka alapelveit: nagyvonaluan (akár egyoldaluan is) folytassuk a cserét, gondosan válogassuk meg az anyagot, segitsük a fejlődő országokat abban, hogy több pénzük és megfelelő személyzetük legyen a csere lebonyolitására, létre tudják hozni a megfelelő apparátust.

Ke Hong PARK (Dél-Korea) a szöuli Müszaki Tudományos Intézet könyvtárának európai országokkal folytatott kiadványcseréjét ismertette, s referátumában egy uj ürlapforma kidolgozását is javasolta. — M. ZEHRER az afrikai hivatalos kiadványok katalógusának Nyugat-Berlinben folyó munkálatairól számolt be.

A CSERE GYAKORLATI PROBLÉMÁI

M. RAZUMOVSKY — az IFLA Kiadványcsere Bizottsága korábbi vizsgálatainak eredményeit összegezve és kiegészitve — áttekintést adott a csere-egyensuly kialakitásának különböző módszereiről. Felhivta a figyelmet arra, mennyire megneheziti a bolti ár szerinti cserét, hogy a különböző országokban a hasonló jellegü kiadványok ára között is igen nagy különbség van. Kiadványtipusonként más módszereket kell alkalmazni; kereskedelmi forgalomba kerülő anyagnál pl. bevált a lapszám szerinti elszámolás. — A hozzászólók közül Vogli (Albánia) a nemzeti irodalom automatikus cseréjének általános bevezetését javasolta.

P. GENZEL (NDK) a Deutsche Staatsbibliothek vizsgálatai alapján kifejtette, hogy ha a cserét folytató intézetek külön-külön postáznák küldeményeiket, ez nemcsak gyorsabb, hanem olcsóbb is lenne a központon át történő, gyüjtőládás szállitásnál. — A vitában felvetették, hogy a tengerentuli szállitás költségeinek adatai esetleg módositják ezt a képet; utaltak a csereközpontok előnyösebb postai és vámügyi helyzetére is.

J. LETHÈVE (Franciaország) áttekintette a cserelevelezés szabványositásáról eddig hozott határozatokat és további javaslatokat tett. — Több hozzászóló vázolta, milyen nehézségekbe ütközik országában a Kiadványcsere Bizottság által már elfogadott formulák bevezetése.

I. F. GRIGORJEVA a duplumcserével foglalkozó referátumában (amelyet a szerző távollétében olvastak fel) elsősorban a Szaltükov-Scsedrin Könyvtár tényleges gyakorlatát ismertette.

B. P. KANYEVSZKIJ, aki a nemzetközi csere 1961–1970. évi szakirodalmának bibliográfiáját állitja össze (s aki szintén nem jelenhetett meg), referátumában e munka módszereit, a válogatás elveit foglalta össze. – A munka folytatását a brüsszeli Királyi Könyvtár vállalta.

D. OERTEL (NSZK) a nemzetközi csere kézikönyvének átdolgozásáról beszélt, amelyet utoljára 1964-ben tett közzé az UNESCO, 3. kiadásban. Feltétlenül ujra ki kell adni a kézikönyv I. részét, amely a cserére vonatkozó általános tudnivalókat, a többoldalu egyezmények szövegét stb. tartalmazza; a II. rész óriási cimanyagának kiadása azonban tul nagy terhet jelentene, s amellett ez az anyag már megjelenése idejére elavul.

A KONFERENCIA HATÁROZATAI

Az alábbiakban kivonatosan ismertetjük a főbb határozatokat.

A KIADVÁNYCSERE ÉS A VILÁGIRODALOM BESZERZÉSÉNEK EGYÉB ESZKÖZEI

A konferencia

- megállapitja, hogy a nemzetközi kölcsönzés külön munkaterület, és javasolja, hogy annak technikájával külön szakértői összejövetel foglalkozzék.
- javasolja, külön munkacsoport dolgozzon ki irányelveket arra, hogy a különböző könyvtári dokumentumokhoz mikor célszerübb csere és mikor kölcsönzés utján hozzájutni;
- felkéri a könyvtárakat, vizsgálják meg, hogyan lehetne a dokumentumok reprodukcióit bevonni a kiadványcserébe olyan esetben is, amikor eredetileg kölcsönzésről lett volna szó;
- kéri az UNESCO-t, hivja fel tagállamait, hogy enyhitsék a könyvek és periodikumok beszerzését megnehezitő valutáris korlátozásokat;
- kéri az UNESCO-t, hivja fel kevéssé ismert nyelvü tagállamait minél több kiadvány világnyelven való közzétételére, ill. hosszabb idegen nyelvü kivonatok készitésére.

A KIADVÁNYCSERÉRE ÉS A HIVATALOS KIADVÁNYOK CSERÉJÉRE VONATKOZÓ UNESCO-EGYEZMÉNYEK

A konferencia

- felkéri az UNESCO-t, hogy azokat a tagállamait, amelyek már ratifikálták az egyezményeket, szólitsa fel azok tényleges végrehajtására, különösen az országos csereközpontok megszilárditására;
- felkéri az UNESCO-t, szólitsa fel tagállamait, hogy – különösen a postai és szállitási dijak, valamint a vámok mérséklésével – biztositsanak kedvezőbb körülményeket a kiadványcsere számára;
- felkéri az UNESCO-t, hogy tagállamaitól kérje be és évenként tegye közzé a kiadványcsere statisztikai adatait.

KIADVÁNYCSERE A FEJLŐDŐ ORSZÁGOKKAL

A konferencia

- ajánlja az európai könyvtáraknak, hogy a cserét nagyvonaluan intézzék, lehetőleg ne vegyék figyelembe a küldött anyag kereskedelmi értékét, viszont ne küldjenek fölösleges anyagot;
- kéri az UNESCO-t, hivja fel a fejlett országokat, hogy a Nemzetközi Könyvév alkalmával külön hitelkeretet biztositsanak könyvtáraiknak a fejlődő országokba küldendő könyvek vásárlására;
- kéri az IFLA-t, hivja fel a fejlődő országokban müködő tagegyesületeinek figyelmét arra, hogy országos csereközpont szervezéséhez az UNESCO-tól technikai segitséget kérhetnek;
- az UNESCO-n és az IFLA-n keresztül felkéri az összes európai országot, hogy – lehetőleg az afrikai államokkal együttmüködve – mozditsák elő az Afrikai Hivatalos Kiadványok Katalógusának elkészitését;
- kéri az UNESCO-t, hivja fel a kormányokat, hogy a technikai segélyprogram keretében a fejlődő országoknak szóló csereküldemények szállitási költségeihez járuljanak hozzá.

A CSERE KURRENS PROBLÉMÁI

A konferencia elhatározta, hogy

- a Deutsche Staatsbibliothek vizsgálatainak folytatása mellett az IFLA-n keresztül a kollektiv szállitást alkalmazó többi országot is felkéri e módszer költségeinek vizsgálatára;
- a kiadványcsere terén lényegében a nagyvonaluságot ajánlja, de felhivja a figyelmet azokra a módszerekre, amelyekkel az egyes dokumentumtipusok esetében az egyensulyt meg lehet teremteni (pl. tudományos kiadványoknál sorozatot sorozattal cserélni);
- felkéri az UNESCO-t, tegye közzé uj kiadásban a Nemzetközi Kiadványcsere Kézikönyvének I. részét, kiegészitve a csereközpontokra vonatkozó adatokkal és egyéb információkkal.

GOMBOCZ István

XVI–XVII. századi zenei kéziratok restaurálása

Cz. KOZOCSA Ildikó

Az Országos Széchényi Könyvtár Zenemütárának un. Bártfai Gyüjteményét 1915-ben vásárolta meg a Magyar Nemzeti Muzeum Történeti Osztálya. A bártfai evangélikus Szent Egyed templom könyvtárából származó, a XVI–XVII. században keletkezett zenei kéziratok már akkor is igen rongált állapotban voltak. Állapotukra vonatkozó jellemzést először Ábel Jenőnél olvashatunk, aki 1883-ban, feldolgozás céljából, átnézte a templom könyvtárának anyagát. Leirja, hogy az éppen akkor folyó templomrestaurálási munkák mennyire hátráltatták a kutatásban: „... a szük, dohos és hideg könyvtári helyiségben, ahol szék vagy asztal hiján a rosszul záró ablak párkányára kellett emelgetni a legujabb restaurálási munkálatok által éppen a könyvszekrény tetejébe vezetett esőviztől átázott régi fóliánsokat."(1)

A kották még rosszabb állapotban lehettek mint a könyvek, Gombosi Ottó tanusága szerint: „Mig a könyvek legalább a kártevéstől némi megóvásban részesültek, addig a kották nemcsak az embereknek, egereknek és molyoknak, de még a nedvességnek is ki voltak szolgál-

tatva. Midőn az 1916 óta a szekrényben elfekvő könyveket kirámoltam, alig találtam egyetlen kéziratlapot a maga helyén, sok kötet már teljesen elpenészedett és szétesett. Minden érintés óhatatlanul sorok elvesztésébe került, és sok értéket már nem lehetett megmenteni." (2) Az emlitett kéziratok — a könyvgyüjteménnyel együtt — a vásárlás idején egy késógótikus szekrényben voltak elhelyezve.

Összegezve az idézett müvekben található leirásokat, megállapitható, hogy az un. Bárfai Gyüjtemény kéziratos kottáit közel 90 évvel ezelőtt érte a csaknem jóvátehetetlen károsodás; teljesen átnedvesedtek és — miután a száritás, gondozás elmaradt — a penészgombák elkezdték pusztitó munkájukat. E pusztitáshoz csatlakoztak a nedvességkedvelő baktériumok, állati kártevők, anobiumok és rágcsálók. A kották zöme valósággal elrohadt, szétporladt. Nem tudjuk, hány kéziratlap pusztult el anélkül, hogy feldolgozhatták volna őket.

A Széchényi Könyvtárba került anyag restaurálására is csak az 1950-es évek folyamán került sor. A kéziratok azonban nem jutottak ekkor mind a restaurátorok kezébe. Igy két nagy doboz, amely — telve a legreménytelenebb állapotban lévő töredékekkel — még sorsára várt. Talán le is mondtak arról a szakemberek, hogy ezek a kéziratok valaha is feldolgozható állapotba kerülnek.

Murányi Róbert Árpád zenetanár a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének megbizásából vállalkozott arra az érdekesnek, de nehéznek igérkező feladatra, hogy az anyagot a korábbi kutatókat felülmuló alapossággal rendszerezze és feldolgozza. Az Országos Széchényi Könyvtár restaurátorai pedig hozzáfogtak a nem kevésbé érdekes és nehéz feladathoz: a kéziratokat fertőtleniteni, restaurálni, konzerválni, egyszóval olyan állapotba hozni, hogy feldolgozásuk, azaz kézbevételük és tanulmányozásuk lehetővé váljék. Sok töredéket régi könyvtáblákból kellett kifejteni, szétválasztani, megtisztitani. Ezután sor kerül a legrosszabb állapotban lévő, „Ms. mus. Bártfa 1" jelzetü, Discantus feliratu kötetre. A penészgombák által teljes egészében megtámadott és ennek következtében szinte egyetlen tömbbé összetapadt, a lapszéleken letöredezett, hiányos, porladó, sötétbarna kéziratlapok megmentése szinte reménytelen feladatnak látszott. Minden kézbevétel a szilárdságukat vesztett lapszélek letöredezésével, pusztulásával járt. A kéziratot nem védte kötés, még előzéklapja sem volt. Az első levélen olvasható keltezés szerint a nyolc szólamkönyvből álló müvet 1665.szept. 1-én kezdték irni.

Már az első megvizsgálás alkalmával nyilvánvalóvá vált, hogy a kéziratot az eddig hasonló esetekben alkalmazott, hagyományos módon restaurálni nem lehet. A nedves kezelést a papir nem birja ki, a penészgombák által lebontott cellulóz anyaga feloldódik, megsemmisül a kezelés során. Fertőtlenitésre, tisztitásra azonban feltétlenül szükség van, és a kézirat összetapadt, itatóspapirnál is puhább, lazább rostszerkezetü lapjait is szét kell választani, végül elengedhetetlen a papir tökéletesen lebomlott rostszerkezetének és az elpusztult töltő és enyvező anyagoknak a pótlása. A kéziratot eközben a lehető legkevesebb fizikai és kémiai hatásnak szabad csak alávetni, nehogy a kezelés során további pótolhatatlan veszteségek érjék. Ugy látszott, hogy a legkiméletesebb eljárás a polietilén fóliával, laminálással oldható meg. (3) Mivel a Széchényi Könyvtár laminátorgépe még nem volt használható, a technikai lebonyolitást a Magyar Országos Levéltár h. főigazgatójának, dr. Borsa Iványnak szives engedélyével a Levéltár restauráló mühelyében végeztük. (4)

Az első feladat a fóliák óvatos szétfejtése volt. Ez a müvelet igen éles, vékony pengéjü „boncoló" szikékkel történt. Majd a szétválasztott leveleket külön-külön szürőpapirra helyeztük és paginăltuk, hogy az eredeti sorrendet biztosithassuk. Ezután nagyon óvatosan eltávolitottuk a lapokra rakódott durva felületi szennyeződést, a szivós penészgombákat, az anobium-bábokat és egyéb törmeléket. Majd a leveleket egyenként, szivópapiron tartva, puhaszőrü ecsettel átitattuk az alkoholban oldott neutrális kémhatásu fertőtlenitő és tisztitószerekkel. Ezután, még mindig szivópapirok között, enyhe nyomás alá helyeztük, majd a laminátorgép fütött préselőhengerei között ujrapréseltük a fóliókat. Ezáltal a szerkezetükben fellazult lapok megszáradtak és szilárdabb formát nyertek. Igy már bátrabban kézbe lehetett őket venni.

Ezután a zenekutató, Murányi Róbert Árpád is bekapcsolódott a munkába. Célja az volt, hogy a többi, viszonylag épségben megmaradt szólamkönyv szövege alapján a mintegy 150—200 kisebb-nagyobb töredék helyét, összetartozását megállapitsa. A leveleket polietilén fóliára teritve, a megtalált töredékeket a megfelelő helyre illesztve, kissé hozzárögzitettük a fóliához, hogy most már elkerüljük az elkallódás, elmozdulás veszélyét. Az összeállitás munkája több hónapig tartott, és ez alatt az idő alatt egyre több töredék került vissza eredeti helyére. A munka szakértelmet, türelmet, óvatosságot igényelt a kutató és a restaurátor részéről egyaránt.

Miután minden levél fóliára került és rögzitve forgathatóvá vált, megfelelő méretü, vastagságu és szinü japánpapirral boritottuk be a

fóliával ellentétes oldalon. A fóliára is leheletvékony, áttetsző japánpapir került a meggyengült lapszélek megerősitésére. A rétegeket a sarkokon egymáshoz erősitettük. Ezután következett az igy előkészitett levél laminálása, egyelőre csak az egyik oldalon. A másik oldalt az eredeti papir vastagságával egyező japánpapir fedte. A kiegészitendő részek meghagyása mellett a szövegen lévő felesleget szikével kimetszettük és eltávolitottuk. Ezt a munkát alulról átvilágitott üveglapon végeztük. Ezután a leveleket, a másik oldalra is fóliát és átlátszó fátyoljapánt boritva, a laminátorgépbe helyeztük, amely a polietilénfóliát és a japánpapirt ráolvasztotta a felületre. Igy a meggyengült felület többszörösen, a polietilénfólia és fátyoljapán segitségével megerősitett formát nyert, az eredeti levelekből hiányzó részeket pedig az eredeti méretnek megfelelően kiegészitettük. Végül a lapszéleket körülvágtuk, a levelekből iveket készitettünk és a kéziratot bekötöttük.

Az el nem helyezhető legapróbb töredékeket szintén megtartottuk, két fólia és japánpapir között laminálták és a kézirathoz csatoltuk.

Az igy restaurált zenei kézirat, amelyet a kutatók már a mult század végén (Ábel) és a század elején (Gombosi) gyakorlatilag feldolgozhatatlannak minősitettek, közel háromnegyedéves türelmes és bonyolult munka árán ma ujra olvasható, tanulmányozható, fényképezhető, és igy a zenetudósok rendelkezésére áll.

JEGYZETEK

1. ÁBEL Jenő: A bártfai Sz.-Egyed templom könyvtárának története. Bp. 1885.

2. GOMBOSI Ottó: Die Musikalien der Pfarrkirche zu St. Aegidii in Bártfa. Berlin, 1929. 1.p.— Vö. GOMBOSI: Quellen aus dem 16—17. Jahrhundert zur Geschichte der Musikpflege in Bartfeld und Oberungarn. = Ungarische Jahrbücher, Bd. 12. Berlin — Leipzig, 1932. 332.p.

3. A laminátorgép erős nyomás és hő segitségével átlátszó polietilénfóliát „forraszt" a papir felületére.

4. Az engedélyért ezuton is köszönetet mondunk. Köszönet illeti még a mühely vezetőjét, Hasznos Zsigmondnét és munkatársait, akik szaktanácsaikkal és kollegiális segitségükkel támogatták munkánkat.

SONNEVEND Péter:

Az Informatika című szovjet referáló lap és folyóiratbázisa

Közismert, hogy a VINITI több mint kétszáz referáló folyóirata a világ egyik legjelentősebb szétsugárzó tájékoztató rendszerét jelenti. Szükebb szakterületünk, a tájékoztatás- és könyvtárügy világtermését az Informatika cimü lap ismerteti, amely idén a tizedik évébe lépett. A korszerüen értelmezett teljességet bizonyitják az egyes számok állandó rovatai: általános kérdések (tudománytan, szemiotika stb.), információhordozók, fordítás, információvisszakeresés, gépi eszközök, a tájékoztatási és könyvtári tevékenység szervezete. A mintegy 3000 példányban megjelenő lap évi 12 számában körülbelül 4000 dokumentumot annotál, ezenkivül az egyes számok végén teljes tartalomjegyzéket nyujt a legfrissebb folyóiratszámokról és tanulmánykötetekről.

Az 1971. évi 8. szám elején a folyóirat rövid összegezést adott saját feltáró tevékenységéről. Az utolsó három évben (1968–1970) közölt 11 106 egység közül 7664 származott folyóiratokból vagy sorozat jellegü kiadványokból. Ezek eredete igen érdekes képet mutat. A tájékoztatástudomány (informatika) nevü uj diszciplina elméleti kutatójának érdemes lesz ezeket az adatokat értelmeznie.

A 7664 folyóiratcikk 1046 periodikumból való, ez utóbbiak nagyobbik fele – többnyire általános profilu müszaki vagy tudományos kiadvány – csak 1-2 tételt szolgáltatott a 3 év alatt. Viszont mintegy 50% került ki 105 folyóiratból (a teljes bázis 10%-áról). Ezeknek az adatoknak az ismertetése után található annak a 117 kiadványnak a jegyzéke, amelyből 8-nál több irás keltette fel az Informatika szerkesztőinek figyelmét. Országok szerinti megoszlásuk: NSZK – 23 (összesen 907 közlemény), USA – 18 (763), SZU – 15 (1198), Anglia – 12 (469), Franciaország – 8 (239), Csehszlovákia – 7 (276), NDK – 5 (275), Japán – 5 (177), Lengyelország – 4 (257), nemzetközi – 4 (237), Magyarország – 3 (129), Hollandia – 3 (59), Kanada – 3 (50), Románia – 2 (135), Ausztria – 2 (23), Belgium – 1 (25), Svédország – 1 (23), Bulgária – 1 (18), Nyugat-Berlin – 1 (14).

A három magyar kiadvány: Tudományos és Müszaki Tájékoztatás (90 közlemény, ezzel a jegyzéken a 16. helyre került), Mezőgazdasági Könyvtáros (28), OMKDK Módszertani Körlevél (11).

Hazai szemmel nézve ezek a tények kissé meglepőek. De lényegesebb az, hogy az a külföldi kartárs, aki az Informatikából kivánja követni a magyarországi könyvtárügyi-tájékoztatási fejleményeket – igencsak hiányos képet alkothat rólunk! Hiszen nem kerültek a bázisfolyóiratok közé olyan szakfolyóirataink, mint a Magyar Könyvszemle, a Könyvtári Figyelő, az ágazatiak közül pl. az Orvosi Könyvtáros, a Könyv és Nevelés. (Az 1972. évi januári szám alapjegyzékében harmadik folyóiratunkként már a Magyar Könyvszemle szerepel.)

A jelenséget általánosságban két oldalról értékelhetjük. Első megjegyzésünk az lehet, hogy a VINITI munkatársainak nem sikerült eddig maradéktalanul feltérképezniük minden ország szakirodalmi „gócait". Másrészt viszont egy aktuális feladatunkat kell megfogalmazni: a folyóiratterjesztés közismert problematikusságát ismerő szerkesztőségeknek (évkönyveket kibocsátó nagykönyvtáraknak stb.) célazerü lenne rendszeresen postázniuk számaikat a VINITI részére – ellátva természetesen őket megfelelő cimforditással, annotációval. Véleményem szerint az idén elinditott, szakmánk magyar dokumentumtermésének külföldi ismertetését szolgáló Hungarian Library and Information Abstracts nem pótolhatja ezt, hiszen évente csak kétszer jelenik meg – nem is szólva arról, hogy már előzetes szelekciót is jelent.

Most mindenekelőtt magyar oldalról szemrevételeztük az Informatikát, legközelebb szeretnénk összevetni hasonló (angol, német, lengyel, román, magyar) referáló szolgáltatásokkal.

SONNEVEND Péter

Számítógépes bibliográfiai tanfolyam

A Számitástechnikai Oktató Központ „Bibliográfiai adatok tárolása és feldolgozása számitógéppel" cimmel 1972 áprilisában Siófokon egyhetes tanfolyamot inditott számitástechnikai alapismeretekkel

rendelkező szakemberek, szervezők, programozók számára. A részvételről a hallgatók látogatási bizonyitványt kaptak.

A tanfolyam célja ismeretek nyujtása volt a könyvtári feldolgozó folyamatok automatizálásának, számitástechnikai módszerek és eszközök alkalmazásának lehetőségéről, célszerüségéről, a könyvtárgépesités, információfeldolgozás hazai és nemzetközi állásáról.

Vásárhelyi Pál a könyvtárgépesités magyarországi eredményeiről számolt be és hangsulyozta az ilyen jellegü törekvések integrálásának fontosságát. H. Glocker, a SZÁMOK „A mikroreprográfia eszközei és alkalmazásuk" cimmel tervezett, de elmaradt tanfolyamára meghivott előadó, mikrofilmes rendszerszervező, a mikrofilmtechnikáról és az NCR PCMI rendszer gyakorlati alkalmazási lehetőségeiről, néhány megvalósult alkalmazásáról tartott vetitettképes előadást.

A továbbiakban N. S. M. Cox, az Oriel Computer Service Ltd ügyvezető igazgatója és D. Dews, a Manchester Business School könyvtárosa (az angol MARC bizottság tagjai) ismertették a könyvtárgépesités angliai helyzetét. Előadásaik s az előadásokat követő konzultációk a tanfolyam résztvevői számára is legérdekesebb s egyben legnehezebb témáról, a MARC rendszer részletproblémáiról, továbbfejlesztési lehetőségeiről szóltak.

A tanfolyam befejezése után Mr. Cox és Mr. Dews látogatást tett az Országos Széchényi Könyvtárban. Ekkor adott szaktanácsaikon tulmenően elutazásuk óta kiadványok megküldésével is segitik az OSZK gépesitési állomásának munkáját.

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK KÜLFÖLDÖN

Az 1971. évi külföldi tanulmányutak jegyzéke

A Könyvtári Figyelő 1971. évi 2. és 3. számában (159—166., 235—245. p.) retrospektiv összeállitást közöltünk az 1969 végéig publikált tanulmányuti jelentésekről. Tekintettel az ilyen publikációk aránylag csekély számára és nagy átfutási idejére, ezek számbavételét a jövőben is csak nagyobb időközönként végezzük el. Hogy viszonylag kurrens tájékoztatást is nyujtsunk a témáról, évenként közre kívánjuk adni mindazoknak a tanulmányutaknak a jegyzékét, amelyekről tudomást szerezhettünk.

Összeállitásunk nem teljes. Ezuton is kérjük a könyvtári és tájékoztatási intézményeket, hogy dolgozóik minden külföldi tanulmányuti beszámolójából küldjenek egy példányt a KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárának (Bp. VIII. Muzeum u. 3.), vagy ha ennek valami akadálya van, legalább kimutatást küldjenek a Könyvtári Figyelő számára a tanulmányutakról, az alábbiakhoz hasonló formában. Az 1971-re vonatkozó pótlásokat is köszönettel fogadjuk. Igy lehetővé válik, hogy az érdeklődők (főként akik maguk is olyan ország és olyan objektum meglátogatására készülnek, amelyről magyar kartársaik már közvetlen tapasztalatokat szereztek), megismerkedjenek a jelentéssel, ill. felvegyék a személyes kapcsolatot annak szerzőjével. Azoknak-a jelentéseknek a szövegét, amelyek szélesebb körü érdeklődésre tarthatnak számot, a Könyvtári Figyelőben is közzétesszük.

A tanulmányutakat a meglátogatott országok betürendjében csoportositottuk; a sor végére kerültek a nemzetközi szervezetek ülései, kongresszusai, valamint az ad hoc nemzetközi értekezletek. Az adatok sorrendje: a kiküldött(ek) neve; munkahelye; a kiküldetés időpontja; a tanulmányozott kérdések, objektumok; a jelentés hozzáférhető volta a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban vagy publikált formában.

ANGLIA

1. BALÁZS János, HÉBERGER Károly
BME Közp. Kvtára 1971.
két egyetemi kvtár
= Müsz. Egy. Kvtáros 1971. 2. sz. 21–30. p.

2. KONDOR Istvánné
MM Kvtárosztály 1971. jun. 15–29.
kvtárügy irányitása és szervezete
= KF 1972. 2. sz. 233–243. p.

AUSZTRIA

3. TAKÁCS Miklós
Megyei Kvtár, Szombathely
1971. jul. 11–19.
Nemzeti Kvtár, városi kvtár

4. VARGHA Balázs
KMK
1971. aug. 1–14.
irodalomtört. kutatások
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

BULGÁRIA

5. ANDRÉKA Pálné, BERÉNYI Jánosné
OMKDK
1971. okt. 1–16.
müszaki szak- és egyetemi kvtárak

6. BERECZKY Lászlóné KMK
1971. szept. 15–26.
kvtárak kategorizálása, gyüjtőköre; kvtárosképzés; szakszervezeti kvtárak
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

7. PINTÉR Márta KMK
1971. aug. 3. – szept. 3.
bolgár nyelvi és irodalmi szeminárium
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

CSEHSZLOVÁKIA

8. BERECZKY László
KMK
1971. jun. 14–18.
szlovák kvtároskonferencia
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

9. GERTHEIS Antal, KOÓCS Dezsőné
MÉM Információs Központja
1971. nov. 8–13.
mezőgazd. tájékoztatási központ
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

10. HARGITAI Nándorné, KIRÁLY Lászlóné
FSZEK
1971. máj. 17–21.
városi kvtárhálózat (Prága), közmüv. és isk. kvtárak kapcsolata, kvtárépités
= Könyvtári Hiradó 1971. máj.-jun. 21. p. + kézirat Kvtártud. Szakkvtár

11. HORVÁTH Tibor, SZÜCS Jenőné
KMK, OSZK
1971. nov.
kvtárgépesités
= KF 1972. 2. sz. 244–247. p.

12. KEMÉNY G. Gábor
OSZK
1971. jun. 21–30.
kutatások a nemzetiségi kérdés történetéről
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

13. KOMJÁTHY Miklósné
OSZK
1971. szept. 13–27.
a magyar nemzeti bibliográfia adatainak kiegészitése
= KF 1972. 4. sz.
+ kézirat Kvt. Szakkvtár

14. KOSTYÁL István
OSZK
1971. nov. 11–23.
államositott könyvanyag feldolgozása, cserelehetőség

15. KÖNYVES TÓTH Lilla, VARGHA Balázs
KMK
1971. nov. 29.–dec. 1.
gyermekkvtárosok konferenciája a leányirodalomról
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

16. MÓRA László, GROFCSIK Gusztávné
OMKDK
1971. szept. 27.– okt. 1.
UVTEI, Nemzeti Könyvtár, Egyetemi Kvtár (Prága)

17. OROSZ Bertalanné, MARTONOSI Pál
Megyei müv. osztály, Eger; Városi Kvtár, Kiskunhalas
1971. szept. 14–20.
a kvtárügy irányitása; prágai Városi Kvtár; megyei, járási kvtárak
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

18. SIMON Zoltán
Megyei Kvtár, Debrecen
1971. okt. 19–25.
járási, községi kvtárak

19. SOMKUTI Gabriella
OSZK
1971. dec. 16–29.
Állami Kvtár szervezete

20. SZILVÁSSY Zoltánné
OSZK
1971. nov. 1–12.
központi katalógusok; lelőhely-jegyzékek gépesitése

21. VAJDA Erik, ÓNÓDY Miklósné
OMKDK
1971.
reprográfiai eszközök és anyagok gyártása, alkalmazása

JUGOSZLÁVIA

22. KEMÉNY G. Gábor
OSZK
1971. szept. 8–14.
előadások tartása

23. SALAMON Józsefné
OSZK
1971. szept. 24.– okt. 23.
jugoszl. magyar irodalom bibl.; nagykvtárak
= KF 1972. 4. sz.

24. SALLAI István
KMK
1971. máj. 17–23.
előadások kvtároskonferencián; kvtárak, müv. intézmények
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

25. VARGHA Balázs
KMK
1971. okt. 12–23.
előadások a magyar nyelv müveléséről, oktatásáról
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

KOREAI NDK

26. ARATÓ Ferenc (BOZZAI László, HARGITAY Károly)
Orsz. Ped. Kvtár és Muzeum
1971. okt. 19.– nov. 3.
Közoktatás, kvtárügy
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

KUBA

27. ZIRCZ Péter
MM Könyvtárosztály
1971 dec.
kvtár- és tájékoztatásügy
= KF 1972. 3. sz. 329–334. p.

LENGYELORSZÁG

28. BERLÁSZ Jenő
OSZK
1971. szept. 1–15.
Hungarica-kéziratok varsói és krakkói kvtárakban

NDK

29 BESNYI János
Kertészeti Egyetem Kvtára
1971. aug.23.– szept. 13.
Mezőgazd.-kertészeti kari kvtár és hálózata

30. JÁVOR Ervinné, KADISEV Istvánné
OMKDK
1971. okt. 5–10.
ZIID munkája, szakkáderképzés

31. KERTÉSZ Gyuláné
Városi Kvtár, Debrecen
1971. szept. 15–24.
városi és megyei kvtárak
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

32. KOVÁCS Ilona
OSZK
1971. nov. 16–29.
feldolgozó munka a Deutsche Büchereiben

33. RÁCZ Aranka
MM Könyvtárosztály
1971. dec. 8–14.
az ifjuság müvelődésének központi irányitása és intézményei

34. TAKÁCS Miklós
Megyei Kvtár, Szombathely
1971. aug. 23.– szept. 21.
szakszerv. kvtárak, együttmüködésük a közmüv. kvtárakkal

35. VIZKELETY András
OSZK
1971. okt. 11.– nov. 10.
magyarorsz. német kódexek katalogizálása

NSZK

36. DOBOS Piroska
FSZEK
1971. máj. 19–23.
VBB-DBV kongresszus
= Kvtári Hiradó, 1971. máj.– jun. 19. p.

37. KELEMEN Miklós
OSZK
1971. aug.
reprográfiai (főként mikrofilm-) berendezések
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

OLASZORSZÁG

38. KASTALY Beatrix
OSZK
1971. okt. 29.– nov. 25.
papirrestaurálás; erre vonatkozó kémiai kutatások

ROMÁNIA

39. BUSA Margit
OSZK
1971. jan. 4–25.
sajtóbibl. kutatások
= KF 1972. 4. sz.

40. MOLNÁR István, HERPAY Balázsné
MÉM Információs Központja
1971. szept. 15–23.
mezőgazd. tájékoztatás gépesitése
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

41. OROSZ Gábor, SZABADI László, SZEPESVÁRY Tamás
OMKDK
1971. febr. 16–20.
Kollokvium elektronikus adatfeldolgozási szakemberek képzéséről

42. SZURMAY Ernő, CZAKÓ Jánosné
Megyei Könyvtár, megyei művelődési osztály, Szolnok
1971. szept. 5–15.
kvtárak, müvelődési házak, megyei irányitás
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

43. VÉGH Ferenc
BME Közp. Kvtára
1971. máj. 13–27.
szakirodalmi dokumentáció; irodalomkutatási oktatás
= Müsz. Egy. Kvtáros 1971. 2. sz. 32–36. p.

SZIRIA

44. PAPP István
KMK
1971. ápr. 1–14.
kvtárügy szervezete
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

SZOVJETUNIÓ

45. BIRÓ Vera, POSZLER György B. NAGY Ernő
MM
1971. máj. 17–26.
kvtárügyi együttmüködés

46. GOMBOCZ István
OSZK
1971. okt. 11–16.
kárpátaljai hungaricumok, kiadványcsere
= KF 1971. 4. sz.

47. KADISEV Istvánné, OROSZ Gábor, SCHIFF Ervin
OMKDK
1971. aug. 22–27.
tájékoztatás gépesitése (VINITI, GPNTB, VNIIKI, CNIIPI)

48. KONDOR Imre, BERLÁSZ Piroska
Orsz. Ped. Kvtár és Muzeum
1971. jun. 4–12.

Usinszkij Kvtár
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

49. SEREI Ilona
Áll. Gorkij Kvtár
1971. jul. 21–27.
Idegen Nyelvü Irodalom Kvtára nyelvi laboratóriuma
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

NEMZETKÖZI SZERVEK ÉRTEKEZLETEI

AIBM (Zenei Kvtárak Nemzetközi Szövetsége)

50. PETHES Iván
OSZK
1971. aug. 22–28., St. Gallen

CIM (Nemzetközi Zenei Tanács)

51. PETHES Iván
OSZK
1971. okt. 4–9., Moszkva

FID/CCC

52. SEBESTYÉN Géza
OSZK
1971. máj. 10–12., Hága
osztályozási csucsrendszer
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

FID/CCC

53. SEBESTYÉN Géza
OSZK
1971. okt. 26–29., Varsó
az ETO revíziója, Standard Reference Code
= KF 1972. 2. sz. 161–170.

FID C/3 bizottság

54. FÖLDI Tamás, NAGY Lajos
MTA Közg. tud. Int., MTA Állam- és Jogtud. Int.
1971. máj. 27–29. Szófia
24. ülésszak előkészitése

FID C/3

55. FÖLDI Tamás, NAGY Lajos, BABICZKY Béla
MTA Közg. Tud. Int., MTA Állam- és Jogtud. Int., ELTE kvtártud. tanszék
1971. máj. 31.– jun. 4., Szófia
24. ülésszak

FID/C 63.

56. GÁL Andorné
MÉM Információs Központja
1971. nov. 28.– dec. 4. Wageningen
ETO 63-as osztály revíziója; mezőgazd. szakkvtár
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

IADA, Bécs

57. KOZOCSA Ildikó
OSZK
1971. szept. 6–11.
restaurálás
= KF 1972. 1. sz. 59–64. p.

IFLA közm. kvtári szekció szabványositási munkabiz.

58. PAPP István
KMK
1971. jun. 1–2. Berlin
1971. nov. 22–24. Lund
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

IFLA – ISO könyvtárstatisztikai bizottság, Prága

59. URBÁN László
KMK
1971. szept. 6–10.
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

UNISIST, Párizs

60. SEBESTYÉN Géza
OSZK
1971. okt. 4–9.
UNISIST programja, szervezete
= KF 1972. 1. sz. 65–72. p.

EGYÉB NEMZETKÖZI ÉRTEKEZLETEK

61. KOZOCSA Ildikó, Cz., ÓVÁRI Sándor
OSZK
1971. okt. 27–30.
szoc. országok könyvrestaurálási konf. Poznan
= KF 1972. 1. sz. 59–64. p.

62. SONNEVEND Péter
KMK
1971. nov. 16–19.
szoc. országok társ. tud. tájékoztatási központjainak konf. Drezda
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

63. TOMBOR Tibor
OSZK
1971. márc. 26–27.
értekezlet „Nemzetközi Központ Könyvek és Dokumentumok megóvására" szervezéséről (Firenze)

64. VARGHA Balázs
KMK
1971. jun. 22–29.
„az ifjuság és a béke", „az ifjuság és a tömegkommunikációs eszközök" c. UNESCO-értekezlet (Bukarest)
kézirat Kvtártud. Szakkvtár

KÖNYVTÁRRÓL KÖNYVTÁRRA

Folytatjuk nagyobb könyvtáraink szervezeti felépítésének ismertetését, vezető beosztásu, ill. tudományos fokozattal rendelkező dolgozóik felsorolását. „ov", ill. „csv" röviditéssel jelöljük az osztály-, ill. csoportvezetőt, „DSc", ill. „CSc" jelzéssel a tudományok doktorát, ill. kandidátusát.

A műszaki egyetemek könyvtárai (1972. május–június)

BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRA

Igazgató: dr. Héberger Károly
Tájékoztató és módszertani osztály – dr. Frey Tamásné ov.
Gyarapitási osztály – Lécesné Mesterházi-Nagy Márta ov.
Feldolgozó osztály – Cserhalmi Gyula ov.
Folyóiratosztály – Somogyi Andrásné ov.
Olvasószolgálati osztály – Püsök Gyuláné ov.
Fotolaboratórium és mikrofilmtár – Pintér Lajosné ov.

– – – –

Közlekedésmérnöki Kar Könyvtára (IX. Kinizsi u. 1–7.) – dr. Szana Antalné kvtárvez.

NEHÉZIPARI MŰSZAKI EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRA, MISKOLC

Igazgató: dr. Zsidai József

Gyarapitási és feldolgozó osztály – dr. Szabó Gábor ov.
Olvasószolgálati és tudományos osztály – Nagy Gusztáv ov.
Folyóirat- és különgyüjtemény-osztály – dr. Drahos Istvánné ov.
Tanszéki könyvtárak módszertani csoportja. Reprográfia és könyvkötészet – dr. Zsámboki László főkvtáros
Gondnokság – Sutyák Györgyné gondnok.

– – – – –

Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar Könyvtára (Dunaujváros) – Gábor Iván kvtárvezető
Vegyipari Automatizálási Főiskolai Kar Könyvtára (Kazincbarcika) – Békési Józsefné kvtárvez.

VESZPRÉMI VEGYIPARI EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRA

Igazgató: dr. Kováts Zoltán

Gyarapitási és módszertani csoport – Straub Gyuláné csv.
Feldolgozó csoport – Szabó Miklósné főkvtáros
Folyóirattár – Dömötör Lajosné csv.
Reprográfiai csoport – Bende Magda csv.
Könyvtárközi kölcsönzés – Kokas Endréné főkvtáros
Számitógépes kémiai szakirodalomfigyelő szolgálat – Egyházy Tiborné vegyészmérnök
Jegyzetszerkesztőség – Szörényi Ottokárné csv.
Sokszorositó részleg – Körmendy Sándor műhelyvez.

A Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtára (1972. július)

MARX KÁROLY KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRA

Igazgató: dr. Gyenge Erzsébet
Állománygyarapitási osztály – Pozsár Istvánné ov.
Feldolgozási osztály – dr. Bolyó Ferenc ov.
Olvasószolgálati osztály – Klug Ferenc ov.
Bibliográfiai osztály – dr. Huszárné dr. Veszprémi Hedvig ov.
Folyóiratcsoport és kutatószobai szolgálat – Császár Jánosné ov. h.

A MÉM Információs Központja és a mezőgazdasági felsőoktatási intézmények könyvtárai

MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMEZÉSÜGYI MINISZTÉRIUM INFORMÁCIÓS KÖZPONTJA (AGROINFORM)

Főigazgató: dr. Királyi Ernő CSc
Főigazgatóhelyettes: Molnár István
Termelési és müszaki fejlesztési osztály – Molnár István főig. h. ov.
Közgazdasági osztály – dr. S. Leölkes Lajos ov.
Szaktanácsadási osztály – dr. Varró József ov.
Könyvtári osztály – dr. Szentmiklósi Istvánné ov.
Szervezési osztály – dr. Gál Andorné ov.
Fordító osztály – Molnár Ferenc ov.
Pénzügyi osztály – Koncsik József főkönyvelő
Sokszorositó üzem – Budai János nyomdavezető

Tudományos fokozattal rendelkezik: dr. Hámori Dezső DSc (termelési és müszaki fejlesztési osztály)

AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA, GÖDÖLLŐ

Igazgató: dr. Lőrincz Gyula CSc

Gyarapitási és nyilvántartási osztály (vezetőjének helye betöltetlen)

Olvasószolgálati és tájékoztatási osztály – Tóth Béla mb. ig.h.

– – – – –

Tudományos fokozattal rendelkezik:

dr. Molnár Nándor CSc (olv. szolg. és táj. oszt.)

dr. Pecze Ferenc CSc (egyetemtörténeti különgyüjtemény)

– – – – –

Mezőgazdaságtudományi Kar Üzemmérnöki Szakának Könyvtára (Zsámbék) – Pati Nagy Eleménné kvtárvez.

AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA, DEBRECEN

Könyvtárvezető: Bilincsi Lajos

Öntözéses-Meliorációs Főiskolai Kar Könyvtára (Szarvas) Szelényi László kvtárvez.

AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA, KESZTHELY

Könyvtárvezető: dr. Tószegi Péterné

Mezőgazdaságtudományi Kar Könyvtára (Mosonmagyaróvár) – dr. Péter Jánosné kvtárvez.

Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Kar Könyvtára (Körmend) – Illés Antalné kvtárvez.

ÁLLATORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA, BUDAPEST

Könyvtárvezető: Kurdi József

ERDÉSZETI ÉS FAIPARI EGYETEM KÖNYVTÁRA, SOPRON

Igazgató: Hiller István

KERTÉSZETI EGYETEM KÖNYVTÁRA, BUDAPEST

Könyvtárvezető: dr. Geday Gusztáv
Könyvtárvezető h.: Virág Andorné dr.
Kertészeti Főiskolai Kar Könyvtára (Kecskemét) – Szabadi Sándor kvtárvez.
Tartósitóipari Üzemmérnöki Szak Könyvtára (Budapest) – Koós Lászlóné kvtáros

MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI FŐISKOLÁK KÖNYVTÁRAI

Élelmiszeripari Főiskola Könyvtára, Szeged – Szabó Józsefné kvtárvez.
Mezőgazdasági Főiskola Könyvtára, Kaposvár – Szikszai Lászlóné kvtárvez.
Mezőgazdasági Főiskola Könyvtára, Nyiregyháza – Jakab Károlyné kvtárvez.

---

x kulfoldi hirek x kulfoldi hirek x kulfoldi hirek x

A REPROGRÁFIA HALÁLOS VESZÉLY a szakfolyóiratokra – állapitja meg a francia sajtó az Opera-Mundi-Europe c. folyóirat megszünte alkalmával. Az igen hasznos és drága folyóiratot (előfizetése évi 1200 frank) főleg nagyvállalatok járatták, általában több példányban, különböző részlegeik számára. Ujabban azonban többnyire csak egy példányban rendelték meg, s maguk sokszorositották a szükséges példányszámban. Mennél több lett a lap olvasója, annál kevesebb az előfizetője – s végül csődbe került. Az USA-ban is több példa volt már ilyesmire. (Bibl. de la France, 1972. 2. sz.)

SZOVJET IRÓKÜLDÖTTSÉG fellépésére került sor 1971 decemberében a frankfurti Városi Könyvtár irodalmi estjeinek sorában. G. Abasidze a kis szovjet népek irodalmáról, Sz. Hadzsanjan az örmény kulturáról és az ősi örmény könyvtárakról, V. Sztyesnyenszkij a német irodalom orosz forditásban való terjedéséről tartott előadást, majd Abasidze és Vinokurov verseikből olvastak fel. (BuB, 1972. 2. sz.)

SZEMLE

CSÜRY István

Hungarica Külföldi Folyóiratszemle. A Magyar Folyóiratok Repertóriuma negyedéves melléklete. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Szerk. Szentmihályi János. 1. évf. 1–4. füzet. (Ism.: – –)

Az ember természetátalakitó, önmegvalósitó folyamatában az irodalom mint egyetemes ismerethordozó, mint a munka, a megismerés, a müvészi alkotás eredményeinek akkumulációs eszköze s mint a legegyetemesebb értelemben vett történelem tényeinek rögzitője, alapvető, semmi más eszközzel, módszerrel nem helyettesithető funkciót teljesit. Nem csupán kommunikativ eszköz, hanem a tükrözés és a megformálás eszköze s mint ilyen, elválaszthatatlan a megismerés és alkotás aktusától, az emberi praxis egyetemes folyamatától. Az irodalom e – mondhatjuk: társadalomontológiai jelentőségü – funkcióját napjainkban számos jelenség elfödi, homályba burkolja a köznapi gondolkodás előtt. Homályba burkolja maga az irodalom: annak áradatszerü felduzzadása, a prezentálási formák, a rögzitést hordozó anyagok, technikák hallatlan differenciálódása, a publicitás mármár áttekinthetetlen strukturálódása stb. Elfödik az információszerzés irodalmon kivüli, ill. az irodalomhoz csak áttételesen kapcsolódó változatos, korszerü formái. Nem utolsósorban elfödi az a körülmény is, hogy mindmáig nem sikerült megteremteni azokat az intézményes feltételeket, amelyek birtokában a társadalom – lépést tartva az irodalom terjedelmének növekedésével, termelődési ütemével – képes lehetne annak hatékony ellenőrzésére, folyamatos szintetizálására, a felhalmozott rögzitett tartalmaknak emberi tudatokba való áttételére. A bibliográfia mint e szintetizálás és transzmisszió klasszikus müfaja ill. tevékenységi formája – belső (elméleti, szemléleti) és külső (társadalmi, gazdasági) okok miatt – alig-alig képes betölteni hivatását.

Ez általánosságok megfontolása nélkül nem értékelhetnénk érdeme szerint az uj hungarica bibliográfiát. Hogy bátor vállalkozással van dolgunk (s ez az első, ami az olvasót megkapja), ebben az összefüggésben domborodik ki igazán. És csakis ebben az összefüggésben

igazolódik a vállalkozás értelme. A nemzeti vonatkozás nem egyszerü rendező, elhatároló szempont, amelynek segitségével a világirodalom hatalmas medencéjéből többé-kevésbé homogén anyagot lehet elrekeszteni s egy praktikus keresési, használati elv szerint feltárni. A nemzeti irodalom nemzetközi szétsugárzásának és reflexeinek nyomozása nem egyéb, mint a kultura szétsugárzásának és országhatárokat nem ismerő kölcsönhatásának feltérképezése, mint a nemzetközi szinten megvalósuló tudományos megismerés, gazdasági és politikai gyakorlat elsődleges és valóságos erővonalainak szinoptikus feltárása.

A nemzeti bibliográfia mint müfaj a feltörekvő nemzeti burzsoáziák politikai és kulturális törekvései jegyében fogantatott és bontakozott ki a 18–19. század folyamán. A keletkezését meghatározó társadalmi tényezők később, az egyes országok történelmi fejlődésének megfelelően, jelentősen módosultak, s a szocialista országokban gyökeresen megváltoztak. Mindemellett a nemzeti kultura propagativ értékü dokumentálása mint funkció kisebb vagy nagyobb mértékben sajátja maradt a nemzeti bibliográfiáknak, sőt egyes esetekben rejtett vagy nyiltan hirdetett nacionalista törekvések a megfelelő politikai meggondolások szerint alakitották azok gyüjtőkörét, területi „illetékességét" stb. A modern társadalom szükségleteinek megfelelően, e propagativ funkción mindinkább és messze tulnő a nemzeti bibliográfia gyakorlati szerepe és közvetlen jelentősége a tudomány, a termelés, a kultura háztartása számára. Ezt a funkcióját nem csupán az országhatárokon belüli irodalmi tájékozódás alapforrása-, hanem a világdimenzióban szerveződő tájékoztatási rendszer elsőrendü strukturális elemeként kell betöltenie. A megfelelő teljességü és periodicitásu, kellően differenciált és prezentált nemzeti bibliográfiák kiadása igy válik „belügyből", nemzeti feladatból egyre inkább nemzetközi kötelességgé és szolgálattá.

A magyar folyóiratrepertórium kiegészitése a magyar szerzők külföldön megjelent cikkeinek s a külföldi periodikumok magyar vonatkozásainak negyedéves bibliográfiájával kétféle értelemben is az utóbbi irányban fejleszti tovább nemzeti bibliográfiánkat. Egyrészt ugy, hogy – áttörve az országhatáron belüli nyomdaterméknyilvántartás több tekintetben is formális, mesterséges korlátait – az irodalmi folyamatok és kapcsolatok végigkövetését, tematikai és funkcionális egységet alkotó irodalmi rétegek összehozását teszi lehetővé. Másrészt ugy, hogy a külföldi irodalomnak egy természetesen összetartozó kategóriáját regisztrálja: az összes diszciplinákból azokat az irásokat, amelyek Magyarországra vonatkoznak, ill. valamely hazai tudományos, irodalmi, müvészi stb. teljesitményhez kapcsolódnak. Nyilvánvaló, hogy ennek az irodalmi kategóriának a bib-

liográfiai feltárása nem az egyes külországok, hanem elsősorban hazánk feladata. E kettős tudományos alapfunkció természetesen nem homályositja el az uj hungarica bibliográfia egyéb érdemeit. Többek között azt, hogy birtokában most már teljesebben, pontosabban tudunk felelni a kérdésre: mit ad társadalmunk az emberiségnek? Hogy másodlagos (pl. szerzői) bibliográfiák kompilálásának egy régóta nélkülözött forrását nyitotta meg számunkra. És igy tovább.

Csábitó feladat lenne most melegében kielemezni a bibliográfiából, melyek azok a hazai tudományos és müvészi irányzatok, gazdasági eredmények, politikai vivmányok, egyéni teljesitmények stb., amelyekre a külföld a legelevenebben reagál, milyen ez a reakció s hogyan változik az egyes országok politikai orientációja szerint. Első pillantásra is feltünik a kortárs magyar filozófia és szociológia, a magyar filmmüvészet, zenei és szinházi élet, a gazdasági reformok iránti élénk és széles körü érdeklődés. Ugy véljük azonban, hasonló elemzésekhez csak több évfolyam birtokában lesz elég szilárd alapunk. Nemcsak azért, hogy hosszabb időszak nagyobb anyagára támaszkodhassunk, hanem azért is, mert egy hasonló tipusu i n d u l ó bibliográfia irodalmi bázisa szükségképpen kialakulatlan. Csak a már feltárt és kivülrekedt anyag rendszeres elemzése, kiértékelése alapján kristályosodhatnak ki a kiválasztás szempontjai és válogatódhat ki a figyelésre érdemes periodikumok többé-kevésbé standard kollekciója. Tehát csak egy ilyen érlelődési szakasz eredményes lezáródása után lehet majd alapunk annak feltételezésére, hogy a bibliográfia a megfelelő teljességgel és arányaiban is megfelelően tárja fel a gyüjtőkörébe tartozó irodalmat.

Az előbbi megfontolás átvezet bennünket a bibliográfia néhány fontosabb „szakmai" vonatkozásának értékelésére.

A szerkesztés bölcsen és gyakorlatiasan emancipálta magát a teljesség babonájának igézete elől. Abban, hogy hasonló hungarica bibliográfia nem indult meg már jóval korábban, minden bizonnyal nem kis része van a gyüjtésbeli teljesség még mindig meglehetősen elterjedt fetisizálásának. Minthogy ugyanis a teljesség követelménye (pontosabban annak elvont, formális értelmezése) az adott esetben a földkerekség bármely pontján megjelenő v a l a m e n n y i periodikum v a l a m e n n y i magyar vonatkozásu cikkének, magyar nyelvü vagy magyar (esetleg csak magyar nevü) szerzőjétől származó közleményének feltárását kivánná meg, nyilvánvaló, hogy ezen az alapon a hungarica bibliográfiát mint merőben irreális feladatot még csak napirendre sem lehet tüzni. (Nem is szólva egy i l y e n elvi alapon

álló vállalkozás értelméről. Erre vonatkozó véleményünket illendőbb hallgatással mellőznünk.) Nos, a szerkesztőségnek néhány kardinális kirekesztő elv alkalmazásával sikerült e büvös körből kitörnie. Először is a szerző alapján történő felvételt azokra a személyekre korlátozta, akik Magyarországon élnek és alkotnak, ill. a külföldi magyarok közül azokra, „akiknek publikációi szakmai szempontból érdemelnek figyelmet". (Most ne firtassuk, mit ért az előszóiró a „szakmai szempont" meglehetősen tartalmatlan kifejezésén. Nyilván értékelő – éspedig nemcsak szinvonalbeli, hanem politikai, hasznossági stb. alapon értékelő – szempont alkalmazására gondol.) Másodszor: limitálta (mintegy 400 féleségre korlátozta) a figyelendő folyóiratbázist. Harmadszor: a kiválasztás egyik alapelvévé tette a lényeges társadalmi szükségletek mérlegelését. (Az előszó – szerintünk szabatosabbá tételre szoruló – megfogalmazása szerint a bibliográfia „elsősorban azoknak a közleményeknek – folyóiratcikkek, recenziók stb. – ismertetésére vállalkozik, amelyek a hazai tudományos kutatás, müszaki fejlesztés, a gazdasági tevékenység és a kulturális élet irányitói és munkatársai által felhasználható információt tartalmaznak vagy jelentenek".)

A folyóiratbázisnak néhány százas nagyságrendü féleségben való limitálásával – mondottuk – egyetértünk. Ezres, többezres nagyságrendü folyóirat figyelése megoldhatatlan feladat elé állitaná a szerkesztőséget s ugyanakkor – a cikkek országonként, folyóiratonként változó szóródása miatt – a befektetendő óriási munkatöbblet kevéssé járulna hozzá az optimális teljesség megközelitéséhez. Abban természetesen, hogy a jelenlegi bázist – ahogy a szerkesztőség tervezi – akár 50–100 %-kal is fokozatosan növeljék, messzemenően egyet lehet érteni. E növelés azonban semmi esetre sem lehet mechanikus vagy ötletszerü. Országonként és folyóiratonként a lehető leggondosabban kell mérlegelni – s ehhez próbamunkálatok végzését is nélkülözhetetlennek tartjuk –, hol kinálkozik leginkább releváns cikkanyag. Feltehető: a jelenlegi folyóiratbázis kiválasztásánál szerepet játszott az a körülmény, hogy melyek azok a folyóiratok, amelyeket a 30 főnyi munkatársi gárda főhivatásszerüen egyéb célból amugy is figyel, vagy amelyekhez saját intézményénél hozzájut. Csakis igy irányulhatott a figyelem olyan kevéssé lényeges orgánumokra, mint az Alcoholismus, a Leder, Schuhe, Lederwaren, a Leichtathletik, a Müll und Abfall stb. És igy maradhattak számon kivül olyan klasszikus folyóiratok, mint az Akzente, a Neue Rundschau, a New Left Review, a Nouvelle Revue Française, a Pensée, a Revue des Deux Mondes, a Temps Modernes é.i.t. Indulásnál a hasonló eljárás megengedhető, sőt – a tanulságok miatt – célszerü. Valószinü továbbá, hogy a munka gazdasá-

gossága később is bizonyos kompromisszumokra kényszeriti a szerkesztőséget a figyelendő periodikumok megválasztásában. A végleges, helyesebben a viszonylag állandó folyóiratbázis azonban – tartalmi kritériumok és a tapasztalt alapján mérlegelten – a bibliográfia funkciója és gyüjtőköre szempontjából legfontosabb 600–800 orgánumból kell hogy összeálljon.

Hogy a funkció és gyüjtőkör elvi kérdéseivel, azok társadalmi, történelmi, tudományelméleti stb. összefüggéseivel a szerkesztőség mélyébben, elméleti igénnyel nem foglalkozott, a jelen stádiumban méltánytalan volna felrónunk. Igazat kell adnunk az előszóiró Szentmihályi Jánosnak: a bibliográfia hiányossága „kisebb baj, mint a hiány teljessége". Sőt dicsérnünk kell azt a jó bibliográfusi érzéket, amely mellőzött sok olyan anyagot, amelyet a hagyományos (és tegyük hozzá: máig is homályos) hungarica-felfogás bizonyára idehozott volna, viszont „egyből" kiterjeszkedett olyan területekre (természettudományok, alkalmazott tudományok), amelyek nem hiányozhatnak egy átfogó magyarország-központu tájékozódás érdeklődési köréből. A funkció és a gyüjtőkör meghatározásához magunk is csak igen általános elméleti fogódzókat tudtunk adni ez ismertetés elején. Ezekhez itt még a felhasználás alapos elemzésének, a bibliográfiához füződő objektiv igények gondos mérlegelésének kivánalmát szeretnénk hozzáfüzni. Valószinü, hogy a szükebb értelemben vett (tehát történelmi, irodalomtörténeti, müvészet- és tudománytörténeti, szociológiai, néprajzi, nyelvészeti stb. szempontu) hungarica-kutatás szükségletei mellett elsősorban a tudománypolitikai, gazdaság– és iparpolitikai, ill. szervezési tevékenységek információigényeinek kell majd meghatározó jelentőséget tulajdonitani. (Az, hogy pl. egy kutató biológus, mérnök vagy matematikus a maga tárgyilag meghatározott munkájához a hungarica bibliográfiát vegye segitségül, nyilván csak igen szórványosan fog előfordulni.) Ez utóbbi körülmény vezérfonalat ad kezünkbe az alkalmazott és természettudományos anyag kiválasztási elveinek pontosabb meghatározásához, valamint e két terület – szerintünk kivánatos – redukálásához.

Végül illenék a prezentálást is méltatnunk: helyeselnünk az anyafolyóirathoz igazodó, értelemszerü tagolást, nyugtáznunk a nagyon szükséges cimforditásokat és az okosan alkalmazott annotációkat, esetleg vitatkoznunk a névmutató fukarságával, amely mellőzi a nem magyar nyelven publikáló szerzőket és a könyvismertetések szerzőit. (N.b.: a könyvismertetések az adott bibliográfia szempontjából kiemelkedően értékes anyagnak tekintendők!). Ugy sejtjük azonban, hogy ép e vonatkozásban lesz a szerkesztőségnek bibliográfusi és

könyvtárosi körökben a legtöbb tanácsadója és birálója. A prezentálási formák és technikai megoldások fontosságának teljes átértése mellett is hadd adjunk itt kifejezést annak az érzésünknek, hogy a gondolatjelek és zárójelek körüli fontoskodás ma még mindig egyike a mi szakmánk visszahuzó, a lényeges problémákat sokszor háttérbe szoritó tényezőinek. Mégis, egyetlen apró csemegével, amely egy kissé erre az étlapra tartozik, hadd kedveskedjünk mi is. Javasolnánk a bibliográfiai tételek sorszámozását. Nem azért persze, hogy kompletté tegyük a birálatot, hanem mert a számitógépes indexek későbbi kiadására gondolunk, sőt azt fölöttébb fontosnak is tartjuk. Amennyire óvatosan tartózkodunk minden olyan javaslattól, amelynek teljesitése növelné az egyes számokhoz füzött indexek terjedelmét, munkaigényességét, annyira meggyőződésünk, hogy az évfolyamok szaporodtával egyre nehézkesebbé válik a bibliográfia használata, s ezen csak egy, a jelenleginél jóval több keresési szempontot kielégitő index segithet. Ilyen indexet pedig ma már csak számitógépen előállitva képzelhetünk el, s az évfolyam-, oldal- és hasábszámra való utalás helyett praktikusabbnak érezzük az egyedi sorszámok feltüntetését a tárgyszók, tulajdonnevek stb. mellett.

CSÜRY István

Balatoni beszélgetések. A könyvtárak, muzeumok és levéltárak vezetőinek országos tanácskozása. Siófok, 1971. julius 12–14. Szerk. Kellner Bernát. [Kiad. a Somogy megyei Tanács VB. Müvelődésügyi Osztálya.] Kaposvár, 1972. 98, [1] p.

Igen jelentős tanácskozásra gyültek össze a könyvtárak, muzeumok és levéltárak, továbbá szakigazgatási szerveik vezetői 1971 nyarán Siófokon, az immár hagyományos „Balatoni beszélgetések" keretében, hogy felmérjék a három tudományos és közmüvelődési intézmény együttmüködésének megyei és országos tapasztalatait, megvitassák kapcsolataik továbbfejlesztésének lehetőségeit a helytörténeti kutatásban és a közmüvelődésben.

Az előadások egy részének (KONDOR Istvánné megnyitó előadásának, FOGARASSY Miklós referátumának és SZABÓ Ferenc korreferátumának) cikkváltozatát már közölte a Könyvtári Figyelő 1971. évi 4. száma (271–287. p.). Azóta megjelent KELLNER Bernát szer-

kesztésében a konferencia előadásairól, korreferátumairól és hozzászólásairól a fenti füzet; ennek alapján kívánok a tanácskozásról részletes áttekintést adni, személyes tapasztalataimra is támaszkodva (s csak röviden utalva a lapunkban már közölt anyagra).

KONDOR Istvánné, az MM Könyvtárosztályának vezetője megnyitó beszédében a három közgyüjtemény együttmüködésének történeti előzményeit és mai elvi jelentőségét exponálta, hangsulyozva a témaválasztás „telitalálatát".

VÁRKONYI Imre, a Somogy megyei Tanács elnökhelyettese „A muzeum, a levéltár, a könyvtár feladata és együttmüködése a helytörténeti munkában és a közmüvelődésben" cimü, vérbeli vitainditó előadásának első részében a helytörténeti kutatásról szólva megállapitotta, hogy e téren „az esetek többségében nincs szervezett együttmüködés, több évre meghatározott kutatási-kiadási terv, amelyhez mindhárom intézmény igazodna" (12. p.). Az intézmények munkáját szabályozó különféle rendeletek ugyanis nincsenek összehangolva, befelé forduló szemléletből erednek. Ennek következtében a gyüjtőkörök átfedik egymást; ez megnehezíti a kutatók munkáját, s nem is gazdaságos. Szerinte egyetlen közös rendelkezésben kellene szabályozni az intézmények feladatait, főként gyüjtőkörét, ilyen alapon: „A muzeum tárja fel és gyüjtse össze a területen élt és élő nép kulturájának tárgyi emlékeit, megörökitett szóbeli hagyományait. A levéltár a terület történelmének irásos dokumentumait, a könyvtár pedig a nyomtatott vagy kéziratos kiadványokat, könyveket, könyv jellegü kéziratokat." (13. p.) Birálta az intézményi autarkiás felfogást („a kutató kapjon meg mindent egy helyen"). – A kutatás és a publikálás összehangolása érdekében az elvi irányitást a helytörténeti bizottságok, az operativ irányitást a levéltárak mint kutatási bázisintézmények hatáskörébe utalná – somogyi példára. Szólt még a kiadványterjesztés és felhasználás megoldatlanságáról.

Előadásának második részében a közmüvelődési feladatokról szólva főként szakigazgatási-szervezeti kérdéseket vetett fel. Megyei szinten egységesiteni kellene az irányitást: „tartozzék mindhárom intézmény a müvelődésügyi osztályhoz" (17. p.). Országos szinten is van javitanivaló: „a három intézményrendszer irányitása most csak miniszterhelyettesi szinten találkozik" (u. o.). Hangsulyozta a belső (tudományos) és külső (közmüvelődési) feladatok elválaszthatatlanságát, majd külön-külön foglalkozott a három közgyüjtemény közmüvelődésinek tartott feladataival, de a szintetizálásra már nem került sor.

Az első és a harmadik napon elhangzott korreferátumok mind az együttmüködés időszerüségét hangoztatták, többé-kevésbé kiegészitve és helyi példákkal illusztrálva a vitaindító referátumot. Eltérés mutatkozott azonban az együttmüködés lehetséges területeinek, arányainak, sulypontjának megitélésében, általában a szemléletben.

ÉRI István, a Veszprém megyei Muzeumok Igazgatóságának vezetője az együttmüködés fő akadályainak részben ugyancsak a rendeleteket és a szakigazgatási mechanizmust, részben a kikisérletezett módszerek hiányát tekinti. Javaslata: megyei intézményvezetői kollégium szervezése a müvelődésügyi osztályok mellett. Az együttmüködést ő nemcsak a helytörténeti-kutatási, hanem a honismereti-népmüvelési területen is szükségesnek tartotta. Mindamellett szerinte is a tudományos alapokig, a közös gyökerekig kell lenyulni.

SZABÓ Ferenc, a Békés megyei Állami Levéltár igazgatója korreferátumában igen érdekes, ám erősen vitatható javaslatot tett a három intézmény közötti könyvtári gyüjtőköri kooperáció és a megyei központi katalógusok kérdésében. (Különösen a konferencián elhangzott és e gyüjteményben leközölt első megfogalmazásával kellene vitatkoznunk.)

KELLNER Bernát, a Somogy megyei Könyvtár igazgatója főként a „verejtékesebb" közmüvelődési tevékenység oldaláról közelitette meg a témát. (Legfőbb gondolatait a Könyvtáros 1971. évi 8. számában is olvashattuk.) Az együttmüködés hiányának egyik okát a módszertani szakirodalom szegényességében látja. Szerinte a szervezeti kereteket a jogszabályok biztositják, a gyüjtőköri megosztást illetően viszont differenciáltabb meghatározásra lenne szükség. Az együttmüködés számos, eddig nem érintett lehetőségét sorolta fel a tartalmi kérdésektől a technikai együttmüködésig. Mindezek realizálásának alapvető feltétele azonban a mielőbbi szemléletváltozás.

STEINER Tibor, a Komárom megyei Tanács elnökhelyettese szintén a közmüvelődés szempontjából közelitette meg korreferátumában a témát. A tájékoztatásban és nevelésben látta a háromféle közgyüjteménynek egyaránt alapvető és egymást szervesen kiegészitő feladatát.

A harmadik nap korreferensei közül először MOLNÁR Pál, a Nógrád megyei Muzeum igazgatója számolt be tényszerüen a háromféle intézmény együttmüködésének megyei eredményeiről és terveiről. Majd az együttmüködés módozataival (intézményközi profilirozás, központi

könyvkatalógus stb.) s végül a helytörténeti kutatás elvi és módszertani kérdéseivel, a publikálással foglalkozott. Külön problémaként említette a gyüjtő munka széles társadalmi bázisának megszervezését, elismerve ezzel a honismereti mozgalomnak a helytörténeti kutatást kiegészitő, „felderitő" szerepét.

VARGA János, az MM Levéltári Igazgatóságának vezetője a közgyüjtemények gyüjtőkörének elhatárolásával foglalkozott korreferátumában, hangsulyozva, hogy „a gyüjtőköri probléma végleges és az ügy érdekében leginkább célszerü lezárása előtt szükség van a különféle nézetek szembesitésére" (67.p.). Lényegében ezt szolgálta a 2. nap vitája is; kár, hogy ez az alapos korreferátum a 3. napra került, s igy a vitában már alig referálhattak rá. (Ugyszintén sajnálatos az is, hogy az uj levéltári jogszabályok megalkotása előtt nem került sor a nézetek ilyen széles körü szembesitésére!) Fejtegetéseinek legfőbb konkluziói: 1. A fejlődés a funkciók és gyüjtőkörök világos és pontos elkülönitése felé halad. 2. Gyüjtőköri megosztási javaslata nagyjából a vitainditóéval egyezik (az „irat" fogalmát azonban nagyon tágan értelmezi. elmosva a levéltári irat és a könyvtári kézirat közötti határt). 3. A magáneredetü iratok gyüjtését a hatályos rendeletek lehetővé teszik a könyvtárak és muzeumok részére is, habár a levéltár volna a legideálisabb őrzési helyük; e téren tehát együttmüködésre és esetenkénti döntésre van szükség (ehhez elvi szempontokat adott, sőt konkrét javaslatokat is tett). 4. Igen fontos a kölcsönös tájékoztatás egymás iratanyagáról, az állomány-nyilvántartások és segédletek megléte mindhárom intézményben.

FOGARASSY Miklósnak, a KMK munkatársának korreferátuma az intézmények kiadói munkájának összehangolásáról szólt. Javaslatai közül a helyismereti „guide"-ra vonatkozó terv már a helyszinen is nagy érdeklődést keltett a társintézmények vezetői körében.

A tanácskozás második napját és harmadik napjának végét a hozzászólások foglalták el. Nem térhetünk ki egyenként a 17 hozzászólásra (a gyüjteményből egyébként EGYÜD Árpád felszólalása technikai okokból kimaradt), ehelyett a vita néhány lényeges csomópontját jelezzük.

A legnagyobb vita a gyüjtőkörök egyeztetése kérdésében alakult ki. A teljes és pontos gyüjtőköri elhatárolás mellett egyedül ROMÁN János szólt; szerinte egy értelmes laikus is képes megmondani, hogy milyen dokumentumnak melyik intézményben van a helye. DEGRÉ Alajos és még néhányan csak „de futuro" tartották lehetségesnek és szükségesnek az elhatárolást, visszamenőleg nem. A több-

ség azonban a gyüjtőköri elhatárolás merev jogi kodifikálása és formalizmusa ellen emelt szót (VIGH Károly, FOGARASSY Miklós, CSÜRY István, KOPASZ Gábor, NAGY Ernő). Emellett VIGH és FOGARASSY lehetséges és áthidaló megoldásként javasolta a fölöspéldányok cseréjét vagy átadását, pl. VIGH az ügyiratok nem levéltári jellegü mellékleteinek – plakátok! – átadását a muzeumoknak. (?) Egyesek szerint a gyüjtőköri problémákat a hozzáférhetőség és a feltárási kooperáció alapján lehet megoldani (FOGARASSY, NAGY Ernő). HÉTHY Zoltán visszatért a SZABÓ Ferenc által felemásan már felvetett megyei helyismereti központi katalógus gondolatára – könyvtári feladatként.

Erős vita és nézeteltérés alakult ki a történettudományi kutatás bázisainak megitélésében. A legszélsőségesebb levéltáros álláspont szerint (DEGRÉ Alajos) a levéltárak a lényegi bázisai a helytörténeti kutatásnak; a könyvtár csak olvasási segédletet ad, a muzeum csak kiállit – „bármit is beszélnek tudós könyvtárosaink". Az intézményi elfogultságtól mentes történészek – mint pl. SZABAD György – általában már a muzeumok jelentőségét is elismerik, de a könyvtáraknak ők is afféle „lógós" szerepet tulajdonitanak: ez utóbbiak csak „kiegészitik" a két alapintézmény forrásait a történeti feldolgozásokkal. A könyvtárosok képviseletében CSÜRY István hangoztatta, hogy nincs kitüntetett intézménye a történeti kutatásnak, a könyvtárak is tartalmaznak primér információkat nyujtó „forrásokat" (sajtó, statisztika).

Ugyancsak jellemző volt a szemléleti polarizálódásra a helytörténet és honismeret fogalma s a kettő viszonya körül kialakult vita. Mig a helytörténeti kutatás országos irányitói és az országos intézmények vezető munkatársai (VIGH Károly, SZABAD György, SÁGVÁRI Ágnes) általában elismerik a honismereti mozgalom jelentőségét s azt, hogy a kettő egymást kölcsönösen kiegészíti, addig a vidéki muzeumok és levéltárak munkatársainak némelyike (pl. MÁNDOKI László muzeológus) nyiltan tagadja a mozgalom jelentőségét, sőt egyenesen károsnak tartja tevékenységét, legszivesebben kizárná a közgyüjtemények használatából az amatőröket.

– – – – – –

A tanácskozás főbb eredményei, pozitivumai:
1. A felszabadulás után – a közgyüjtemények utjainak elválása óta – először ült össze ilyen magas szintü vezetői együttes az együttmüködés megtárgyalására. Tartalmas előadások és hozzászólások hang-

zottak el, őszinte vitalégkör alakult ki. Mindenki egyetértett az alapvető kérdésben: az együttműködés szükségszerű és időszerű.
2. A tanácskozás számos – surlódásra okot adó – elvi-szemléleti, szervezeti és jogi problémát állitott az érdeklődés közzéppontjába; jellegénél fogva nem oldhatta meg ezeket, de elinditotta tisztázásuk folyamatát.
3. A helyismereti kalauz tervének felvetésével (amely azóta már elindult a megvalósulás utján) a három országos közgyüjteményi központ példát mutatott a kiadványi munkában való együttmüködés helyes módjára.

A tanácskozás főbb hiányosságai, negativumai:
1. Több szempontból is leszükitett, korlátozott volt a „beszélgetések" tematikája. – a) Tulságosan a megyei intézményekre és szakigazgatásra korlátozódott az eszmecsere, holott bőven van tennivaló az országos intézmények és szakigazgatás szintjén is. – b) Az előadások is, a vita is erősen intézményközpontuak voltak; a belső szakmai problémák taglalása közben elsikkadt a végső cél: a közönség szolgálata, a kutatás érdeke, a munka hatékonysága (amint erre Ságvári Ágnes és Nagy Ernő hozzászólása felhivta a figyelmet). – c) Az intézményi irányultság ellenére a könyvtárak igen hátrányos helyzetbe kerültek. Róluk szólván ugyanis alig érintette a tanácskozás a szakkönyvtárakat, mintha a magyar könyvtárügy csak közmüvelődési, közelebbről megyei könyvtárakból állana (róluk sem a korszerü „általános nyilvános könyvtári" értelemben volt szó). A társintézmények munkatársainak értékrendjében igen alacsony az „árfolyama" a könyvtáraknak és az általuk szolgáltatott forrásoknak és szakirodalomnak (ebben a könyvtárak is ludasak). – d) A kutatás mellett a közmüvelődés kissé háttérbe szorult a vitainditóban is, az érdemi vitában is. A közmüvelődési szempontokat hangsulyozó előadások és hozzászólások némelyikében viszont nem a korszerü szemlélet, hanem az 50-es évek mozgalmi, formalista népmüvelési felfogása tükröződött. (Ez ellen, de csakis ez ellen joggal tiltakoznak a tudományosság.képviselői!) – e) A kutatás oldaláról is leszükült a tematika, hiszen a regionális kutatásoknak nemcsak szükebb történettudományi-helytörténeti, hanem tágabb történeti (pl. irodalomtörténeti stb.), sőt mai (szinkron) ágazatai is léteznek – a földrajztól a szociológiáig.
2. A szemléleti egység hiánya talán a legsulyosabb probléma, amely jórészt a szakmai (szaktudományi) és intézményi sovinizmus következménye, de nem magyarázható pusztán azzal. Ugyanis ez nemcsak az egyes intézménytipusok feladatainak és gyüjtőkörének, valamint a kutatásban betöltött szerepének megitélésében nyilvánult meg, hanem

általában a tudomány és közmüvelődés, a helytörténet és honismeret viszonyának kérdésében is. Az ellentétek feloldása sürgős országos és helyi tudomány- és müvelődéspolitikai feladat.

– – – – –

A tanácskozás mindeddig meglehetősen gyenge visszhangot keltett az országos muzeumi és levéltári szaksajtóban. A Muzeumi Közlemények 1971. évi 3. számában DRAVETZKY Balázs a konferencia által kiváltott gondolatait irja le a Somogy megyei eredményekről és problémákról. A Levéltári Szemle 1972. évi 1. száma KÁLLAY István rövid ismertetését közli a tanácskozásról. Rövidsége ellenére meglepő primér információt nyujt még a jelenvoltak egy részének is, ti. csak innen szerezhetünk tudomást arról, hogy a három nap folyamán „a helytörténet müvelői külön ülést is tartottak". Egy másik információja viszont arról győz meg bennünket, hogy az „elbeszélő forrás" nem az igazi: „A hozzászólásokból kitünt, hogy a muzeumok és könyvtárak nem kivánnak a jelenlegi gyakorlaton változtatni, továbbra is szándékoznak iratanyag gyüjtésével is foglalkozni." A jelenvoltak és a konferencia anyagának figyelmes és elfogulatlan tanulmányozói tudják, hogy ez a kategorikus állitás enyhén szólva „hibás indukció" eredménye, hatását tekintve pedig nem szolgálja a közeledést, a jó együttmüködést. (A szerkesztőség jelzi, hogy a tanácskozás témakörére a levéltárak közmüvelődési munkája kapcsán később még visszatér.)

A könyvtári szaksajtóban a Könyvtári Figyelő emlitett anyagközlésén – és e recenzión – kivül a Könyvtáros is érdeme szerint reflektált a tanácskozásra. KELLNER Bernát már emlitett cikkén kivül CSOMOR Tibor részletes és tartalmas beszámolóját is olvashattuk közvetlenül a konferencia után, az 1971. évi 9. számban. Ez azonban még mindig kevés! A könyvtárak „hátrányos helyzete" sürgetően követeli, hogy összegezzük és értékeljük a tanácskozás tanulságait, s folytassuk a megkezdett vitát szóban és irásban (a társintézmények orgánumaiban is!), végső soron pedig a mindennapi munkában. Ez a kissé rendhagyó recenzió is ehhez kivánt támpontokat és ösztönzést adni.

KERTÉSZ Gyula

Bekény László

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában. Bp. 1971. 232 p., 4 t.
/A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai 65./

A tanulmány, kapcsolódva a szerző 1968-ban megjelent elemző dolgozatához – „Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai" – a Könyvtár 1966. évi teljes periodikumhasználatát tárja fel, s az elemzéshez az 1965. és az 1967. évi használat néhány adatát is segitségül veszi.

A tanulmány hármas – történeti. módszertani, kisérleti – cél szolgálatában elemezte az egybegyüjtött adatokat: 1. bemutatja egy már többé-kevésbé lezárt korszak periodikumhasználati szokásait; 2. uj szempontok bekapcsolásával bővíti a használatelemzés módszertanát; 3. kisérletet tesz a használt periodikumanyag hatásának elemzésére.

A dolgozatban szereplő adatokat a szerző a folyóirattári olvasótermi kérőlapok, a kölcsönzési téritvények és az optikai másolatot megrendelő ürlapok alapján dolgozta fel. A közel 10 000 bizonylatra támaszkodó feldolgozás, mivel egy-egy bizonylat több adatot tartalmaz, több tizezer adatot vett figyelembe. Ez a hatalmas adattömeg nagy munkát rótt az elemzőre, ugyanakkor igen árnyalt megállapitások, következtetések levonására adott lehetőséget.

A dolgozat négy nagyobb fejezetre tagozódik. Az első fejezet kritikai áttekintést nyujt a használatelemzés és az olvasásszociológia hatvanas évekbeli magyar szakirodalmáról. Ez a helyesen itélkező, a kritikával sem fukarkodó fejezet annál értékesebb, mivel a szerző a hazai metodikát gyakran összeveti a hasonló külföldi felmérések módszereivel, szempontjaival. Az első fejezet összehasonlitó leirásainak eredményeit következetesen felhasználja a későbbi fejezetek konkrét elemzései során.

A második fejezet a használt anyag szempontjából elemzi a periodikum fogalmát. Először a mennyiségi mutatókat dolgozza ki. Vizsgálja a használt periodikumféleségeket, az egy féleségre eső átlagos olvasói számot és olvasási alkalmat, felállitja az állományhasználati sorrendet. A minőségi elemzés kiterjed a használt

féleségek szak szerinti megoszlására stb. Külön rész foglalkozik a kielégitetlen kérések problematikájával. Igen érdekes és értékes a kapott adatok összevetése az angol National Lending Library for Science and Technology hasonló jellegü használatvizsgálatának adataival.

A harmadik fejezet az Akadémiai Könyvtár olvasóinak személyét, olvasási szokásait vizsgálja. Az olvasókat különböző szempontok – az Akadémiával való kapcsolatuk, foglalkozásuk – szerint kategorizálja, tisztázza a használati alkalmak gyakoriságát és az állománytipusok iránti érdeklődés különbözőségét. Foglalkozik a használt periodikumok nyelvével, külön elemezve a társadalomtudományok, ill. a természet- és alkalmazott tudományok müvelői által használt periodikumok nyelvét. Nagyon érdekes képet nyujt a társadalomtudományok müvelőinek érdeklődésstrukturájáról.

A negyedik fejezet igen nagy apparátussal, meggyőzően mutatja ki a Könyvtárban folytatott periodikumhasználat hatását a tudományos kutatómunkára. Számbaveszi a publikáló olvasókat, vizsgálja a hazai és külföldi publikációk szóródását, szakmegoszlását. Külön részben dolgozza fel a könyvtári periodikumhasználatnak a kutatás szintjén való „visszatérülését", egzakt módon kimutatva, hogy az olvasók publikációikban milyen mértékig hivatkoznak a Könyvtárban használt periodikumokra, illetve ezek közleményeire.

A nagyon érdekes, néhol izgalmas tényeket és összefüggéseket felmutató tanulmány a maga összetett voltában a magyar szakirodalomban uttörőnek tekinthető.

Második és harmadik fejezete a periodikumok és az olvasók vizsgálati adatait olyan megközelitésben tárgyalja, amely lehetőséget ad a Könyvtár folyóirattári munkájának objektiv megitélésére és segitséget nyujt hatékonyságának növeléséhez. Ugyanakkor az olvasási szokások mély feltárásával nagy lépést tesz a kutatási célzatu olvasás elemzésének szociológiai felfogása felé. A harmadik fejezet igen jó példával szolgál arra, hogy nem reménytelen egzakt adalékokat szolgáltatni a tudományos ráforditások megtérülésének problematikájához.

Remélhető, hogy ez a hatalmas munkával készült s mind metodikáját, mind könyvészeti apparátusát tekintve mintaszerü tanulmány követésre talál más könyvtárakban is, s ezzel mérlegre lehet tenni megállapitásainak és következtetéseinek hitelességét is.

BERECZKY László

MIKLÓS Pál: Olvasás és értelem. (Tanulmányok.) Bp. Szépirodalmi Kiadó, 1971. 247 p.

Mai irott és szóbeli megnyilatkozásokat elemezve Miklós Pál arra a következtetésre jut, hogy baj van az olvasással. Az olvasási kultura szolgálatára szánt tanulmánykötet vezércikke, „Az olvasás rangja és értelme ma" cimü tanulmány bevezetője vészharangot kondit és fegyverbe szólit. Aggodalommal figyeli a „dülledt szemmel majszolt televiziót", meleg és tiszteletteljes szavakkal szól a betü szent titkáról és aggodalommal a nem növekvő olvasótáborról, a „hivatásos" és a „mükedvelő" olvasók fogyatékos olvasási kulturájáról, az eredetiség befogadása előtt gátat emelő „szocialista ponyva" bestsellereiről.

Miután bevallja elfogultságát, „pártosságát" az olvasás mellett, megpróbálja higgadtan, objektiven elemezni a modern tömegkultura ellentmondásosságait.

A mai helyzetet az irott betü özöne és a gépi tömegközlési eszközök elterjedése jellemzi, a nagy példányszámu sajtó, a fénykép, az olcsó tömegkönyv, a rádió és a magnetofon, a film és a tévé. Elsősorban a polgári, de a szocialista tömegkulturát is jellemzi, hogy az átlagosra törekszik, középszerü, konzervativ izlésnormát népszerüsit, ugyanakkor provokativ és hatásvadászó eszközökkel dolgozik, az értékes müvekből digest- és idézetgyüjtemény-konzerveket készit, az értékeket silány tömegtermékek közé keverve bocsájtja közre. Mindez a világ passziv szemléletére, a szellemi erőfeszités elsorvasztására, társadalmi és politikai konformra nevel.

Ezekre az igen sulyos vádakra Miklós Pál, mint a per birája, a tömegkultura ügyvédjeit is válaszolni engedi. Az eddig negativumaival bemutatott tömegkultura történelmi folytonosság, széles rétegeket először juttat kulturához, hozzásegit a kasztkülönbségek eltüntetéséhez, a paperback és a televizió szinházi közvetitései megfelelő kulturpolitikai koncepció mellett a legszilárdabb kulturális értékeket tehetik hozzáférhetővé a legkülönbözőbb kasztokhoz tartozók számára, végül pedig a nagy mennyiségü információ önmagában is értéket jelent.

A tömegkultura perében a védelem mintha gyengébb erőket vonultatna fel, ebben persze csak részben hibáztatható Miklós Pál. Az itélet mégis méltányos: „egész kulturánk strukturáját kell olyanná tenni,

hogy megfelelő helyet foglaljon el benne az uj, a változást jelentő elem, de ne kerüljön válságba a hagyományos érték sem... Az egyik rekompenzációs lehetőséget az olvasási kultura fenntartásában és kifejlesztésében találjuk meg."

Az olvasás rangja Miklós Pál szerint elsősorban annak köszönhető, hogy a pontos, árnyalt, hajlékony és kezelhető gondolat ma még az irásbeliséghez van kötve, hogy az olvasás és az értelem ma még szinonimák. Az egyre bonyolultabbá váló világot egyszeri hallásra, látásra nem lehet megérteni. Ehhez a szerző szerintünk azt is hozzáfüzhette volna, hogy a mai világ leirásához az irott szöveg mellett egyre többféle illusztrációra is szükség van. Árnyalnia kellett volna azt a megállapitást is, hogy „kritikája csak megbizható módon rögzitett gondolatnak, azaz szövegnek lehet".

A mcluhani elmélettől ihletett próféciákkal szembeni programja viszont teljesen elfogadható: az olvasási kulturát minél demokratikusabb joggá kell tenni. Ez a feladata az iskolának és a kritikának. Ennek a két intézménynek szoros szövetségben kell együttmüködnie, hiszen a kritikus nem más, mint olvasó és nevelő, az iskolának pedig nem „irodalomtudósocskákat", hanem olvasókat kellene nevelnie.

Az olvasás Miklós Pál szerint a szöveg szociológiai és irodalomtörténeti, tehát végső soron történelmi értelmezése. Ez kiterjedt és rendszerezett tényismeretet, valamint grammatikai, stilisztikai, logikai és pszichológiai értelmezést jelent. Tanitani csak ez utóbbiakat lehet, mivel csak ezeknek vannak törvényei, a történelemnek és a szociológiának csak törvényszerüségei vannak, következésképp az irodalomtudományban és az oktatásban is a müalkotásnak, a szövegelemzésnek kellene előtérbe kerülnie.

Ezek voltak a tanulmánykötet vezértanulmányának főbb – s csupán néhány részletében vitatható – tézisei. A többi tanulmány – a költői mü értelmezésének elméleti problémáival és irányzataival foglalkozó irások és néhány prózai mü elemzése – ennek a programnak a megvalósitása: elméleti utkeresés és gyakorlati illusztráció arra vonatkozólag, hogyan szolgálhatja az irodalomtudomány és a kritika az olvasásra nevelést.

KAMARÁS István